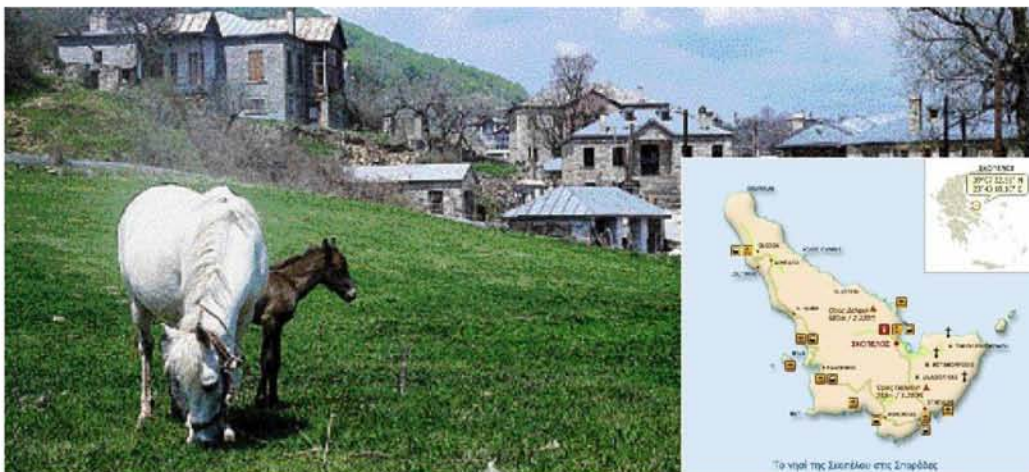

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Αειφορική τουριστική ανάπτυξη Σκοπέλου»

ΚΩΣΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

ΒΟΛΟΣ 2013

«Αειφορική τουριστική ανάπτυξη Σκοπέλου»

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

1) Χριστοπούλου Όλγα, Καθηγήτρια, Ανάπτυξη και Προστασία Αγροτικού & Ορεινού Χώρου, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Επιβλέπουσα*,

2) Κούγκολος Αθανάσιος, Καθηγητής, Σχεδιασμός και Διαχείριση Περιβάλλοντος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Μέλος*,

3) Μπεριάτος Ηλίας, Καθηγητής, Χωρικός - Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Γεωγραφία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Μέλος*,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν στο να φέρω σε πέρας την παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Διατριβή. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την Επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασίας αυτής, κα Χριστοπούλου Όλγα για την πολύτιμη βοήθειά της και τη διαρκή υποστήριξή της, τόσο κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, όσο και κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας, καθώς και τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής μου, αποτελούμενη από τους κ. Κούγκολο Αθανάσιο, και κ. Μπεριάτο Ηλία, για τις χρήσιμες συμβουλές τους και την καθοδήγησή τους καθ' όλα τα στάδια διεκπεραίωσης της εργασίας.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Χατζητρακόσα Γιάννη, για την άμεση και ανιδιοτελή βοήθειά του, όσον αφορά την παροχή και τροφοδότηση πολύτιμων πληροφοριών, καθώς επίσης τους υπαλλήλους του τμήματος Περ/ντος της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας και τον κ. Καλλίνικο Εμμανουήλ για την συμβολή τους κατά τη συλλογή στοιχείων για την εκπόνηση της μελέτης αυτής. Επίσης θέλω να ευχαριστήσω τον κ. Λεμονή Μενέλαο για την παροχή σημαντικών στοιχείων για την περιοχή της Σκοπέλου.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση, βοήθεια και προ πάντων κατανόηση και ανοχή καθ' όλο το χρονικό διάστημα των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια ο εναλλακτικός τουρισμός και οι διάφορες μορφές αυτού τραβούν όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των τουριστών αλλά και των ίδιων των επιχειρήσεων οι οποίες προσπαθούν να προωθήσουν τον αειφορικό τουρισμό μέσα από τις υπηρεσίες που προσφέρουν.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν λοιπόν τη νέα τάση στην αγορά του τουριστικού προϊόντος αφού πληρούν τον όρο της «αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης». Μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού είναι ο αγροτουρισμός, ο οποίος έρχεται να ενισχύσει την ανάπτυξη των μειονεκτικών περιοχών παρέχοντας συμπληρωματικό εισόδημα στους κατοίκους της υπαίθρου.

Ο αγροτουρισμός είναι μία εναλλακτική μορφή τουρισμού πολύ διαδεδομένη σε σχέση με τις υπόλοιπες και αναπτύσσεται σε όλες τις απόμακρες, ορεινές, πεδινές και αγροτικές περιοχές. Στόχος του είναι ο περιορισμός της ερήμωσης που αντιμετωπίζουν πολλές περιοχές σε όλη την Ελλάδα, για τους αγρότες. Αποτελεί επίσης ένα πολύ σημαντικό τουριστικός τομέας καθότι βοηθά στην προαγωγή της υπαίθρου, πληροφορεί για τα οφέλη της φύσης, ηρεμεί τον άνθρωπο και προάγει την βιωσιμότητα.

Στη μελέτη αυτή θα αναπτυχθεί η έννοια του αγροτουρισμού, τα οφέλη του, τους στόχους του, την εμπειρία άλλων χωρών καθώς επίσης και τους φορείς ανάπτυξης του, προκειμένου να τονιστεί η σπουδαιότητά του και την ανάγκη για περαιτέρω ανάπτυξη του.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια ιστορική αναδρομή του τουρισμού, οι βασικότερες έννοιες του τουρισμού, του εναλλακτικού τουρισμού και βιώσιμου τουρισμού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια του αγροτουρισμού και η εφαρμογή του αγροτουρισμού στον Διεθνή χώρο.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί μια παρουσίαση της Σκοπέλου με σκοπό να γίνει κατανοητή η υπάρχουσα κατάσταση του νησιού.

Ακολούθως, στο τελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται τα συμπεράσματα καθώς και προτάσεις για την ανάπτυξη της Σκοπέλου βασισμένη στον αειφορικό αγροτουρισμό με έμφαση στη βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία.

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να γίνει γνωστή μια μορφή τουρισμού, ο αγροτουρισμός σαν η πλέον κατάλληλη λύση για το νησί της Σκοπέλου έτσι, ώστε να υπάρχει περεταίρω τουριστική ανάπτυξη στο νησί, η οποία θα ευνοήσει τόσο περιβαλλοντικά, όσο και την προβολή και οικονομική ανάπτυξη του νησιού, σ' ένα τομέα, τον τουριστικό, ο οποίος είναι από τους βασικούς οικονομικούς του πυλώνες.

Λέξεις κλειδιά: αειφορία, αειφορικός τουρισμός, αγροτουρισμός, βιολογική γεωργία, βιολογική κτηνοτροφία, Σκόπελος

ABSTRACT

During the recent years, alternative tourism and its various forms draw more and more interest not only for tourists but also to companies trying to promote sustainable tourism through the services they offer.

Therefore, the alternative forms of tourism constitute the new trend in the market of the tourism product after matching the condition of "sustainable tourism development". A form of alternative tourism is agrotourism, who comes to enhance the development of disadvantaged areas by providing additional income to rural residents.

Agrotourism is a widespread alternative form of tourism in relation to other forms and contributes to the development of all outlandish, upland, lowland and rural areas. The aim is, for farmers, to limit the devastation faced by many regions throughout Greece. It is also a very important tourist sector in helping the promotion of rural information on the benefits of nature and promotes sustainability.

This study will develop the concept of agrotourism, its benefits and goals, agrotouristic experience in other countries as well as agrotourism development agencies, in order to emphasize its importance and the need for further expansion.

The first chapter presents a historical overview of tourism, the basic concepts of tourism, alternative tourism and sustainable tourism.

The second chapter presents the concept of agrotourism and furthermore an implementation of the international arena.

In the next chapter follows a presentation of Skopelos in order to understand the current situation of the island.

Subsequently, the last chapter contains the conclusions and proposals for the development of Skopelos-based sustainable agrotourism tourism with emphasis on organic agriculture and animal breeding.

The purpose of this study is to solicit a form of tourism, agrotourism, as the most appropriate solution for the island of Skopelos, so that there is further development of tourism on the island,

which will be environmental beneficial, helping as well the promotion and economic development of the island, in an area, the touristic one, which is one of the main economic pillars of the island.

Keywords: sustainability, sustainable tourism, agrotourism, organic agriculture, organic farming, Skopelos

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Ορισμός Τουρισμού και Ιστορική Αναδρομή	1
1.2 Κατηγορίες Τουρισμού	5
1.3 Βασικές Έννοιες Αειφορικού Τουρισμού	8
1.4 Ο Τουρισμός σαν βιομηχανία	12
1.5 Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του Τουρισμού	16
2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	19
2.1 Ο Αγροτουρισμός ως όρος	19
2.1.1 Η έννοια και οι μορφές του Αγροτουρισμού	19
2.1.2 Στόχοι και Προϋποθέσεις του Αγροτουρισμού	22
2.1.3 Το αγροτουριστικό προϊόν	24
2.2 Εκφάνσεις του τουριστικού προϊόντος	25
2.2.1 Τα τοπικά προϊόντα	25
2.2.2 Οι τοπικές εκδηλώσεις	25
2.2.3 Η παραδοσιακή κουζίνα	25
2.2.4 Η φιλοξενία	25
2.2.5 Η κληρονομιά του τόπου	27
2.2.6 Η αθλητική δραστηριότητα	27
2.3 Το προφίλ του αγροτουρίστα	28
2.4 Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του αγροτουρισμού	28
2.5 Ο αγροτουρισμός ως εναλλακτική μορφή διακοπών	30
2.6 Διεθνής εμπειρία στον αγροτουρισμό	30
2.6.1 Κύπρος	30

2.6.2 Γερμανία	31
2.6.3 Ιταλία	31
2.6.4 Αυστρία	32
3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ	34
3.1 Γενικά στοιχεία του νησιού	34
3.2 Κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία.....	36
3.3 Χρήσεις γης και γεωγραφικά δεδομένα	38
3.3.1 Κατάσταση του παράκτιου περιβάλλοντος	39
3.3.2. Κατάσταση ορεινών περιοχών	40
3.4 Η ενεργειακή κατάσταση του νησιού	40
3.5 Διαχείριση απορριμμάτων και στερεών αποβλήτων	42
3.6 Διαχείριση Υδατικών πόρων και λυμάτων του νησιού	42
3.6.1 Υδατικοί πόροι	42
3.6.2 Ύδρευση	45
3.6.3 Διαχείριση λυμάτων	46
3.7 Μεταφορές και μετακίνηση	47
3.8 Τουρισμός στη Σκόπελο	50
3.9 Φυσικό περιβάλλον και πρωτογενής παραγωγή	54
3.9.1 Φυσικό περιβάλλον	54
3.9.2 Βιότοποι του νησιού	55
3.9.3 Πανίδα του νησιού	58
3.9.4 Πρωτογενής παραγωγή	60
3.10 Πολιτισμός και κοινωνία	62

4. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΣΚΟΠΕΛΟ	65
4.1 Γενικά στοιχεία	65
4.2 Στρατηγική προς την Αγροτουριστική ανάπτυξη της Σκοπέλου	66
4.3 Διαχείριση και ανάπτυξη διαφόρων μορφών αγροτουρισμού	70
4.3.1 Αγροτουρισμός σε φάρμα	70
4.3.2 Αγροτουρισμός σε αυτοεξυπηρετούμενα δωμάτια	72
4.3.3 Γυναικείος αγροτουριστικός Συνεταιρισμός	72
4.4 Διαχείριση των ήδη υπαρχόντων εγκαταστάσεων	74
4.5 Συνεργασία αγροτουριστικών φορέων	74
4.6 Προτάσεις προς την αγροτουριστική ανάπτυξη	76
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	82

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Ορισμός Τουρισμού και Ιστορική Αναδρομή

Ο ορισμός του τουρισμού αποτελεί ένα πολύπλευρο καθώς και δύσκολα περιγραφόμενο κομμάτι για τους μελετητές του. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην εναλλαγή του περιεχομένου του, ανάλογα με το κοινωνικό – πολιτιστικό, οικονομικό, πολιτικό και φυσικό περιβάλλον. Ο τουρισμός στην Ιταλία και στην Γαλλία, για παράδειγμα, στηρίζεται κυρίως σε εστιατόρια και στις αγορές που παρέχουν, γεγονός που διαφέρει από τον τουρισμό που προσφέρει η Ρωσία (Lickorish & Carson, 2004).

Παρ' όλα αυτά, ορισμένα βασικά κοινά χαρακτηριστικά του τουρισμού, όπως είναι η απόσταση του τουριστικού προορισμού, η διάρκεια παραμονής του στον τόπο και στον σκοπό μετακίνησης του, βοήθησαν αρκετά στην διατύπωση ορισμών τόσο του τουρισμού όσο και του τουρίστα. Όπως αναφέρεται στο βιβλίο των Καραγιάννη και Έξαρχου (2006) *«Ο τουρισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο τεραστίων διαστάσεων με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις πάνω στον οικονομικό και στον κοινωνικό τομέα και οφείλει την ονομασία του τόσο στην αγγλική λέξη *tour* = «γύρος» όσο και στην γαλλική λέξη *tourisme* = «περιήγης» και έχει διπτό περιεχόμενο»*. Με άλλα λόγια, ο τουρισμός αφορά την μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους σε άλλον τόπο, για λόγους αναψυχής, ξεκούρασης ή πνευματικής καλλιέργειας, αλλά και στην οργανωμένη προσπάθεια ενός τόπου να συγκρατήσει αυτά τα άτομα που μετακινούνται για τους προαναφερθέντες λόγους και παράλληλα να προσελκύσει και άλλους ανθρώπους, παρέχοντας τους τέτοιου είδους υπηρεσίες αναψυχής, ξεκούρασης, πνευματικής καλλιέργειας (Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2007; Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006).

Τουρισμός λοιπόν είναι η μετακίνηση του ανθρώπου από τον ένα τόπο στον άλλο εκτός της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους για ένα χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους, κυρίως για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών. Ταυτόχρονα, είναι και οι προσπάθειες προσέλκυσης, φιλοξενίας και υποδοχής των τουριστών εκ μέρους των φορέων τουρισμού και των χώρων υποδοχής τους (Λογοθέτης, 1988).

Ο τουρισμός δεν αποτελεί μια πρόσφατη δραστηριότητα του σύγχρονου πολιτισμού, αλλά ένα φαινόμενο το οποίο υπήρχε από τα αρχαία χρόνια και εξελισσόταν με την

πάροδο του χρόνου ανάλογα με τις μεταβολές της ανθρωπότητας της κάθε εποχής, δίνοντας του την σημερινή μορφή του σύγχρονου τουρισμού που όλοι γνωρίζουμε (Τσάρτας, 1996; Βαρβαρέσος, 2000). Σε όλες τις εποχές όμως στηρίχθηκε αφενός στον ελεύθερο χρόνο και αφετέρου στις μετακινήσεις των ατόμων σε διάφορα μέρη της χώρας τους ή μιας διαφορετικής χώρας.

Στην αρχαιότητα ο τουρισμός οριζόταν σαν ταξίδι και απείχε αρκετά από την σημερινή μορφή του που τον καθορίζει ως ταξίδι αναψυχής και ευχαρίστησης. Οι ελεύθεροι και οικονομικά εύποροι κάτοικοι μπορούσαν να συμμετέχουν σε διαφόρων τύπων ταξιδιωτικές μετακινήσεις, γι' αυτό τον λόγο και τα ταξίδια αποτελούσαν προνόμιο όσων ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Η πνευματική ανάπτυξη του ταξιδιώτη, ο οποίος μετέφερε τις εμπειρίες του καθώς και τα πολιτιστικά στοιχεία του τόπου επίσκεψης στα συγγράμματα τους, ήταν ο κύριος σκοπός των ταξιδιών.

Η πρώτη συστηματική οργάνωση ταξιδιών παρατηρήθηκε στην Αρχαία Αίγυπτο, Μεσοποταμία, και Αρχαία Ελλάδα (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999). Για παράδειγμα οι Αρχαίοι Έλληνες και Αρχαίοι Ρωμαίοι μεταφέρονταν στην Αίγυπτο για λόγους αναψυχής όπως και στο εσωτερικό της Ελλάδας για να παρακολουθήσουν αθλητικούς αγώνες, θεατρικές παραστάσεις, θρησκευτικές τελετές, εορτές κτλ.

Η ανάπτυξη των ταξιδιών στα αρχαία χρόνια συνδέθηκε άμεσα με την ταυτόχρονη ανάπτυξη των κεντρικών μεταφορικών αρτηριών, η οποία συνηγορούσε σε μεγαλύτερη ασφάλεια των μεταφορικών μέσων που παρείχαν άνεση και δυνατότητα μακρινών ταξιδιών. Στις μετακινήσεις τους, μεγάλοι φιλόσοφοι, ιστορικοί και γεωγράφοι της αρχαιότητας, όπως ο Ηρόδοτος, ο Πausανίας, ο Θαλής, ο Πλάτωνας κ.α., κατέγραφαν τα πολιτιστικά, πολιτικά, κοινωνικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά των τόπων που επισκέπτονταν. Έτσι αποτέλεσαν ένα «μοντέλο τουρίστα», σύμφωνα με την τουριστική τυπολογία που διαμορφώθηκε το 19ο αιώνα (Βαρβαρέσος, 2000).

Στα χρόνια του Μεσαίωνα, αυτοί που ταξίδευαν ήταν κυρίως εύποροι κάτοικοι που είχαν αρκετό ελεύθερο χρόνο σε αντίθεση με τους υπόλοιπους εργάτες που απασχολούνταν *in situ* και σπάνια μετακινούνταν μακριά από το χωριό ή την περιφέρεια δράσης τους. Οι μετακινήσεις αναψυχής είχαν περιοριστεί λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν την εποχή εκείνη, όπως ο αυξημένος αριθμός δολοφονιών και ληστειών, η

φτώχεια, οι κατακτητικοί πόλεμοι κ.α. Παρόλα αυτά επικράτησαν δυο κύριες μορφές τουρισμού, ο πανεπιστημιακός τουρισμός και ο τουρισμός μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών.

«Ο πανεπιστημιακός τουρισμός εμφανίζεται ανεπτυγμένος γύρω από τα πανεπιστημιακά κέντρα της Ευρώπης, όπως το Παρίσι, το Μονπελιέ, η Οξφόρδη, το Κέμπριτζ κτλ».

« Ο τουρισμός μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών όπου στα τέλη του Μεσαίωνα, η ελβετική και γερμανική ξενοδόχα έχει αποκτήσει μεγάλη φήμη, χάρη στην ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ενώ στη Γαλλία η γαστρονομία συμβάλλει στη περαιτέρω εξειδίκευση του ξενοδοχειακού προϊόντος, συνδέοντας κατ' αυτό τον τρόπο την παραμονή με ψυχαγωγία.» (Βαρβαρέσος, 2000).

Από τα χρόνια της Αναγέννησης κι έπειτα το ενδιαφέρον για ταξίδια που αποτελούσαν προνόμιο της ελίτ κοινωνίας αντικαταστάθηκαν από ένα ευρύτερο ενδιαφέρον μετακινήσεων για λόγους υγείας, με την ανάπτυξη λουτροπόλεων όπως το Μπατόν και το Μπαθ. Σε αυτό συντέλεσε σε μεγάλο βαθμό και η ανάπτυξη του σιδηρόδρομου, όπου οι ατμομηχανές και τα ατμόπλοια ενίσχυσαν τις δυνατότητες για ταξίδια, καθώς και κάποια ξενοδοχεία που είχαν αρχίσει να μεταφέρονται στα κέντρα των πόλεων, σε αντίθεση με τον Μεσαίωνα όπου ήταν κυρίως πανδοχεία στις οδικές οδούς. Νεαροί ευγενείς ταξίδευαν έχοντας ως σκοπό να αποκτήσουν εμπειρίες και μόρφωση μέσω της παρατήρησης των πολιτισμών που επισκέπτονταν. Αυτού του είδους ταξίδια τα ακολουθούσαν κυρίως Άγγλοι νεαροί προς την Ευρώπη κατά την περίοδο του 1550-1850. Η κίνηση αυτή ήταν μια πρώιμη εκδοχή του Γκράντ Τουρ, δηλαδή μεγάλη περιήγηση (Lickorish & Carson, 2004). Επίσης ο τουρισμός εμφανίζεται με σκοπό την ανακάλυψη αρχαιολογικών λειψάνων στην Ευρώπη, με την ανακάλυψη νέων χωρών και εμπορικών ταξιδιών. Σε αντίθεση με τα ταξίδια ο τουρισμός και ο τουρίστας είχε αρνητική σημασία και χαρακτηριζε την ομαδική φθινή μετακίνηση με σκοπό την διασκέδαση και την αναψυχή των τουριστών, και τον ακολουθούσαν άτομα κατώτερων κοινωνικών τάξεων.

Το 1800 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η λέξη «tourist» που απευθυνόταν στα άτομα που συμμετείχαν στην μακρά περιήγηση (grand tour). Το 1811 πρωτοεμφανίζεται η λέξη «tourism» , για να δηλώσει την μετακίνηση από ένα τόπο σε άλλο από ευχαρίστηση (Βαρβαρέσος, 2000).

Κατά το 18ο αιώνα, η αύξηση του εισοδήματος σε αρκετές χώρες, όπως η Μ. Βρετανία, η βελτίωση των οδικών δικτύων, η μεγαλύτερη ασφάλεια στα ταξίδια, και η εμφάνιση ολοένα και ανετότερων και γρηγορότερων μεταφορικών μέσων δημιούργησαν το σύγχρονο τουρισμό που, αρχικά αφορούσε λίγους προνομιούχους. Κατά το 19^ο αιώνα καθώς και τον 20^ο διαδόθηκε προοδευτικά, με αποτέλεσμα να μετατραπεί σήμερα σε ένα μαζικό φαινόμενο με την διάδοση του σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Μέχρι το 1914 είχε ήδη αναπτυχθεί μια αξιόλογη υποδομή στα τουριστικά θέρετρα της Ευρώπης, τα οποία είχαν τον σιδηρόδρομο ως βασικό μέσο μεταφοράς. Τουριστικές κοσμοπολίτικες τοποθεσίες, τουριστικοί οργανισμοί και μέθοδοι μάρκετινγκ είχαν αναπτυχθεί σημαντικά. Το ίδιο συνέβη και για τα υπερατλαντικά ταξίδια με μεγάλα και γρήγορα ατμόπλοια.

Από το 1945 και μετά ο τουρισμός άρχισε να μεταβάλλεται και να αποτελεί ένα αυτοδύναμο φαινόμενο, συνώνυμο της κατανάλωσης και του ελεύθερου χρόνου.

«Ο τουρισμός διακόμανσης – αναψυχής των αριστοκρατών και των εισοδηματιών, χωρικά καθορισμένος στις παράκτιες ζώνες της βόρειας Μεσογείου, αντικαθίσταται από τον καλοκαιρινό παραθερισμό καθώς οι διακοπές και τα ταξίδια είχαν μετατραπεί από πολυτέλεια σε αποδεκτό τμήμα της πραγματικότητας» (Βαρβαρέσος, 2000).

Στα επόμενα χρόνια, ο τουρισμός παρουσίασε ταχύτερη ανάπτυξη και έφτασε να θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς σε παγκόσμια κλίμακα, χάρη στην τεχνολογική επανάσταση που ακολούθησε, την αύξηση των εισοδημάτων καθώς και στις σημαντικές αλλαγές στον τρόπο ζωής και στη συμπεριφορά των πολιτών. Την συγκεκριμένη περίοδο σημειώθηκε μαζική ανάπτυξη των ταξιδιών στις πλουσιότερες και εκβιομηχανισμένες χώρες του πλανήτη. Διάφοροι παράγοντες όπως η τηλεόραση και οι τουριστικοί οδηγοί, μέσω των οποίων γίνονταν γνωστοί όλο και περισσότεροι προορισμοί, η δημιουργία τουριστικής νομοθεσίας, η αύξηση του αριθμού των ιδιοκτητών οχημάτων με την ταυτόχρονη μείωση κόστους του ταξιδιού, η μαζικοποιημένη παραγωγή τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, κ.α. συντέλεσαν στη διάδοση του τουρισμού.

1.2 Κατηγορίες Τουρισμού

Ο τουρισμός διακρίνεται σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με την απάντηση σε ορισμένα ερωτήματα όπως το γιατί κάνουμε τουρισμό και τι είδους δραστηριότητες ακολουθούμε κατά την διάρκεια των διακοπών μας. Ο τουρισμός μπορεί επίσης να συνδυαστεί με διάφορες παρεμφερείς έννοιες όπως είναι η εκδρομή και η μετανάστευση.

Με την πάροδο του χρόνου, ο τουρισμός μεταβάλλεται ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε εποχής, δίνοντας σήμερα τον λεγόμενο «τουρισμό πολλών κινήτρων», όπου ο άνθρωπος δεν έχει μόνο ένα κίνητρο για τις διακοπές του, αλλά συνδυασμό διαφόρων. Ο τουρισμός σύμφωνα με την ελληνική βιβλιογραφία διακρίνεται στις εξής κατηγορίες ανάλογα με τους παράγοντες που προσδιορίζουν το φαινόμενο αυτό:

Μαζικός τουρισμός, είναι η μορφή τουρισμού που χαρακτηρίζεται από την οργάνωση και ομαδικότητα μετακίνησης των τουριστών σε κοσμοπολίτικες συνήθως περιοχές, για σκοπούς αναψυχής και διασκέδασης και συχνά επιβαρύνει τον τόπο επίσκεψής τους. Εδώ τα μέσα μεταφοράς, η διανομή και οι χώροι επίσκεψης είναι συνήθως προκαθορισμένες από τουριστικά πακέτα που προσφέρουν τα τουριστικά γραφεία.

Ατομικός τουρισμός είναι αντίθετος του μαζικού τουρισμού, όπου ο τουρίστας οργανώνει από μόνος του τις διακοπές του, επιλέγει τον χώρο διαμονής του, τον τρόπο μεταφοράς του και τους τόπους επίσκεψής του. Ο κύριος χαρακτήρας της κατηγορίας αυτής είναι περιηγητικός.

Εσωτερικός τουρισμός, πραγματοποιείται από τον ντόπιο πληθυσμό της χώρας, πάντα μέσα στην επικράτεια της.

Εξωτερικός τουρισμός ή αλλιώς ο διεθνής τουρισμός υπάρχει σε μια χώρα όταν οι μόνιμοι κάτοικοι μιας άλλης χώρας επισκέπτονται την χώρα αυτή, οπότε έχουμε ενεργητικό τουρισμό λόγω εισροής συναλλάγματος, ή όταν οι μόνιμοι κάτοικοι αυτής της χώρας επισκέπτονται μια άλλη για τουριστικούς λόγους όπου έχουμε παθητικό τουρισμό λόγω εκροής πολύτιμου συναλλάγματος

Ο Συνεχής τουρισμός έχει ως κύριο χαρακτηριστικό του την χρονική διάρκεια του, δηλαδή διαρκεί όλο τον χρόνο, χωρίς να επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες. Οι αντιπροσωπευτικότερες μορφές του είναι ο συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός κινήτρων, ο μορφωτικός τουρισμός, ο τουρισμός πόλης και ο τουρισμός εκθέσεων.

Τέλος υπάρχει ο *Εποχιακός τουρισμός* ο οποίος επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε διαφορετικές εποχές στον τόπο προέλευσης. Μορφές τουρισμού που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι ο τουρισμός χειμερινών σπορ, ο τουρισμός παραχείμασης και ο γενικός τουρισμός κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης και Λύτρας, 1999).

Ενδεικτικά αναφέρεται πώς σε μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – DGXI σαν βασικό κριτήριο κατηγοριοποίησης θεωρείται η φύση του τουριστικού προορισμού και προσδιορίζονται σαν βασικές κατηγορίες τουρισμού ο παράκτιος, ο ορεινός, ο αστικός και ο αγροτικός τουρισμός (European Commission DCXI, 1993).

Εναλλακτικός τουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα που δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, σέβεται τα ήθη και τα έθιμα των διαφόρων περιοχών και αναπτύσσει τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των επισκεπτών και του τοπικού πληθυσμού, με θετικές και ευχάριστες εμπειρίες από την επικοινωνία τους (Καλδής, 2000). Οι πιο ενδεικτικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι οι εξής:

Αγροτουρισμός: αποτελεί μορφή εναλλακτικού και ήπιου τουρισμού. Αναπτύχθηκε αφενός λόγω της ανάγκης των κατοίκων των μεγάλων αστικών και βιομηχανικών κέντρων να βρεθούν κοντά στη φύση και σε ένα ήσυχο περιβάλλον και αφετέρου λόγω της ανάγκης των κατοίκων της υπαίθρου για αναζήτηση συμπληρωματικού εισοδήματος. (Βαφειάδης, 1992; Goodall and Ashworth, 1985; Παπακωνσταντινίδης, 1993; Αποστολόπουλος και Γιάγκου, 1998).

Οικοτουρισμός: αποτελεί παράλληλη προς τον αγροτουρισμό δραστηριότητα. Ο οικοτουρισμός βασίζεται στην ανάδειξη, την αξιοποίηση και προστασία των φυσικών πόρων μιας περιοχής με επιστημονική ή/και αισθητική σημασία (Fennell, 2000). Οικο-αγροτουρισμός: είναι μια βιώσιμη μορφή τουρισμού της υπαίθρου. Ο οικο-αγροτουρισμός συνδυάζει τον αγροτουρισμό με τη γνώση και την προστασία του περιβάλλοντος και

ενισχύεται από παράλληλες δραστηριότητες όπως η οικοτεχνία, η αγροτική βιοτεχνία και, κυρίως, η βιολογική καλλιέργεια (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος, 2003).

Συνεδριακός και Εκθεσιακός Τουρισμός: η μορφή αυτή περιλαμβάνει την οργάνωση συνεδρίων και διεθνών εκθέσεων σε περιοχές που προσφέρουν και άλλες δυνατότητες.

Αθλητικός Τουρισμός: μπορεί να διαχωριστεί σε δύο μορφές:

i) Αθλητικός Τουρισμός Ανάπαυσης ή Αναψυχής. Είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού κατά τη διάρκεια της οποίας οι τουρίστες ασκούνται, γυμνάζονται, παίζουν ή επιδίδονται σε ένα ή περισσότερα αγωνίσματα του μαζικού αθλητισμού.

ii) Αθλητικός Τουρισμός Επιδόσεων ή Άμιλλας. Είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού όπου οι ασχολούμενοι με τον αθλητισμό (αθλητές, προπονητές, συνοδοί, βοηθητικό προσωπικό, οπαδοί) ταξιδεύουν για να συμμετάσχουν σε τουριστικές δραστηριότητες.

Θρησκευτικός Τουρισμός: αυτή η μορφή τουρισμού περιλαμβάνει περιηγήσεις σε εκκλησίες, μοναστήρια και ιερούς τόπους.

Γεωτουρισμός: θεωρείται μια νέα μορφή πολιτιστικού – περιβαλλοντικού τουρισμού που μπορεί να αναπτυχθεί σε περιοχές που διαθέτουν σημαντικά γεωλογικά μνημεία. Κύριος στόχος του είναι η σύνδεση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος με τη γεωλογική κληρονομιά κάθε τόπου, τα πολιτιστικά μνημεία και τις παραδόσεις του.

Τουρισμός Περιπέτειας: είναι το σύνολο εκείνων των δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζονται από το έντονο στοιχείο της περιπέτειας και στηρίζεται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο πραγματοποιείται. Μεταξύ των δραστηριοτήτων αυτών συγκαταλέγονται και οι ακόλουθες: trekking, river trekking, rafting, monocrift, canoe – kayak, αναρρίχηση, κατάβαση φαραγγίων – canyoning, mountain bike, σκι, ιπασία καθώς και καταδύσεις (Γαϊόραμα 2003; Frederic Lisac, 1996).

Ιαματικός Τουρισμός: είναι η μορφή τουρισμού που υφίσταται τις λιγότερες αρνητικές επιδράσεις από τυχόν δυσμενείς συγκυρίες, μπορεί να αποδώσει δωδεκάμηνη τουριστική περίοδο και έχει σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα. *Πολιτιστικός Τουρισμός:* έχει ως κύρια τουριστική δραστηριότητα την επαφή και γνώση του πολιτιστικού πολιτισμού των τουριστικών προορισμών και τη συμμετοχή σε ή την παρακολούθηση διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Ακόμη, κάποιες άλλες μορφές τουρισμού είναι ο ορεινός τουρισμός, ο περιηγητικός, ο εκπαιδευτικός, ο χειμερινός και ο φυσιολατρικός τουρισμός. Οι μορφές αυτές μπορεί, ανάλογα με την ένταση του τουρισμού, να είναι μαζικές ή εναλλακτικές.

1.3 Βασικές Έννοιες Αειφορικού Τουρισμού

Αειφορική Ανάπτυξη

Η γενική έννοια για την Αειφορική Ανάπτυξη περιγράφηκε ιδιαίτερα στο «Το Κοινό μας Μέλλον» (ευρέως γνωστό ως «Η Έκθεση Brundtland») που εκδόθηκε το 1987. Η αειφορία ορίστηκε ως:

«Η κάλυψη των αναγκών του παρόντος χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες» (WCED, 1987:43).

Αυτό σημαίνει πως η Αειφορική Ανάπτυξη αφήνει επάρκεια πόρων για μια ποιότητα ζωής στις μελλοντικές γενεές. Ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός και η συμμετοχή όλων των ατόμων στην ανάπτυξη, θεωρούνται ουσιώδη ζητήματα.

Αειφορικός Τουρισμός

Στην έννοια του Αειφορικού Τουρισμού περιλαμβάνεται και η κοινωνική ευθύνη, δηλαδή, μια σημαντική δέσμευση απέναντι στη φύση και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε οποιαδήποτε τουριστική επέμβαση ή ανάπτυξη. Ο αειφορικός τουρισμός ορίζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO), το Συμβούλιο Τουρισμού (WTTC) και το Συμβούλιο Γης ως:

«Η Ανάπτυξη Αειφορικού Τουρισμού ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών τουριστών και των περιοχών που τους φιλοξενούν και παράλληλα προστατεύει και ενισχύει τις ευκαιρίες για το μέλλον. Θεωρείται ότι η ανάπτυξη αυτή οδηγεί στη διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι δυνατό να εκπληρώνονται οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, ενώ παράλληλα να διατηρείται η πολιτιστική ακεραιότητα, οι ουσιώδεις οικολογικές διαδικασίες, η βιολογική ποικιλότητα και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής. Τα προϊόντα αειφορικού τουρισμού είναι προϊόντα που λειτουργούν σε αρμονία με

το τοπικό περιβάλλον, την κοινωνία και τους πολιτισμούς, έτσι ώστε αυτά να καρπώνονται όλα τα οφέλη και να μην αποτελούν θύματα τουριστικής ανάπτυξης».

Μερικοί παράγοντες μπορούν να θεωρηθούν ως «οδηγοί», που ωθούν την τουριστική βιομηχανία προς μια προσέγγιση αειφορικής ανάπτυξης. Αυτοί είναι:

- Σταδιακή αύξηση της πίεσης για ρυθμίσεις.
- Αύξηση της ευαισθητοποίησης για την εξοικονόμηση κόστους που προέρχεται από την κατανάλωση ευαίσθητων πόρων.
- Οι επαγγελματίες του τουριστικού τομέα και οι πράκτορες αναγνωρίζουν ότι η περιβαλλοντική ποιότητα είναι ουσιώδης για ένα ανταγωνιστικό προϊόν.
- Η αντίληψη κυβερνήσεων και πρακτόρων ότι η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να ασκήσει αρνητική επίδραση στο περιβάλλον.
- Η αύξηση της ευαισθητοποίησης των κοινωνιών σχετικά με τη δυνατότητά τους να επηρεάζουν την τουριστική πολιτική.

Ηθική Τουρισμού

Παράλληλα με την ολοένα αυξανόμενη δημοσιότητα που λαμβάνουν οι δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού, αυξάνεται από την άλλη και η απαίτηση των καταναλωτών για προϊόντα που σέβονται τον αειφορικό τουρισμό (ηθικός καταναλωτισμός). Στην πράξη, πολλοί υποστηρίζουν ότι οι τουρίστες ως καταναλωτές έχουν αποτύχει να ασκήσουν τη θεμελιώδη πίεση που θεωρείται απαραίτητη για τη διασφάλιση μιας σημαντικής αλλαγής. Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το MORI (Market Opinion Research International) κατέληξε στο ότι οι καταναλωτές δεν αντιμετωπίζουν τον τουρισμό ως μια μεγάλη αιτία περιβαλλοντικής ζημίας, αν και υπάρχουν στοιχεία αύξησης μιας περιβαλλοντικά ευσυνείδητης συμπεριφοράς.

Λεπτομερή πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικο-ηθικά επιχειρήματα έχουν αναδειχθεί από την εθελοντική οργάνωση με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο γνωστή ως «Tourism Concern» (Ενδιαφέρον για τον Τουρισμό).

Πολιτικές για την αειφορική ανάπτυξη τουρισμού

Από τα μέσα του '90, η αειφορική ανάπτυξη του τουρισμού θεωρείται θέμα προτεραιότητας για θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο Ανακοίνωσης με τίτλο «Συνεργασία μεταξύ μας για το μέλλον του Ευρωπαϊκού τουρισμού», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την περαιτέρω «προώθηση της αειφορικής ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη μέσα από τον καθορισμό και την εφαρμογή της Ατζέντα 21». Αυτό το ζήτημα υποστηρίχθηκε σθεναρά και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Η πρόσφατη Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο «Βασικοί προσανατολισμοί για την αειφορία του Ευρωπαϊκού τουρισμού», προτείνει περισσότερα μέτρα για την ενδυνάμωση της συνεισφοράς της Ένωσης στην αειφορία του Ευρωπαϊκού τουρισμού.

Επιπλέον, ο αειφορικός τουρισμός μπορεί να ωφεληθεί ιδιαίτερος από τις προσεγγίσεις και τα όργανα που περιγράφηκαν στην Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πάνω σε θέματα περιβαλλοντικής ολοκλήρωσης με την οικονομική πολιτική. Παράδειγμα αποτελεί η Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη Βιοποικιλότητα που περιλαμβάνει οδηγίες σχετικές με το θέμα της ανάπτυξης αειφορικού τουρισμού μέσα στις προστατευόμενες περιοχές και με χαμηλό αντίκτυπο στις προστατευόμενες περιοχές του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου Natura 2000. Τέλος, το Λευκό Βιβλίο σχετικά με την «Ευρωπαϊκή πολιτική μεταφορών για το 2010: καιρός για αποφάσεις» και οι πολιτικές της ΕΕ για τη διαχείριση του νερού και των αποβλήτων που επηρεάζουν άμεσα τον τομέα του τουρισμού, μπορούν να βοηθήσουν στην προώθηση της αειφορίας του τουρισμού.

Μια σειρά μέτρων προωθήθηκε σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να ενθαρρυνθούν οι προσπάθειες για αειφορικό τουρισμό. Αυτά τα μέτρα σχετίζονται κυρίως με ρυθμίσεις για μια πιο ευρεία περιβαλλοντική διαχείριση της παράκτιας ζώνης, με χρηματοδοτικά μέσα και με καθοδήγηση.

Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση της Παράκτιας Ζώνης (ΟΔΠΖ) και η σχετική Σύσταση, που περιγράφει τον τρόπο προώθησης της ΟΔΠΖ, σχετίζονται ιδιαίτερα με τουριστικές δραστηριότητες και προορισμούς. Έχει

ζητηθεί από τα Κράτη Μέλη να αναπτύξουν έως την άνοιξη 2006, εθνικές στρατηγικές ΟΔΠΖ που θα πρέπει να περιλαμβάνουν επίσης τουριστικές δραστηριότητες.

Πόροι Τουρισμού

Ο τουρισμός εξαρτάται από την ελκυστική δύναμη των πρωταρχικών πόρων μιας περιοχής:

- Φυσικοί πόροι (κλίμα, φυσικό τοπίο, οικοσυστήματα).
- Πολιτιστικοί πόροι (αστική κληρονομιά, τέχνες, αρχαιολογικές αξίες, παραδόσεις, επιστημονικές αξίες, λαϊκές τέχνες και δευτερεύοντα πολιτισμικά πρότυπα).
- Κοινωνικοί πόροι (πιθανοί υπεύθυνοι ανάπτυξης τουρισμού με κοινωνικο-δημογραφικά γνωρίσματα και ικανότητες, οικονομικό κεφάλαιο, γνώσεις, υγεία - περιβάλλον - σύστημα διασφάλισης ιδιοκτησίας, ενδιαφέροντα της τοπικής κοινωνίας κ.λπ.).

Επιπλέον, οι τουριστικοί προορισμοί παρέχουν και δευτερεύοντες πόρους: Παροχές διανυκτέρευσης και διαμονής (ξενοδοχείο, πανδοχείο, κάμπινγκ, ξενώνας κ.ά.).

- Τομέας εστίασης (καφετερία, εστιατόρια, μπιστρό κ.ά.).
- Τομέας οργάνωσης ταξιδίων (γραφεία ταξιδίων, τουριστικοί πράκτορες κ.ά.).
- Τομέας μεταφορών (αεροπλάνο, πλοίο, τρένο, λεωφορείο, κ.ά.).
- Τομέας αναψυχής και διασκέδασης (τυχερά παιχνίδια, ντίσκο κ.ά.).
- Τομέας ενημέρωσης και πληροφόρησης (δίκτυο πληροφόρησης τουριστών).
- Συμπληρωματική υποδομή εγκαταστάσεων και υπηρεσιών.

Δεν υπάρχει τουριστική δραστηριότητα που να μην εξαρτάται με κάποιον τρόπο από περιβαλλοντικούς πόρους. Οι φυσικοί πόροι, για παράδειγμα, χρησιμοποιούνται για να παρέχουν στους τουρίστες θέρμανση, ενέργεια, τροφή, υγιεινή και πόσιμο νερό. Το περιβάλλον καλείται να απορροφήσει τα απόβλητα που παράγονται (π.χ. οικιακά απόβλητα). Ο τουρισμός συχνά παραμελεί αυτή την εξάρτηση από τους πόρους. Οι πιέσεις, που ασκούνται ως αποτέλεσμα του τουρισμού, μπορεί να είναι τόσο μεγάλες ώστε η δραστηριότητα να αποβεί μη βιώσιμη και να οδηγήσει σε μια μακροπρόθεσμη υποβάθμιση και ελαχιστοποίηση των πόρων.

Φέρουσα Ικανότητα Τουρισμού

Οι Middleton και Hawkins Chamberlain (1997) όρισαν τη Φέρουσα Ικανότητα Τουρισμού (ΦΙΤ) ως «...το επίπεδο της ανθρώπινης δραστηριότητας που μια περιοχή μπορεί να φιλοξενήσει, χωρίς να επιδεινωθεί η περιοχή, να επηρεαστούν αρνητικά οι κάτοικοι ή να μειωθεί η ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών».

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) προτείνει τον ακόλουθο ορισμό για τη φέρουσα ικανότητα: «Ο μέγιστος δυνατός αριθμός ατόμων που μπορεί να φιλοξενήσει ταυτοχρόνως ένας τουριστικός προορισμός, χωρίς να προκαλείται καταστροφή του φυσικού, οικονομικού, κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος, αλλά και μια μη αποδεκτή μείωση στην ποιότητα της ικανοποίησης των επισκεπτών» (UNEP/MAP/PAP, 1997).

1.4 Ο Τουρισμός σαν βιομηχανία

Η συνήθης πρακτική είναι να περιγράφεται ο Τουρισμός σαν ένα είδος βιομηχανίας. Ο τουρισμός θεωρείται σήμερα μία βιομηχανία ή μάλλον, καλύτερα, ένας οικονομικός κλάδος που συγκρίνεται με άλλους κλάδους, όπως παροχής υπηρεσιών, υγείας, μεταφορών κ.ά. Πολλές φορές, εκτιμάται ότι ο Τουρισμός είναι μέσα στις τρεις πιο σημαντικές βιομηχανίες σε πολλές χώρες. Ο Τουρισμός όμως φαίνεται να είναι όχι μία μοναδική βιομηχανία αλλά ένα σύνολο επιμέρους βιομηχανιών. Πριν το 1970 ο Τουρισμός δεν είχε λάβει την απαιτούμενη σημασία, ως μία σημαντικότερη βιομηχανία. Η εικόνα που επικρατούσε για τον τουρισμό ήταν αυτή της διασκέδασης, των παιχνιδιών και της μη παραγωγής. Κάτω από αυτήν την πεποίθηση, ο Τουρισμός ήταν κάτι ακριβώς αντίθετο προς τα παραδοσιακά δεδομένα εργασίας. Οι ντόπιοι έβλεπαν τους τουρίστες σαν άγρια πλήθη που γίνονταν εχθροί του τοπικού φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, παραβλέποντας πολλές φορές ότι οι τουρίστες ήταν πηγή εισοδήματος. Η νοοτροπία αυτή, όμως, άλλαξε μετά το 1970 και όσοι ήταν δραστηριοποιημένοι σ' αυτό το χώρο, προσπάθησαν να δώσουν τη διάσταση αυτήν, σ' αυτόν τον οικονομικό τομέα. Αυτή η αλλαγή αντιμετώπισης είχε μεγάλη σημασία, αφού ο Τουρισμός άρχισε να αντιμετωπίζεται από τους οικονομολόγους, αλλά και τις περισσότερες κυβερνήσεις σαν ένας σοβαρός οικονομικός κλάδος, με οικονομικές επιπτώσεις σε κατά τόπους, αλλά και ευρύτερο επίπεδο, κλάδος που προσέφερε εργασίες και εισόδημα και συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη (Del Gaudio, 1970).

Κάτω από την άποψη της «βιομηχανίας» η τουριστική βιομηχανία αποτελείται από άλλους, καθαρά προσδιορισμένους, τομείς επιχειρήσεων που βρίσκονται στο χώρο παροχής υπηρεσιών στους τουρίστες. Τα ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και κέντρα διασκέδασης είναι παραδείγματα επιχειρήσεων που συνιστούν την τουριστική βιομηχανία. Τα Ηνωμένα Έθνη αναγνωρίζουν επτά βιομηχανικούς κλάδους μέσα στον τουρισμό, ενώ το Αμερικανικό κέντρο Συλλογής Στοιχείων Ταξιδιών, περιλαμβάνει 14 τύπους επιχειρήσεων όπως αναγνωρίζονται από Σύστημα Βιομηχανικού Διαχωρισμού (Standard Industrial Classification System).

Για το τι αποτελεί ακριβώς μια βιομηχανία, μπορούμε να ανατρέξουμε σε δύο πηγές για απαντήσεις:

1. Οι οικονομολόγοι καθορίζουν ως βιομηχανία μία ομάδα ανεξάρτητων εταιριών (επιχειρήσεων) που παράγουν το ίδιο ή αρκετά όμοιο προϊόν.
2. Η δεύτερη πηγή προσδιορισμού της λέξης βιομηχανίας δίνεται μέσα από τα εγχειρίδια του Standard Industrial Classification (SIC). Σύμφωνα με το εγχειρίδιο, μία ομάδα επιχειρήσεων για να αναγνωριστεί σαν βιομηχανία πρέπει να έχει μία κοινή πρωταρχική δραστηριότητα και να είναι στατιστικά μεγάλη σε μέγεθος. Είναι ξεκάθαρο, ότι ο εστιασμός πάνω στη λέξη *βιομηχανία* είναι:

- Ατομικές επιχειρήσεις που ανήκουν σε μία ειδική ομάδα επιχειρήσεων
- Η πρόσοδος που λαμβάνεται από τις οικονομικές μονάδες μίας ομάδας.
- Η παραγωγή και πώληση ενός ίδιου ή αρκετά όμοιο προϊόντος το οποίο αποτελεί υποκατάστατο άλλων παρόμοιων προϊόντων.

Άρα, στο βαθμό που οι οικονομολόγοι θεωρούν τον τουρισμό σαν βιομηχανία, τον εξετάζουν μέσα από τα σημεία αναφοράς που αναφέραμε λίγο πιο πριν - ατομικές, επιχειρήσεις, πρόσοδος που δημιουργείται από αυτές τις επιχειρήσεις και ένα κοινό προϊόν.

Αλλά, τι ακριβώς είναι τελικά ο τουρισμός; Ταιριάζει στον τουρισμό ο απόλυτος ορισμός της βιομηχανίας;

Για να απαντηθεί αυτή η ερώτηση, πρέπει να προσδιοριστεί τι είναι τουρίστας και τι τουρισμός, και μετά να συνδέσουμε αυτό το φαινόμενο με τον ορισμό της βιομηχανίας, όπως τον δώσαμε πιο πριν.

Στην πραγματικότητα, υπάρχει μία σύγχυση σχετικά με τον ορισμό του *ποιος είναι τουρίστας* ή *όχι, τι είναι ταξίδι* και *τι τουρισμός*. Υπάρχουν μόνο οι τουρίστες που αναζητούν διασκέδαση ή και αυτοί που ταξιδεύουν για δουλειές; Πόσο μακριά από το σπίτι του πρέπει να ταξιδέψει κάποιος για να θεωρείται τουρίστας/ταξιδιώτης (Scottish Strategical Directive; Edinburgh, 2004);

Από την καθαρά οικονομική άποψη, ένας επισκέπτης - που ονομάζεται τουρίστας - είναι κάποιος που πηγαίνει κάπου, σε μία περιοχή, ξοδεύει λεφτά και μετά φεύγει. Ο λόγος της επίσκεψης, διάρκεια παραμονής, διάρκεια ταξιδιού ή η μεγάλη απόσταση από το σπίτι του είναι αδιάφορα γεγονότα.

Έτσι, ορίζουμε τον τουρίστα, σαν ένα άτομο που ταξιδεύει εκτός του συνήθη τόπου διαμονής του/της, και ξοδεύει χρήματα στους τόπους διαμονής του. Ο ορισμός περιλαμβάνει άτομα που:

- μένουν σε ξενοδοχεία, πανδοχεία, θέρετρα κ.ά.
- επισκέπτονται συγγενείς και φίλους
- επισκέπτονται έναν τόπο τυχαία, απλώς πηγαίνοντας για κάποιον άλλο λόγο
- βρίσκονται σε μονοήμερο ταξίδι (δηλαδή δεν διανυκτερεύουν πουθενά)

Επίσης, οι επισκέπτες/τουρίστες μπορεί να:

- παρακολουθούν μία συγκέντρωση ή ένα συνέδριο
- ταξιδεύουν για επαγγελματικούς σκοπούς
- είναι σε διακοπές ή κάνουν ψώνια
- ταξιδεύουν για προσωπικούς ή οικογενειακούς λόγους

Σήμερα υπάρχουν προβλήματα με τους παραπάνω προσδιορισμούς:

1. Μερικοί άνθρωποι ταξιδεύουν αρκετά μεγάλες αποστάσεις για ψώνια, ή επενδύσεις και αυτό μπορεί να συμβαίνει αρκετές φορές το χρόνο. Υπάρχει δυσκολία στο να μετρηθούν σαν στατιστικό στοιχείο. Τεχνικά δεν είναι τουρίστες, αλλά απλοί καταναλωτές.

2. Πολλοί άνθρωποι διατηρούν δύο κατοικίες, μία θερινή και μία χειμερινή. Διαμένουν σ' αυτά σε περιόδους μεγαλύτερες του μήνα και, ωστόσο, δεν κατηγοριοποιούνται σαν τουρίστες. Ωστόσο, οι υπόλοιποι που πραγματοποιούν σύντομες επισκέψεις στα σπίτια αυτά σαν φιλοξενούμενοι ή ενοικιαστές, είναι τουρίστες.

3. Πώς κατηγοριοποιούνται οι επισκέπτες, όταν κάποιος μένει σε περιοχές κοντά ή έξω από έναν τουριστικό προσδιορισμό και δέχονται επισκέψεις από φίλους ή συγγενείς; Στην πραγματικότητα, εδώ το πρόβλημα δεν είναι αν είναι τουρίστες ή όχι. Αυτοί που επισκέπτονται φίλους και συγγενείς, σίγουρα είναι. Το ερώτημα είναι πια περιοχή παίρνει το τουριστικό πλεονέκτημα. Ο τουριστικός προορισμός ή η περιοχή απ' έξω από αυτόν τον προορισμό; Αν και ο διαχωρισμός είναι δύσκολος, η περιοχή που λειτουργεί ως τουριστικός προορισμός θα πρέπει να είναι ο αποδέκτης των δαπανών που γίνονται.

Μετά τα παραπάνω, ο τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως:

- Ένα κοινωνικό φαινόμενο και όχι ακριβώς μια οικονομική δραστηριότητα.
- Το σύνολο των δαπανών όλων των ταξιδιωτών και επισκεπτών που έχουν διαφόρους σκοπούς.
- Μία εμπειρία, διαδικασία εξαιρετικά πολύπλοκη και όχι ένα προϊόν - στην πραγματικότητα μία εξαιρετικά πολύπλοκη εμπειρία (European Commission, 2004).

Αν και δεν μπορεί να οριστεί αυστηρά ως οικονομική δραστηριότητα, ή βιομηχανία, ο τουρισμός έχει οικονομικό αντίκτυπο στην ευρωστία μίας οικονομίας μιας περιοχής ή μίας ολόκληρης χώρας. Είναι πολύ σημαντικές οι οικονομικές απολαβές που έχουν πολλές περιοχές ή ακόμα και χώρες από τον τουρισμό. Τέτοιες απολαβές γίνονται από αυτούς που προσφέρουν κατάλυμα, είδη φαγητού, σταθμούς καυσίμων και επίσης καταστήματα με ρουχισμό, υποδήματα, ηλεκτρονικά είδη, είδη διακοπών ή είδη της τοπικής βιοτεχνίας και χειροτεχνίας. Επίσης, υπηρεσίες όπως συγκοινωνίες, διόδια κ.ά. Στην πραγματικότητα, οι τουρίστες σ' έναν τόπο, ξοδεύουν χρήματα σ' ότι σχεδόν είδη ξοδεύουν και οι ντόπιοι. Έτσι συμβάλλουν στην αύξηση του τζίρου των τοπικών παραγωγών και γενικά εταιριών. Έτσι, ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο με καθαρά μεγάλες οικονομικές επιπτώσεις. Πολλοί τον αντιμετωπίζουν καθαρά σαν βιομηχανία, για λόγους ευκολίας προσδιορισμού από την άποψη του marketing. Στην πραγματικότητα, όμως, ο τουρισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί ακριβώς με τα κριτήρια μιας βιομηχανίας, αλλά σαν κοινωνικό

φαινόμενο, το οποίο οδηγεί σε οικονομικές απολαβές για τον τόπο που δέχεται τουρισμό και οικονομικές απορροές για τον τόπο που δημιουργεί τουριστική κίνηση προς τα έξω.

Βέβαια, πολλές χώρες ή τόποι, σε συνεργασία με τις τοπικές κυβερνήσεις και διοικητικές αρχές προσπαθούν να οργανώσουν ό,τι κινείται γύρω από τον τουρισμό έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των καταναλωτών τουριστών και της ικανοποίησής των από τις συνολικές εμπειρίες (προϊόν) που θα αποκομίσουν. Δεν πρέπει να αγνοηθεί ότι ο τουρισμός για πολλές χώρες του κόσμου αποτελεί την μεγαλύτερη δύναμη ανάπτυξης του τομέα των υπηρεσιών. Άρα, είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο με τεράστιες όμως ωφέλειες που, εκτός από οικονομικές είναι και αρκετές φορές, πολιτικές.

1.5 Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του Τουρισμού

Ο Τουρισμός είτε διεθνής είτε τοπικός, δημιουργεί μία συγχώνευση ανθρώπων από διαφορετικές κοινωνικές και πολιτισμικές ρίζες, και μία σημαντική αναδιανομή εισοδήματος από κυρίως εύρωστες βιομηχανικά περιοχές προς περιοχές που δεν έχουν βιομηχανική βάση ή κάποιον άλλο παράγοντα δημιουργίας μεγάλης προστιθέμενης αξίας. Οι περισσότερες μελέτες για τις επιπτώσεις του τουρισμού πάνω σε διάφορους προορισμούς επικέντρωναν κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες. Αυτό δεν ήταν μόνο επειδή αυτές οι επιπτώσεις ήταν πιο εύκολα μετρήσιμες αλλά επειδή επικρατούσε και ένα κλίμα αισιοδοξίας ότι τέτοιες μελέτες θα έδειχναν ότι ο Τουρισμός ήταν μεγάλου οικονομικού οφέλους για τους περισσότερους προορισμούς. Ωστόσο, αρκετές φορές, αποδείχθηκε ότι ο Τουρισμός έχει όχι μόνο θετικές οικονομικές συνέπειες, αλλά είναι και ο γενεσιουργός παράγοντας πολλών δυσμενών επιπτώσεων σε περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο (Ioannides, 1995).

Οικονομικές επιπτώσεις (θετικές, αρνητικές)

Ο διεθνής Τουρισμός είναι μία αφανής εξαγωγή για το γεγονός ότι δημιουργεί μία εισροή ξένου συναλλάγματος στις χώρες που έχουν τουριστικούς προορισμούς και δέχονται διεθνείς τουρίστες. Έτσι, ο τουρισμός συμβάλλει κατευθείαν στην βελτίωση του ισοζυγίου μίας χώρας. Όπως και άλλες εξαγωγικές βιομηχανίες, αυτή η εισροή εισοδήματος δημιουργεί επιχειρησιακή δραστηριότητα, νέες θέσεις απασχόλησης και κυβερνητικό εισόδημα. Η διαδικασία της οικονομικής δραστηριότητας εξαιτίας του τουρισμού δεν

σταματάει εδώ. Τα εισοδήματα των τοπικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με τον τουρισμό ξοδεύονται μέσα στην τοπική κοινωνία επίσης του τουριστικού προορισμού και δημιουργούν νέους κύκλους οικονομικής δραστηριότητας. Αυτοί οι νέοι κύκλοι οικονομικής δραστηριότητας που δημιουργούνται από τα εισοδήματα του τουρισμού είναι τα δευτερεύοντα οικονομικά οφέλη που δημιουργούνται από τον τουρισμό (Selwyn, 1996).

Ο τοπικός, εσωτερικός τουρισμός έχει παρόμοιες οικονομικές επιπτώσεις στις οικονομίες των τουριστικών προορισμών. Συμβάλλει και αυτός στην τόνωση των τοπικών οικονομιών δεν δημιουργεί όμως το πολυπόθητο για τις κυβερνήσεις πολλών χωρών συνάλλαγμα. Παρ' όλα αυτά όμως ο εσωτερικός τουρισμός είναι μία μορφή εξαγωγικής δραστηριότητας αφού λεφτά που δημιουργούνται σε μία άλλη γεωγραφική περιοχή μέσα στα όρια της ίδιας χώρας αναδιανέμονται σε κάποια άλλη περιοχή αυτής της χώρας. Άρα, ο Τουρισμός σ' αυτήν την περίπτωση αποτελεί έναν πολύ αποτελεσματικό τρόπο αναδιανομής του εισοδήματος που δημιουργείται μέσα σε μία χώρα, από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες περιοχές.

Επίσης, ο Τουρισμός φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις πιο αποτελεσματικός από άλλες βιομηχανίες στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ειδικά στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές και σ' αυτές τις περιοχές που δεν υπάρχουν πολλές εναλλακτικές ευκαιρίες ανάπτυξης. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε πολλές περιοχές απαιτεί την ανάπτυξη και ύπαρξη μίας ολοκληρωμένης υποδομής, όπως ξενοδοχειακών καταλυμάτων και άλλων εγκαταστάσεων που εξυπηρετούν τον Τουρισμό. Στα έργα υποδομής περιλαμβάνονται έργα για ανεπτυγμένο οδικό δίκτυο, αποχετευτικό δίκτυο, δίκτυο ύδρευσης, παροχή ιατρικών υπηρεσιών, αεροδρόμια ή σταθμοί λεωφορείων ή τραίνων, λιμάνια κ.ά. Αυτά τα έργα εκτός από τις θετικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη του Τουρισμού έχουν και θετικές επιπτώσεις στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού. Έτσι, σε πολλές χώρες και περιοχές η δημιουργία αυτοκινητοδρόμων, αεροδρομίων που κατασκευάζονται πρωτίστως για την εξυπηρέτηση της Τουριστικής Ανάπτυξης την ίδια στιγμή προσφέρουν πρόσβαση σε ευρύτερες αγορές για τα προϊόντα που παράγονται σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο.

Δυστυχώς, σε πολλές περιπτώσεις, οι τοπικές κοινωνίες λαμβάνουν λίγα κατευθείαν οφέλη από αυτές τις εξελίξεις. Αυτό είναι πρόβλημα αναδιανομής των οικονομικών και φυσικών πόρων. Όσο ο Τουρισμός συνεχίζει να αυξάνεται σε μία περιοχή συνεχίζει να δημιουργεί αυξημένες απαιτήσεις πάνω στις φυσικές πηγές της περιοχής. Για παράδειγμα, οι απαιτήσεις σε γη αυξάνουν το κόστος της γης... Οι τοπικοί ιδιοκτήτες γης ενθαρρύνονται

να πουλήσουν με αποτέλεσμα να αποκτούν βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη, αλλά και να αυξάνεται το κόστος της γης τόσο ώστε οι κάτοικοι της περιοχής να μην μπορούν να αποκτήσουν γη στον τόπο τους. Αυτά τα προβλήματα πολλές φορές μπορούν να λυθούν αν οι κυβερνήσεις παρεμβαίνουν αγοραστικά σε αγοραπωλησίες γης ή διαμορφώνουν καθεστώς ενοικίασης της γης και όχι εξαγοράς της. Τέτοιες ρυθμιστικές παρεμβάσεις απαιτούνται για πολλά θέματα αφού διαφορετικά τα οικονομικά οφέλη του Τουρισμού για ορισμένες περιοχές μπορεί να είναι πολύ μικρότερα από τις αντικοινωνικές που μπορούν να δημιουργηθούν σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο.

Πολλές φορές για την ανάπτυξη μιας υποδομής για τον τουρισμό δαπανώνται φυσικές πηγές και εργατοώρες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή ή ανάπτυξη άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Το θέμα είναι ότι αν αυτοί οι παραγωγικοί συντελεστές δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη παραγωγικών διαδικασιών πιο κερδοφόρων από τον Τουρισμό, τότε καλώς χρησιμοποιούνται στην ανάπτυξη του Τουρισμού. Αν όμως υπάρχει η κατάλληλη υποδομή, έτσι ώστε αυτοί οι συντελεστές να χρησιμοποιηθούν στην ανάπτυξη πιο κερδοφόρων και αποτελεσματικών παραγωγικών διαδικασιών, τότε το θέμα ανάπτυξης του Τουρισμού πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγαλύτερο σκεπτικισμό. Μην ξεχνάμε, ότι ο Τουρισμός είναι κ' όλα ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται και από την εποχικότητα, αλλά και από τις αλλαγές στο στυλ ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Πολλές φορές διάφοροι προορισμοί που παρουσίαζαν αρκετά μεγάλη αίγλη, βρέθηκαν να έρχονται αρκετά πίσω στις προτιμήσεις των τουριστών λόγω των αλλαγών στο στυλ ζωής και αντιλήψεων των υποψηφίων τουριστών (Nilsson, 2002).

2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.1 Αγροτουρισμός

2.1.1 Η έννοια και οι μορφές του αγροτουρισμού

Έννοιες όπως ο αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, τουρισμός με βάση το αγρόκτημα και διάφοροι εναλλακτικοί όροι, χρησιμοποιούνται συχνά, όχι μόνο περιγράφοντας τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού (Barbieri & Mshenga, 2008; Roberts & Hall, 2001; Wall, 2000), αλλά και για να χαρακτηριστούν και να διαφοροποιηθούν διάφορες υποκατηγορίες και έννοιές του (Iakovidou, 1997; McGehee & Kim, 2004; Sharpley & Sharpley, 1997).

Σύμφωνα με το Πρακτικό της Διυπηρεσιακής Επιτροπής του ΕΟΤ (1984) ο αγροτουρισμός μπορεί να ορισθεί ως: *«η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές μονάδες, με στόχο τη συγκράτηση και παλιννόστηση του γηγενούς πληθυσμού και την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας τόσο από την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όσο και από την ενοικίαση καταλυμάτων και τη διάθεση στους τουρίστες προϊόντων τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και τοπικών προϊόντων συναφών δραστηριοτήτων».*

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) (2003) ορίζει τον αγροτουρισμό για την περίπτωση της Ελλάδας ως: *«ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο που έχει ως στόχο να συμβάλλει ώστε ο επισκέπτης να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού. Επίσης, έχει ως στόχο να φέρει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης. Τέλος, υποστηρίζεται ότι μέσα από αυτή τη μορφή τουρισμού ικανοποιούνται οι παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις του τόπου συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου».*

Ένας γενικός ορισμός του αγροτουρισμού περιγράφει αυτή τη μορφή τουρισμού ως διακοπές που στηρίζονται στους πόρους του περιβάλλοντος και στις δυνατότητες φιλοξενίας και πολιτισμού του αγροτικού χώρου και της γεωργικής εκμετάλλευσης (Καλδής, 2000). Οι μορφές αγροτουρισμού, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, είναι:

- Διακοπές στη γεωργική εκμετάλλευση (farmhouse holidays): Φιλοξενία σε μεγάλα αγροκτήματα και συμμετοχή στις γεωργικές εργασίες και στην καθημερινή ζωή των αγροτών. Έχει αναπτυχθεί κυρίως σε χώρες όπως η Γερμανία και η Αυστρία στις οποίες η έννοια αγρόκτημα είναι συνυφασμένη με τη μεγάλη γεωργική εκμετάλλευση (Roberts & Hall, 2001).
- Διανυκτέρευση με πρωινό (bed and breakfast / B&B): Φιλοξενία σε μικρά καταλύματα με προσφορά και πρωϊνού το οποίο συνήθως αποτελείται από τοπικά παραγόμενα προϊόντα. Κυρίως συναντάται σε χώρες όπως Ιταλία, Ιρλανδία, Μ. Βρετανία, Γαλλία και Ελλάδα στις οποίες το κοινό χαρακτηριστικό των αγροτικών περιοχών τους είναι η σχετικά μικρή έκταση της γεωργικής εκμετάλλευσης και κατά συνέπεια η αδυναμία εφαρμογής αγροτουρισμού του πρώτου τύπου.

Ανάλογα με την περιοχή όπου λαμβάνει χώρα ο αγροτουρισμός γίνεται η παρακάτω διάκριση:

- Αγροτουρισμός σε μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις όπου ο επισκέπτης φιλοξενείται στο αγρόκτημα σε κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους και εθελοντικά μπορεί να ασχοληθεί με τις αγροτικές εργασίες (Burton, 2004; Clarke, 1996). Αυτού του είδους αγροτουρισμός δεν υπάρχει στην Ελλάδα λόγω έλλειψης μεγάλων ιδιωτικών αγροκτημάτων.
- Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές όπου ο επισκέπτης φιλοξενείται σε ενοικιαζόμενα δωμάτια ή σπίτια, ξενώνες ή πανσιόν και ασχολείται με αγροτικές εργασίες ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες που προσφέρονται σε αυτή την περιοχή όπως πεζοπορία, ορειβασία, ψάρεμα, κλπ (Mc Gehee, 2007; Mc Gehee, Kim and Jennings, 2007). Είναι το είδος του αγροτουρισμού που απαιτεί λιγότερη εργασία από το γεωργό εφόσον ο επισκέπτης δε φιλοξενείται στον ίδιο το χώρο του αγροκτήματος.

- Αγροτουρισμός σε παραλιακές ή νησιωτικές περιοχές στις οποίες ο επισκέπτης φιλοξενείται σε απλά καταλύματα και ασχολείται με ψυχαγωγικές δραστηριότητες της θάλασσας, της ζωής του χωριού ή εργασίες άμεσα συνδεδεμένες με τη ζωή των ψαράδων.
- Αγροτουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς. Συναντάται σε περιοχές με έντονη λαϊκή παράδοση, τοπικό χρώμα και διαφορετική αρχιτεκτονική όψη, στοιχεία τα οποία συνθέτουν τους λόγους έλξης των τουριστών. Οι επισκέπτες των παραδοσιακών οικισμών φιλοξενούνται σε απλά παραδοσιακά καταλύματα, τους προσφέρονται τοπικά προϊόντα και έχουν τις ίδιες δραστηριότητες όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις. Σε αυτή τη μορφή αγροτουρισμού, εκτός από την έμφαση στη διατήρηση του τοπικού χρώματος, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος και στην κατασκευή καταλυμάτων μικρής κλίμακας.
- Αγροτουρισμός σε χωριά ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή προστατευόμενους χώρους δηλαδή σε χωριά που βρίσκονται κοντά σε όμορφες τοποθεσίες όπως λίμνες, ποτάμια, βιότοπους, καταρράκτες, σπήλαια, κτλ. ή σε εθνικά πάρκα. Στις περιοχές αυτές δημιουργούνται πανσιόν ή κάμπινγκ συνήθως σε συνεταιριστική βάση.
- Αγροτουρισμός σε συνεταιριστικής μορφής συγκροτήματα τα οποία περιβάλλονται από γεωργικές εκμεταλλεύσεις που προβάλλουν τα πολιτιστικά και φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Αυτό το είδος αγροτουρισμού αφορά συχνά σε συνεταιριστικές πρωτοβουλίες αγροτισσών. Ο επισκέπτης δε διαμένει απαραίτητα στη γεωργική εκμετάλλευση, γι' αυτό δεν ακολουθεί τα πρότυπα του κλασσικού αγροτουρισμού και έχει την ευκαιρία εκτός των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων να καταναλώσει και να αγοράσει ντόπια προϊόντα όπως γλυκά, υφαντά, κεντήματα, κεραμικά, ζυμαρικά, κα. Που κατασκευάζονται από το γυναικείο συνεταιρισμό.

Μια σχετικά σύγχρονη κατηγορία είναι και ο αγροτουρισμός σε Βιολογικές φάρμες, όπου ο επισκέπτης έχει την επιλογή να συμμετέχει ή να παρατηρεί τη λειτουργία της φάρμας και σε αντάλλαγμα να του παρέχεται στέγαση και φαγητό. Οι καλλιέργειες συλλέγονται με το χέρι, τα ζώα αναπτύσσονται σε φυσικές συνθήκες, χωρίς τη συνδρομή ειδικών πρόσθετων τροφών και ο επισκέπτης βιώνει μια ιδιαίτερη και ξεχωριστή εμπειρία. Ωστόσο, είναι λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες συνδυάζεται η βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, με τον αγροτουρισμό (Marques, 2006).

Τέλος, στο σημείο αυτό μπορεί να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο του αγροτουρισμού εκτός από τις δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα με τη φύση και τη ζωή των ντόπιων, υπάρχει η δυνατότητα σε ορισμένες περιοχές με κατάλληλη υλική υποδομή - χιονοδρομικές εγκαταστάσεις σε ορεινά χωριά, αθλητικές εγκαταστάσεις, κέντρα λουτροθεραπείας ή υδροθεραπείας σε περιοχές με ιαματικές πηγές – να προσφέρονται και δραστηριότητες που συνδέονται με τις προσωπικές ανάγκες των επισκεπτών.

2.1.2 Οι στόχοι και οι προϋποθέσεις του αγροτουρισμού

Συνολικά, ο αγροτικός χώρος δεν θεωρείται πλέον ένας χώρος καταδικασμένος να μειώνεται συνεχώς αλλά, αντιθέτως, περιοχή η οποία αναζωογονείται μέσα από διαδικασίες κατασκευής, ανανέωσης και την εκ νέου χρήσεων (Bryden, 1994). Η γεωργία δεν είναι απλά ένας τομέα της πρωτογενούς παραγωγής, αλλά συχνά αποτελεί τη βάση μια αυξανόμενης τροφοδοσίας του τριτογενή τομέα, βασισμένη στις επιθυμίες των αστικών και των ξένων επισκεπτών που επιθυμούν να παρατηρήσουν και να βιώσουν την εμπειρία του αγροτικού τοπίου και της αγροτικής ζωής. Κάτω από την λογική της υπερμοντέρνας κατανάλωσης, νέες μορφές συμβολικής παραγωγής προκύπτουν και οι αγρότες έχουν μετατραπεί σε ζωντανούς φορείς υλοποίησης συλλογικών φυσικών και πολιτιστικών ιστοριών (Heatherington, 2011).

Οι στόχοι ανάπτυξης αυτής της μορφής τουρισμού είναι:

- Η ενίσχυση του γεωργικού οικογενειακού εισοδήματος, μέσω τουριστικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα την άνοδο του οικονομικού επιπέδου της περιοχής. Η συμπληρωματική απασχόληση των αγροτών. Συμβάλλει επομένως στη μείωση της ανεργίας που παρατηρείται στον αγροτικό χώρο λόγω της εποχικότητας της γεωργικής εργασίας.
- Η συνεργασία του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα της περιοχής για την καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών. Η δημιουργία οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρών, βιώσιμων επιχειρήσεων στην ύπαιθρο με πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις στην οικονομία της περιοχής. Σε αυτή την περίπτωση τα πλεονεκτήματα δε διοχετεύονται σε μια μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα, όπως συμβαίνει στο μαζικό τουρισμό, αλλά διοχετεύονται στους μόνιμους κατοίκους της περιοχής ενισχύοντας την τοπική οικονομία και το εισόδημα της αγροτικής οικογένειας.

- Η προσπάθεια συγκράτησης του τοπικού - αγροτικού πληθυσμού στον τόπο διαμονής του μέσα από τη δυνατότητα για πρόσθετα εισοδήματα αλλά και γενικότερα την τοπική ανάπτυξη που επιφέρει ο αγροτουρισμός.
- Η ενίσχυση της τοπικής αγοράς λόγω της κατανάλωσης και της διάδοσης των τοπικών προϊόντων από τους επισκέπτες.
- Η δυνατότητα διάδοσης προϊόντων χειροτεχνίας και βιοτεχνίας πέρα από τα στενά όρια μιας αγροτικής περιοχής.
- Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω της προσπάθειας περιορισμού των περιβαλλοντικών και οικολογικών επιβαρύνσεων λόγω του αυξημένου αριθμού επισκεπτών.
- Η διατήρηση, η προβολή και η αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Η ανταπόκριση στη ζήτηση για εναλλακτικά προϊόντα διακοπών.
- Το υψηλό επίπεδο παροχής υπηρεσιών χωρίς αλλοίωση της προσωπικής σχέσης των κατοίκων με τους επισκέπτες.
- Η περιφερειακή ανάπτυξη και δημιουργία έργων υποδομής για να είναι δυνατή η πρόσβαση και φιλοξενία των επισκεπτών στις διάφορες περιοχές.
- Η δραστηριοποίηση των Φορέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της περιοχής.
- Η ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών στην αγροτική κοινότητα για την ανάδειξη των ενδογενών δυνάμεων και τη δημιουργία νέων δραστηριοτήτων.
- Η ικανοποίηση των τουριστών που επιζητούν ήσυχες και οικονομικές διακοπές κοντά στη φύση και άμεση επαφή με τους ντόπιους και τις συνήθειές τους. (Καλδής, 2000).

Ο αγροτουρισμός μπορεί να αναπτυχθεί μόνο σε περιοχές όπου υπάρχει όμορφο και φιλόξενο φυσικό περιβάλλον, πλούσιο σε στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς και παραδόσεων. Επομένως, η αγροτουριστική ανάπτυξη εξαρτάται από:

- Τη γεωμορφολογία της ευρύτερης περιοχής η οποία πρέπει να διευκολύνει την πρόσβαση, καθώς επίσης και την ελκυστικότητα του χώρου, όσον αφορά στα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία και τις παραδόσεις.
- Την κύρια οικονομική κατεύθυνση που πρέπει να είναι η γεωργία μεσαίας ή χαμηλής έντασης, πολλές φορές σε συνδυασμό με την κτηνοτροφία.

- Την ύπαρξη κατάλληλης υποδομής για την προσφορά των αναγκαίων υπηρεσιών με στόχο την εξυπηρέτηση και ψυχαγωγία των φιλοξενούμενων.
  - Την κατάλληλη προβολή των ποιοτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων και της τοπικής κουζίνας.
  - Τη φιλοξενία, με ευαισθησία, προς τους επισκέπτες εκ μέρους των ντόπιων χωρίς να χάνεται η τοπική τους ταυτότητα.
  - Τις γνώσεις και τη βιώσιμη επιχειρηματική διαχείριση από τους γεωργούς.
- Βέβαια, όλα τα παραπάνω στοιχεία είναι δύσκολο να συνυπάρχουν ταυτόχρονα αλλά διευκολύνουν όμως τη φιλοξενία των αγροτουριστών.

2.1.3 Το αγροτουριστικό προϊόν

Το αγροτουριστικό προϊόν περιλαμβάνει όλα τα υλικά και άυλα αγαθά και υπηρεσίες που ένας αγροτουρίστας απολαμβάνει κατά τη διάρκεια των διακοπών του. Έτσι πχ. στο αγροτουριστικό προϊόν συμπεριλαμβάνονται τα αγαθά αυτά και οι υπηρεσίες που έχουν ως πηγές το φυσικό περιβάλλον των αγροτικών περιοχών, τους αγρότες και τον αγροτικό τρόπο ζωής. Το σύνολο ή μέρος τους αποτελεί το αποκαλούμενο «πράσινο» τουριστικό πακέτο, όταν ο αγροτουρισμός είναι πλήρως ή μερικώς οργανωμένος (Σφακιανάκης, 2000).

Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κατά κανόνα τόσο οι τιμές των αγροτουριστικών προϊόντων, όταν καταναλώνονται επί τόπου, όσο και οι τιμές των αγροτουριστικών υπηρεσιών είναι πολύ χαμηλότερες των προϊόντων και υπηρεσιών άλλων μορφών τουρισμού που καταναλώνονται ή προσφέρονται στα αστικά κέντρα και στα τουριστικά θέρετρα. Αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, στο γεγονός ότι μεταξύ του αγρότη που παίζει το ρόλο του τουριστικού επιχειρηματία και του τουρίστα – καταναλωτή, δεν μεσολαβούν ενδιάμεσοι και δεύτερον, στο γεγονός ότι οι αγρότες δεν επιδιώκουν, λόγω νοοτροπίας ή άγνοιας, το μέγιστο δυνατό κέρδος. Η τιμή των αγροτουριστικών προϊόντων θεωρείται ακόμη μικρότερη, αν ληφθεί υπόψη η ποιότητά τους. Η υγιεινή, ανθεκτικότητα, καθαρότητα και η αγνότητά τους δεν κοστολογείται όσο πρέπει (Σφακιανάκης, 2000).

2.2 Εκφάνσεις του τουριστικού προϊόντος

2.2.1 Τα τοπικά προϊόντα

Τα τοπικά παραγόμενα προϊόντα που διατίθενται στους επισκέπτες κατά τη διάρκεια της διαμονής τους αποτελούν μέρος της τουριστικής έλξης των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται ο αγροτουρισμός. Συνήθως είναι προϊόντα βιοτεχνίας, χειροτεχνίας, οικοτεχνίας ή άλλα προϊόντα τοπικής παραγωγής και τρόφιμα.

Πιο συγκεκριμένα τέτοια προϊόντα που συνδέονται με την τοπική παράδοση μπορεί να είναι τοπικά παραγόμενα προϊόντα πρωτογενή (φρούτα, λαχανικά, κρέατα, ψάρια, μέλι) ή τοπικά επεξεργασμένα προϊόντα (χυλοπίτες, τραχανάς, πίτες, μαρμελάδες, γαλακτοκομικά, γλυκά, κρασιά ή ξηροί καρποί), είτε τοπικά προϊόντα χειροτεχνίας και οικοτεχνίας (υφαντά, κεραμικά, είδη καλαθοπλεκτικής, ξυλόγλυπτα ή κοσμήματα).

2.2.2 Οι τοπικές εκδηλώσεις

Ιδιαίτερη θέση στον αγροτουρισμό κατέχουν και οι δραστηριότητες που αξιοποιούν τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και λαογραφικά στοιχεία της περιοχής. Η αξιοποίηση και η δυνατότητα επίσκεψης και ξενάγησης σε παλιά μοναστήρια, εκκλησίες, λαογραφικά μουσεία, εργαστήρια χειροτεχνίας, η συμμετοχή σε πανηγύρια και τοπικές γιορτές, η εκμάθηση παραδοσιακών χορών, αργαλειού και μαγειρικών συνταγών μπορούν να προσδώσουν στον αγροτουρισμό την ξεχωριστή τοπική ταυτότητα και να τον αναδείξουν σε μοναδικό προϊόν.

2.2.3 Η παραδοσιακή κουζίνα

Η γαστρονομία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ποιοτικής και ολοκληρωμένης παροχής αγροτουρισμού. Το φαγητό το οποίο προσφέρεται στις περιπτώσεις αυτές πρέπει πάντα να είναι καλής ποιότητας, ικανής ποσότητας και ποικιλίας, φτιαγμένο με τοπικά προϊόντα και με παραδοσιακές συνταγές (χωρίς δηλαδή να συνδυάζεται ή συγχέεται με προϊόντα ευρείας κατανάλωσης). Οι νοστιμιές του τόπου, οι παλιές «συνταγές της γιαγιάς», τα προϊόντα που φτιάχνονται από φυσικά, φρέσκα υλικά και θυμίζουν τη ζεστασιά του οικογενειακού τραπέζιού αποτελούν σύμμαχο στην επιτυχία του αγροτουρισμού. Όταν

μάλιστα μπορούν να ενισχυθούν με προϊόντα πιστοποιημένης βιολογικής καλλιέργειας τότε προωθείται ακόμα περισσότερο η ποιότητα.

Είναι επίσης γεγονός ότι οι περισσότεροι επισκέπτες που γεύονται τα εδέσματα και τα γευστικά προϊόντα ενός τόπου επιθυμούν να αγοράσουν φεύγοντας αυτά που τους αρέσουν, ζητάνε ακόμα και να τα παραγγέλνουν τακτικά. Τα παραδοσιακά γευστικά και υγιεινά εδέσματα της Μεσογειακής διατροφής είναι δυνατόν να αποτελέσουν βασικό στοιχείο της λειτουργίας των αγροτουριστικών καταλυμάτων, καθώς και να εμπεδωθούν ως διατροφική συνήθεια των αγροτουριστών. Επιπροσθέτως, εάν οι ιδιοκτήτες των αγροτουριστικών καταλυμάτων προωθήσουν τη Μεσογειακή διατροφή τότε οι αγροτουρίστες είναι δυνατόν να αποτελέσουν σημαντικούς φορείς διάδοσης της υγιεινής «παραδοσιακής Μεσογειακής δίαιτας».

2.2.4 Η φιλοξενία

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού είναι η ηπιότητά του σε όλες τις διαστάσεις του. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις πρέπει να εναρμονίζονται με το φυσικό περιβάλλον, να είναι μικρές και όμοιες με τα αγροτικά σπίτια και να ακολουθούν την τοπική αρχιτεκτονική. Στον αγροτουρισμό τα καταλύματα δεν είναι μεγάλες, αχανείς και απρόσωπες μονάδες. Είναι είτε μικρές μονάδες κατασκευασμένες ειδικά για το σκοπό αυτό είτε παλιά παραδοσιακά κτίσματα που αναπαλαιώνονται όπως εγκαταλελειμμένα σπίτια ή οικισμοί, ακόμα και παλιά πέτρινα σχολεία, οτιδήποτε φανερώνει την ιστορία του τόπου και αξίζει να διατηρηθεί.

Όσον αφορά στην τουριστική υποδομή, οι αγροτουρίστες είτε διαμένουν στα σπίτια των γεωργών, είτε διαμένουν σε τουριστικά καταλύματα που βρίσκονται μέσα ή κοντά στις αγροτικές περιοχές. Στην πρώτη περίπτωση η δημιουργία τουριστικής υποδομής δεν κρίνεται ως απολύτως αναγκαία. Οι αγροτουρίστες ζουν μαζί με τους γεωργούς δηλαδή τρώνε μαζί τους, συμμετέχουν ενεργά ή σαν παρατηρητές στις γεωργικές δραστηριότητες και χρησιμοποιούν τη βασική υποδομή που χρησιμοποιούν οι γεωργοί. Στη δεύτερη περίπτωση η αγροτουριστική υποδομή περιλαμβάνει τα πάσης φύσεως καταλύματα.

Τα καταλύματα αγροτουρισμού μπορεί να είναι δωμάτια (ειδικά διασκευασμένα) μέσα στον ευρύτερο χώρο ενός μεγάλου αγροτόσπιτου και αγροκτήματος, όπου ο

επισκέπτης έχει την εμπειρία της συνύπαρξης με την οικογένεια. Ο αστός επισκέπτης δεν αναζητά απλά κάποια ενοικιαζόμενα δωμάτια, ούτε ένα πρόχειρο και απρόσωπο περιβάλλον. Δεν αναζητά επίσης τη διακόσμηση του αστικού σπιτιού του αλλά τη χαρακτηριστική διακόσμηση του αγροτόσπιτου. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι δεν αναζητά την άνεση, τις παροχές, την καθαριότητα που συνεπάγεται, τα οποία συνδυάζει με τη ζεστή φιλοξενία που θέλει να βρει σε έναν τόπο, ώστε να τον αισθανθεί οικείο, δικό του και να θέλει να ξανάρθει (Σφακιανάκης, 2000).

2.2.5 Η κληρονομιά του τόπου

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι η έκφραση στο χώρο του τρόπου ζωής, των πολιτιστικών αξιών και της ιστορικής πορείας των κοινωνιών. Στις διάφορες μορφές της, δηλαδή στα μνημεία, τα ιστορικά κτίρια, τα θρησκευτικά κτίσματα, τα ιστορικά κέντρα πόλεων και τους παραδοσιακούς οικισμούς συμπεκνώνονται οι ιστορικές διαδρομές των πολιτιστικών μορφών του παρελθόντος. Η προστασία, η διατήρηση και η ανάδειξη αυτών των πολύτιμων πολιτιστικών πόρων, που είναι ταυτόχρονα μη ανανεώσιμοι εθνικοί πόροι, είναι απαραίτητο συστατικό στοιχείο σε κάθε προσπάθεια βιώσιμης ανάπτυξης.

Με αυτή την έννοια η τουριστική ανάπτυξη ειδικότερα, εφόσον έχει στόχο να είναι βιώσιμη, πρέπει να επιδιώκει ακριβώς την προστασία και την ανάδειξη των πόρων στους οποίους στηρίζεται. Από τον πλούτο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν προσφέρονται βέβαια όλα τα στοιχεία της προς ένταξη σε σχεδιασμούς τουριστικής ανάπτυξης. Εκείνα που είναι κατάλληλα να ενταχθούν, μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης είτε ως αξιοθέατα είτε ως χώροι στους οποίους στεγάζεται κάποια τουριστική δραστηριότητα (κατάλυμα, μουσείο, εστιατόριο, κλπ.). Μπορεί έτσι να συνδυαστεί προνομιακά με την ανάπτυξη αγροτουριστικών προγραμμάτων, καθόσον δεν απαιτεί επιπλέον δημιουργία πρόσθετων κτιριακών όγκων, που θα μπορούσαν να τραυματίσουν το τοπίο και να διαταράξουν τον οικιστικό ιστό της υπαίθρου (Χατζηδάκης, 2000).

2.2.6 Η αθλητική δραστηριότητα

Οι αθλητικές δραστηριότητες δεν είναι αμιγώς δραστηριότητες του αγροτουρισμού αλλά μπορούν να εμπλουτίσουν το περιεχόμενό του. Δίνουν στους επισκέπτες τη δυνατότητα για ενεργή συμμετοχή και δράση στη φύση παράλληλα με τις αγροτικές

ενασχολήσεις του. Αυτές είναι: Ορεινή πεζοπορία, ορειβασία, trekking, ποδήλατο βουνού (mountain bike), ιππασία, ψάρεμα, κανόε – καγιάκ, κινήγι και πολλές άλλες δραστηριότητες.

2.3 Το προφίλ του αγροτουρίστα

Ο αγροτουρισμός δεν προσελκύει όλα τα άτομα. Ελκύει κυρίως άτομα τα οποία θέλουν να έρθουν να επαφή με την φύση, να γευτούν τις χαρές αυτής και να την απολαύσουν. Οι αγροτουρίστες αναζητούν χαλάρωση και ξεκούραση σε ένα ήρεμο περιβάλλον προκειμένου να αποκοπούν προσωρινά από την αστική καθημερινότητα.

Αποζητούν την επαφή με την φύση ώστε να γνωρίσουν καλύτερα την αγροτική ζωή, τους αγρότες και τους ντόπιους που θα τους μνήσουν σε έναν διαφορετικό τρόπο ζωής. Οι τουρίστες αυτοί είναι κυρίως πολυταξιδεμένοι και έμπειροι και έχουν ήδη γευτεί τους τουριστικούς μαζικούς προορισμούς και έχουν δεχτεί έναν κορεσμό.

Τα άτομα που τείνουν προς τον αγροτουρισμό είναι κυρίως αυτά της νεαρής ηλικίας τα οποία αρέσκονται να συνδυάζουν τον αγροτουρισμό με σπορ περιπέτειας.

Τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά που διακρίνουν έναν αγροτουρίστα είναι το υψηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των τουριστών. Τα άτομα αυτά επίσης χαρακτηρίζονται από αυξημένη οικολογική συνείδηση, πολυποίκιλα ενδιαφέροντα και διάθεση για μόρφωση και πολιτιστική προσέγγιση. Σε όλο τον κόσμο ο αγροτουρίστας θεωρείται ποιοτικός, υψηλών προδιαγραφών και σημαντικής αγοραστικής δύναμης. Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι οι αγροτουρίστες δεν παρασύρονται από τον μιμητισμό και τα πρότυπα της καταναλωτικής κοινωνίας αλλά είναι εκλεπτυσμένοι και με υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και το επίπεδο των υπηρεσιών που παρέχονται (www.agrotourism.gr).

2.4 Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του αγροτουρισμού

Ο άμεσος σκοπός τους αγροτουρισμού στις αγροτικές περιοχές είναι η ενίσχυση των ευκαιριών για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Σε ορισμένες περιοχές ο τουρισμός αποτελεί την βασική πηγή εσόδων και απασχόλησης ενώ παράλληλα παρέχει και κοινωνικά και περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα.

Ένα βασικό πλεονέκτημα του αγροτουρισμού είναι ότι ενισχύει την έκταση και την βιωσιμότητα της τοπικής επιχειρηματικότητας αφού με την ενίσχυση του τουρισμού στην περιοχή αυξάνονται και οι εισροές. Τέτοιες εισροές είναι αυτές των ξενοδοχείων, εστιατορίων κ.α.

Άλλη θετική επίπτωση του αγροτουρισμού είναι η συμβολή του στην κοινωνική ζωή αφού παρέχει κίνητρα για την δημιουργία νέων επιχειρήσεων, απασχόληση σε τομείς σχετικούς με τον τουρισμό και βοηθά στην διατήρηση και στην βελτίωση υπηρεσιών υγείας (Rural Development Commission, 1996).

Βέβαια εκτός από τις θετικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει ο αγροτουρισμός μπορεί να οδηγήσει και σε αρνητικές. Ειδικότερα μερικές αρνητικές επιπτώσεις αυτού είναι: α) η δημιουργία ημιαπασχόλησης, β) η αύξηση των τιμών των κατοικιών λόγω αναβάθμισης της περιοχής, γ) η δημιουργία αισθήματος εισβολής τουριστών στην περιοχή, δ) η εισαγωγή νέας κουλτούρας και ιδεών προερχόμενη από άλλες χώρες, ε) η δημιουργία νέων αναγκών που δεν μπορεί να υποστηρίξει η περιοχή στ) η αύξηση της περιβαλλοντικής μόλυνσης μέσα από την αύξηση του θορύβου και ζ) η επιρροή της βιοποικιλότητας (Rural Development Commission, 1996).

Προκειμένου ο αγροτουρισμός να είναι επιτυχής θα πρέπει να πληροί κάποια σημαντικά κριτήρια (PA Cambridge Economic Consultants, 1987). Τα κριτήρια αυτά είναι:

1. Το μέγεθος των άμεσων και έμμεσων πλεονεκτημάτων που παραμένουν στην περιοχή
2. Η προώθηση των διευκολύνσεων και των εξυπηρετήσεων που παρέχονται στην περιοχή
3. Η ύπαρξη δραστηριοτήτων προκειμένου να υποστηριχθεί ο τουρισμός στην περιοχή.

Για να είναι λοιπόν επιτυχής ο αγροτουρισμός θα πρέπει να ισχύουν τα παραπάνω κριτήρια και να συνδυάζονται μεταξύ τους. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία του αγροτουρισμού είναι η συμβολή της κοινωνίας ώστε να θέσει τις κατάλληλες βάσεις για την ανάπτυξη του. Άλλη σημαντική προϋπόθεση είναι η ύπαρξη χρηματοδοτήσεων που θα βοηθήσει την προώθηση της περιοχής και θα προσελκύσει τουρίστες.

2.5 Ο αγροτουρισμός ως εναλλακτική μορφή διακοπών

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια συνεχής αύξηση των αγροτουριστών οι οποίοι επιλέγουν στον ελεύθερο χρόνο τους να έρθουν σε επαφή με την φύση και τις χαρές που προσφέρει αυτή.

Καθώς η αγροτουριστική αγορά διευρύνεται και ο άνθρωπος αναζητά νέους τρόπους χαλάρωσης και αποχής από το αστικό περιβάλλον, η ζήτηση για αγροτουριστικά πακέτα αυξάνεται συνεχώς.

Ο αγροτουρισμός πλέον αναγνωρίζεται ως το νέο πρότυπο διακοπών το οποίο δεν μπορεί να προσδιοριστεί αν είναι κάποια φυσική απόληξη κάποιων αναγκών ή συνειδητή προσέγγιση.

Ο αγροτουρισμός δίνει την ευκαιρία στον άνθρωπο να έρθει σε επαφή με την φύση, να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του, να επανεξετάσει την σχέση του με τον γύρω χώρο και με τους συνανθρώπους τους (Παπακωνσταντινίδης, 1992). Η γνώση των παραπάνω πλεονεκτημάτων του αγροτουρισμού ωθεί όλο και περισσότερους σε αυτή την κατηγορία τουρισμού.

2.6 Διεθνής εμπειρία στον αγροτουρισμό

2.6.1 Κύπρος

Ένας τουριστικός προορισμός που εδώ και χρόνια έχει μεγάλη επιτυχία στον μαζικό τουρισμό αναγκάστηκε τα τελευταία χρόνια να στραφεί προς τον εναλλακτικό τουρισμό. Ένα καινούριο κεφάλαιο έχει ανοίξει για την Κύπρο, αυτό το νέο κεφάλαιο είναι η ανάπτυξη του αγροτουρισμού που ξεκίνησε το 1991 από τον τουριστικό οργανισμό Κύπρου. Το πρόγραμμα ονομάζονταν Laona project και έτσι η κυβέρνηση Κύπρου ξεκίνησε μια νέα τουριστική στρατηγική με σκοπό την προώθηση του αγροτουρισμού. Σκοπός του προγράμματος ήταν να ανατραπεί η κοινωνική και η οικονομική υποβάθμιση σε δέκα χωριά της Κύπρου (Ioannides, 1995).

Πρωτοβουλίες για την ανακαίνιση παραδοσιακών σπιτιών για τουριστική χρήση ξεκίνησαν όπως και η δημιουργία πολιτιστικών κέντρων και μαγαζιών με είδη

χειροτεχνίας. Ο τουριστικός οργανισμός Κύπρου ενθάρρυνε την προώθηση ενεργειών και οικονομικών κινήτρων, με την παροχή δανείων με χαμηλά επιτόκια, για την ανακαίνιση παλαιών παραδοσιακών κατοικιών σε χωριά για τουριστική χρήση, σε εκθεσιακά κέντρα, ταβέρνες κτλ. Αξιοσημείωτη είναι και η δημιουργία ενός κεντρικού συστήματος κρατήσεων από τον Τουριστικό Οργανισμό Κύπρου, που όμως είναι δημόσια εταιρεία και έχει μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, η λεγόμενη «Κυπριακή Αγροτουριστική Εταιρεία». Αναλαμβάνει τις κρατήσεις για τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις στην Κύπρο (Ioannides, 1995).

2.6.2 Γερμανία

Ο αγροτουρισμός έχει μακρά παράδοση στην Γερμανία ξεκινώντας πριν από 150 χρόνια όταν οι διακοπές στην εξοχή και κοντά στις πόλεις έγινε συνήθεια στον άνθρωπο. Στη Γερμανία ο αγροτικός και πιο ειδικά ο τουρισμός της φάρμας έτυχε μεγάλου ενδιαφέροντος στις αρχές του 70 κυρίως λόγω πρωτοβουλίας του Υπουργείου Γεωργίας και Δασοκομίας. Πέρα από τα συνηθισμένα καταλύματα σε σπίτια αγροτών, σε διαμερίσματα, σε μικρά σπίτια και campings δίπλα στη γεωργική εκμετάλλευση, καταβάλλεται προσπάθεια αναβίωσης παλιών αγροτικών οικισμών και μετατροπής τους σε τουριστικά χωριά για φιλοξενία τουριστών.

Ωστόσο η έρευνα του Opperman (1996) έδειξε ότι παρά το ότι ο τουρισμός συχνά προτεινόταν στους ιδιοκτήτες φάρμας σαν «πανάκεια» για να τους βοηθήσει οικονομικά με ένα συμπληρωματικό εισόδημα, τελικά αποδείχθηκε ότι το εισόδημα που αποκομούσαν από τον τουρισμό ήταν πενιχρό λόγω νομικών περιορισμών. Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούσε να αναπτυχθεί περαιτέρω.

2.6.3 Ιταλία

Στις λιγότερο ανεπτυγμένες νότιες περιοχές της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα στην Ιταλία όπου ο γεωργικός τομέας δεν έχει δυνατότητες για υψηλές αποδόσεις, ο τουρισμός επεμβαίνει εξισορροπητικά σαν μια εναλλακτική λύση προσφοράς ευκαιριών απασχόλησης και συμπληρωματικού εισοδήματος στους αγρότες.

Ο αγροτουρισμός στην Ιταλία είναι η μορφή τουρισμού με την πιο ραγδαία αύξηση. Αρχικά ο αγροτουρισμός ήταν μέρος του προγράμματος περιφερειακής πολιτικής, σαν ένα μέτρο δράσης ενάντια στην αστικοποίηση. Σύμφωνα με τον τουριστικό πίνακα της περιοχής της Τοσκάνης, αγροτουρισμός σημαίνει οι ιδιοκτήτες φάρμας που δραστηριοποιούνται και στον τουρισμό να προσφέρουν διαμονή στους τουρίστες με διαφοροποίηση και ποικιλία. Υπάρχουν πολυτελείς οικείες κτισμένες με παραδοσιακά υλικά και κατάλληλες υποδομές για προσέλκυση υψηλού εισοδήματος επισκεπτών. Πύργοι και κάστρα του 14ου αιώνα είναι αυτό που προσελκύει τους περισσότερους επισκέπτες, ενώ γίνονται και ξεναγήσεις σε διάφορα μέρη.

Η Σιένα είναι το πιο διάσημο τουριστικό θέρετρο στην Τοσκάνη και έχει τον υψηλότερο αριθμό τουριστών, ενώ μετά ακολουθούν η Φλωρεντία και το Γκροσέτο. Σχετικά με τους κανονισμούς που ισχύουν υπάρχουν κάποιοι γενικοί για ολόκληρη την Ιταλία, που όμως συμπληρώνονται από κάποιους επιπρόσθετους ανάλογα με την κάθε περιοχή. Αυτοί οι κανόνες αφορούν κανόνες δόμησης, νέες κατασκευές νόρμες στην φάρμα. Νέες κατασκευές στην φάρμα δεν επιτρέπονται, ενώ η αγροτουριστική διαμονή πρέπει να γίνεται σε παλιά αλλά καλοδιατηρημένα κτήρια, ενώ εσωτερικά θα πρέπει να είναι μοντέρνα (Del Gaudio, 1970).

2.6.4 Αυστρία

Η Αυστρία είναι η πρωτοπόρος χώρα της Ευρώπης σε σχέση με τον αγροτουρισμό, όπου αναπτύχθηκε μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο όταν οι άνθρωποι θέλησαν να ξεφύγουν από τις βομβαρδισμένες πόλεις ψάχνοντας για διαμονή στην εξοχή. Οι αγρότες πρόσεξαν ότι αυτό μπορούσε να γίνει επιχείρηση και άρχισε να προσφέρεται διαμονή για αναψυχή στους τουρίστες.

Στην Αυστρία υπάρχουν δύο σαιζόν: ο χειμώνας ανάμεσα στα Χριστούγεννα και το Πάσχα, και το καλοκαίρι από τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο. Πολλοί ιδιοκτήτες φάρμας που συμμετείχαν στον Τουρισμό τώρα εξαρτώνται απ' αυτόν για να διατηρήσουν την γεωργική τους παραγωγή. Ένα μερίδιο της τάξης του 50% από το μεικτό εισόδημα, προέρχεται από τον τουρισμό. Τα κίνητρα για την ενασχόληση με τον τουρισμό σύμφωνα με τον Selwyn (1996) αποτέλεσαν: η συμβολή του τουρισμού στην Αυστρία σαν

τουριστικός προορισμός, ο οικονομικός ρόλος και η ικανότητα για κεφαλαιοποίηση του συνδέσμου μεταξύ τουρισμού και γεωργίας.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ

3.1 Γενικά στοιχεία του νησιού

Σύμφωνα με Γεωγραφικά δεδομένα, η Σκόπελος βρίσκεται στο κεντρικό - βορειοδυτικό Αιγαίο, ανατολικά από το Πήλιο και βόρεια της Εύβοιας, με γεωγραφικό πλάτος 39°. Δυτικά της υπάρχει η νήσος Σκιάθος και ανατολικά η νήσος Αλόνησος (Εικ.1).

Εικόνα 1. Το νησί της Σκοπέλου και η θέση του στον ελληνικό χώρο (πηγή: www.greekhotels.gr)

Διοικητικά ανήκει στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και στον νομό Μαγνησίας. Μαζί με τη Σκιάθο, την Αλόνησο, τα νησιά Κυρά Παναγιά – Περιστερά – Γιούρα – Σκάντζουρα και 30 άλλα μικρότερα νησάκια, αποτελούν την επαρχία της Σκοπέλου, με πρωτεύουσα τη Σκόπελο. Η επαρχία Σκοπέλου μαζί με τη Σκύρο, τη Σκιάθο και την Αλόνησο αποτελούν τις Βόρειες Σποράδες, μόνο που διοικητικά η Σκύρος ανήκει στον νομό Ευβοίας.

Η έκταση της Σκοπέλου είναι 95,8 τετρ. χιλιόμετρα. και αποτελεί το δεύτερο σε μέγεθος νησί των Βορείων Σποράδων (μετά την Σκύρο) και έχει πληθυσμό 4700 κατοίκους περίπου. Το μέγιστο μήκος της είναι 17 χιλιόμετρα (από ΒΔ προς ΝΑ) και το μέγιστο

πλάτος της 8 χιλιομέτρα. Το μήκος της ακτογραμμής της είναι 67 χιλιομέτρα. Στην νήσο Σκόπελο υπάρχουν μία πόλη (Σκόπελος), τρία χωριά (Γλώσσα, Λουτράκι, Έλιος) και τρεις οικισμοί (Στάφυλος, Αγνώνας και Πάνορμος).

Βασισμένα σε στοιχεία του meteo.gr και της Ε.Μ.Υ, κλιματικά, η Σκόπελος σε γενικές γραμμές ανήκει στο μεσογειακό τύπο με σχετικά ήπιο και βροχερό φθινόπωρο, βροχερή άνοιξη, θερμό, ξηρό καλοκαίρι και δροσερό χειμώνα. Η ετήσια πορεία της μέσης θερμοκρασίας του αέρα παρουσιάζει απλή κύμανση με ελάχιστες τιμές τον Ιανουάριο (-1°C) και μέγιστες τον Ιούλιο (περίπου 35 °C). Θερμότεροι μήνες είναι ο Ιούλιος και ο Αύγουστος (26°C) ενώ ψυχρότερος ο Ιανουάριος (8°C). Μέση ετήσια θερμοκρασία είναι οι (17 °C).

Η συνολική ετήσια βροχόπτωση είναι περίπου 800χλστ. Το μεγαλύτερο μηνιαίο ύψος βροχής παρατηρείται τον Ιανουάριο και το μικρότερο τον Ιούλιο. Τους μήνες Απρίλιο έως Αύγουστο η βροχόπτωση κυμαίνεται από 22 χλστ έως 36 χλστ, ενώ τους υπόλοιπους από 71 έως 100 χλστ. Ο μέσος αριθμών ημερών βροχής ετήσια είναι 85 ημέρες. Ο μέσος αριθμός ημερών βροχής μηνιαία κυμαίνεται από 2,2 (Ιούλιος) έως 12 (Ιανουάριος) είναι δε πάνω από 10 ημέρες τους τρεις χειμερινούς μήνες. Η κύρια περίοδος των βροχών αρχίζει το Σεπτέμβριο και τελειώνει το Μάρτιο και συγκεντρώνει το 82% των βροχοπτώσεων.

Η μέση υγρασία παρουσιάζει σχετική ομοιομορφία και κυμαίνεται από 62,5% (Ιούνιος) έως 79,3% (Νοέμβριος). Διατηρείται πάνω από 70% για όλο το έτος εκτός από τους θερινούς μήνες. Οι ημέρες χωρίς νέφωση κυμαίνονται από 120 έως 160 και η ηλιοφάνεια φθάνει τις 2000ώρες/έτος.

Οι άνεμοι που επικρατούν είναι οι Βόρειοι-Βορειοανατολικοί, Βορειοανατολικοί βορειοδυτικοί και λιγότερο οι Νότιο-Νοτιοδυτικοί. Η ένταση τους είναι μέση ως ισχυρή. Από τη μορφολογία του νησιού η ανατολική πλευρά υποφέρει περισσότερο από τους ανέμους. Οι συνήθεις άνεμοι είναι Βόρειοι και Βορειοανατολικοί με ετήσιες συχνότητες 18,5% και 17,5% αντίστοιχα. Ακολουθεί ο Βορειοδυτικός (6%), ο Νότιος (6%), ο Νοτιοδυτικός (3%), ο Νοτιοανατολικός (2%) και ο Ανατολικός (1%) και Δυτικός (1%). Η ετήσια συχνότητα νηνεμίας είναι σημαντική (45%). Ισχυρότερης έντασης είναι οι Β έως 10 μποφόρ, οι ΒΑ, ΒΔ, ΝΔ έως 9, οι Ν έως 8, ενώ οι Α, Δ, ΝΔ δεν ξεπερνούν τα 7 μποφόρ.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία προέρχονται από τον μετεωρολογικό σταθμό της Ε.Μ.Υ στη Σκόπελο ($\varphi=39^{\circ}07' \text{B}$, $\lambda=23^{\circ}44' \text{A}$, ύψος 11μ).

3.2 Κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία

Από τα επίσημα στοιχεία απογραφής προέρχονται ο παρακάτω πίνακας:

1961	Σκόπελος 2959κατ.	Γλώσσα 1712κατ.	Κλήμα 487κατ.	Σύνολο 5158κατ.
1971	Σκόπελος 2553κατ.	Γλώσσα 1506κατ.	Κλήμα 417κατ.	Σύνολο 4476κατ.
1981	Σκόπελος 2728κατ.	Γλώσσα 1392κατ.	Κλήμα 331κατ.	Σύνολο 4451κατ.
1991	Σκόπελος 2972κατ.	Γλώσσα 1271κατ.	Κλήμα 415κατ.	Σύνολο 4658κατ.
2001	Σκόπελος 3027κατ.	Γλώσσα 1195κατ.	Κλήμα 474κατ.	Σύνολο 4696κατ.

Πίνακας 1. Στοιχεία απογραφής 2001 (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική υπηρεσία, η πληθυσμιακή πυκνότητα είναι 49 κάτοικοι ανά τετρ. χιλιόμετρο ενώ στη Θεσσαλία είναι 54 κάτοικοι ανά τετρ. χιλιόμετρο και στην Ελλάδα 78 κάτοικοι ανά τετρ. χιλιόμετρο. Στην απογραφή του 2001 θα πρέπει να προστεθούν και 700 περίπου οικονομικοί μετανάστες, αλβανικής κυρίως προέλευσης, και 100 περίπου πολίτες, ευρωπαϊκής και αμερικάνικης προέλευσης που διαμένουν μόνιμα ή για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα στο νησί.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω στοιχεία η αύξηση των μόνιμων κατοίκων του νησιού τα τελευταία χρόνια είναι οριακή και τείνει σιγά σιγά να καλύψει την μεγάλη μείωση που συνέβη την δεκαετία του 1960. Στα επόμενα χρόνια δεν προβλέπονται σημαντικές αλλαγές.

Ηλικιακά , η κατανομή του πληθυσμού έχει ως εξής (Πίν. 2, τα στοιχεία είναι του 1981 αλλά δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές):

Ηλικία / Ποσοστό	0-19 / 28%	20-64 / 55%	64+ / 17%
------------------	------------	-------------	-----------

Πίνακας 2. Ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού της Σκοπέλου (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αποτελείται από 1011 άτομα (1991). Το επίσημο ποσοστό ανεργίας ανέρχεται σε 5%.

Με βάση τις ομάδες επαγγελματιών ο πληθυσμός κατατάσσεται ως εξής :

- Τεχνίτες-εργάτες 411
- Γεωργοί-κτηνοτρόφοι 77
- Παροχή υπηρεσιών 143
- Έμποροι-πωλητές 88
- Υπάλληλοι γραφείου 93
- Επιστήμονες- ελ. επαγγελματίες 98
- Διευθυντές 14
- Ασαφής και άνεργοι 87
- Σύνολο 1011

Η κατανομή της απασχόλησης και κατά συνέπεια η εικόνα για τη δομή της τοπικής οικονομίας έχει ως εξής :

Πρωτογενής τομέας 8%

Δευτερογενής τομέας 35%

Τριτογενής τομέας 48%

Στα παραπάνω στοιχεία πρέπει να προστεθούν περίπου 500 ναυτικοί που έχουν μόνιμη σχέση με το νησί και 1000 άτομα που απασχολούνται με τον τουρισμό εποχικά. Το οικονομικό επίπεδο των κατοίκων κυμαίνεται υψηλά, απόρροια της απότομης ανάπτυξης του τουρισμού μετά τα τέλη του 80 και αρχές 90.

Η κατανομή απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας έχει ως εξής :

- Κατασκευές 30,1%
- Λοιπές υπηρεσίες 24,2%
- Εμπόριο-Επισκευές-Ξενοδοχεία-Εστιατόρια 18,5%
- Μεταφορές-Αποθήκευση-Επικοινωνίες 8,6%
- Γεωργία-Κτηνοτροφία-Θήρα-Δασοκομία 8,3%
- Βιομηχανία-Βιοτεχνία 7,3%
- Χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί 2,0%

- Ορυχεία-Λατομεία 0,6%
- Ηλεκτρισμός-Υδρευση 0,3%

3.3 Χρήσεις γης και γεωγραφικά δεδομένα

Η δόμηση επιτρέπεται σε περιοχές εντός σχεδίου οι οποίες είναι οι εξής : Σκόπελος, Γλώσσα, Λουτράκι, Έλιος, Κλήμα και οι οικισμοί : Στάφυλος, Αγνώντας και Πάνορμος. Για τις εντός σχεδίου περιοχές υπάρχουν αναλυτικοί χάρτες στην Πολεοδομία της επαρχίας Σκοπέλου (με βάση τη Σκόπελο) και στο Δήμο Σκοπέλου, όπου απεικονίζονται αναλυτικά τα όρια των περιοχών που βρίσκονται εντός σχεδίου. Στους οικισμούς η δόμηση επιτρέπεται σε οικόπεδα άνω του ενός στρέμματος. Εκτός σχεδίου δόμηση επιτρέπεται σε οικόπεδα με έκταση άνω των τεσσάρων στρεμμάτων και σε οικόπεδα με έκταση άνω των δυο στρεμμάτων με την προϋπόθεση να βρίσκονται επί του επαρχιακού δρόμου Σκοπέλου – Γλώσσας (Σκόπελος, Στάφυλος, Αγνώντας, Πάνορμος, Έλιος, Γλώσσα) και το πλάτος τους επί αυτού να είναι άνω των 10 μέτρων.

Με βάση στοιχεία από τη Νομαρχία Μαγνησίας, η αυθαίρετη δόμηση είναι σχεδόν μηδενική, ενώ η καταγραφή αυθαίρετων παραβάσεων περιορίζεται σε αυθαίρετες προσθήκες επί νόμιμων κτισμάτων. Σε αυτές τις περιπτώσεις επιβάλλονται πρόστιμα.

Οι κυριότερες κατηγορίες χρήσεων γης στο νησί είναι :

- Δάση (47,8%)
- Βοσκότοποι (26,4%)
- Καλλιέργειες (21,2%)
- Οικισμοί και δρόμοι (4,6%)

Από τα 96.300 στρέμματα του νησιού, τα 46.100 καλύπτονται από δάση, τα 25.400 από βοσκότοπους, τα 20.300 από καλλιέργειες και τέλος τα 4.400 από τους οικισμούς. Οι βοσκότοποι του νησιού είναι ιδιωτικοί και δεν υπάρχουν δημόσιοι κοινοτικοί βοσκότοποι.

Τα δάση του νησιού είναι δημόσια (με ποσοστό 6,66%) και ιδιωτικά ή διακατεχόμενα (με ποσοστό 93,34%). Τα δημόσια δάση της Σκοπέλου είναι τα εξής :

- Αγίου Προδρόμου, Λιμνοναρίου, Αγίου Ρηγίνου, Διτρόπου, Λούτσας, Αγίου Γεωργίου και Πύργου που ανήκουν στη Σκοπέλου

- Βουνού που ανήκει στο Έλιος
- Αγίων Αποστόλων που ανήκει στη Γλώσσα

Αναλυτικοί χάρτες με τη χρήση γης δεν υπάρχουν. Οι χρήσεις γης μπορούν να προκύψουν από αεροφωτογραφίες και χρήση της ηλεκτρονικής υπηρεσίας του κτηματολογίου.

3.3.1 Κατάσταση του παράκτιου περιβάλλοντος

Οι ακτές της Σκοπέλου έχουν ενταχθεί σε δίκτυο παρακολούθησης της ποιότητας των παράκτιων νερών από το Υ.Π.Ε.Κ.Α.. Η ποιότητα των νερών των ακτών έχει καταγραφεί σε ικανοποιητικό βαθμό σε ότι αφορά τη μικροβιακή και τη φυσικοχημική ρύπανση. Οι ακτές που παρακολουθούνται (ή έχουν παρακολουθηθεί κατά το παρελθόν) είναι οι εξής :

- 1) Γλυστέρι
- 2) Άγιος Κωνσταντίνος
- 3) Σκόπελος
- 4) Σταφυλος
- 5) Βελανιό
- 6) Αγώντας
- 7) Λιμνονάρι
- 8) Πάνορμος
- 9) Αντρίνες
- 10) Μηλιά
- 11) Αρμενόπετρα
- 12) Αλμυρόπετρα
- 13) Χόβολο
- 14) Καρκατσούνα
- 15) Καλύβες
- 16) Έλιος

Από τις παρακολουθήσεις είχε προκύψει ότι η ποιότητα των νερών των ακτών της Σκοπέλου είναι άριστη. Επιπλέον παλιότερα (πριν περίπου 10 χρόνια) στις πιο οργανωμένες παραλίες είχαν δοθεί γαλάζιες σημαίες (4 ή 5 τον αριθμό). Εδώ και 7 χρόνια η

έλλειψη βασικών υποδομών (π.χ ναυαγοσώστης, ντους) στις ακτές έχει στερήσει το νησί από τη χορήγηση «γαλάζιας» σημαίας με συνέπεια καμία παραλία να μην διαθέτει «γαλάζια» σημαία, παρόλο που η ποιότητα των νερών θα τους το επέτρεπαν.

3.3.2 Κατάσταση των ορεινών περιοχών

Σύμφωνα με την έρευνα για την αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου (Λεμονής, 2006), Το ορεινό περιβάλλον της Σκοπέλου βρίσκεται σε άριστη κατάσταση. Ένα μεγάλο μέρος του νησιού καλύπτεται από παρθένο πευκοδάσος. Το πράσινο (δάση και ελαιώνες) καλύπτει το 96% του νησιού. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ορεινού περιβάλλοντος είναι η ύπαρξη παραδοσιακών πετρόχτιστων καλυβιών και άλλων κατασκευών (όπως αβραγιές, πηγές) που δένουν αρμονικά με το περιβάλλον. Τα καλύβια, που υπάρχουν σε πολλά σημεία του νησιού εκατέρωθεν των δρόμων, έχουν ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και δένουν αρμονικά με την αισθητική του τοπίου.

Το νησί έχει πληγεί από δύο μεγάλες φωτιές. Η πρώτη συνέβη περίπου το 1990 και έκαψε μεγάλο μέρος πάνω από τον Πάνορμο και τις Αντρίνες, αλλά πλέον δεν είναι εμφανής λόγω της αναδάσωσης. Η δεύτερη συνέβη το 2006 και έκαψε έκταση πάνω από τις παραλίες του Σταφύλου και του Βελανιό και είναι εμφανής από το δρόμο που ενώνει το Στάφυλο με τον Αγνώντα.

3.4 Η Ενεργειακή κατάσταση του νησιού

Η Σκόπελος εισάγει ηλεκτρική ενέργεια από το Βόλο. Μέσω τεσσάρων υποβρύχιων καλωδίων συνδέονται οι Βόρειες Σποράδες με υποσταθμό τη ΔΕΗ στο Λαύκο του Πηλίου. Η δυναμικότητα των καλωδίων υπερκαλύπτει τη ζήτηση.

Το δίκτυο πλέον καλύπτει όλο το νησί και βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Σε συνθήκες κακοκαιρίας υπάρχουν περιπτώσεις πτώσης στύλων της ΔΕΗ που προκαλούν διακοπή του ρεύματος. Το καλοκαίρι υπάρχουν συχνές διακοπές ρεύματος (4-5 τους 3 μήνες), που οφείλονται κυρίως σε προβλήματα του δικτύου στο Πήλιο.

Αναφορικά με την κατανάλωση στο νησί, τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν τις μέγιστες καταναλώσεις το χειμώνα και το καλοκαίρι. Η μεγαλύτερη ζήτηση- κατανάλωση

επιτυγχάνεται το διήμερο του Δεκαπενταύγουστου οπότε και η στιγμιαία ζήτηση ισχύος φτάνει τα 7,5MW. Αντίστοιχα η μέγιστη τιμή για το χειμώνα φτάνει τα 1- 2MW. Παλιότερα υπήρξαν σχέδια για δημιουργία αιολικού πάρκου στο νησί, τα οποία όμως δεν τελεσφόρησαν. Πιο συγκεκριμένα η πρόταση αφορούσε την κατασκευή δύο ανεμογεννητριών στο όρος Παλούκι, στη θέση Καφάσι (Λεμονής, 2006).

3.5 Διαχείριση απορριμμάτων και στερεών αποβλήτων

Η Έρευνα για την αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου (2006) δείχνει ότι στο νησί λειτουργούν τρεις χώροι απόρριψης. Ο μεγαλύτερος και κεντρικότερος είναι ο Χ.Υ.Τ.Α (χώρος υγειονομικής ταφής απορριμμάτων) κοντά στην πόλη της Σκοπέλου (4χλμ) στη θέση Κεντριάς. Επιπλέον υπάρχουν και δύο Χ.Α.Δ.Α (χώροι ανεξέλεγκτης διάθεσης απορριμμάτων), ένας στη Γλώσσα και ένας στο Έλιος. Η ύπαρξη των δύο ΧΑΔΑ οφείλεται κυρίως στη μεγάλη απόσταση των χωρίων Γλώσσα και Έλιος από τον κεντρικό ΧΥΤΑ.

Μέσα στους οικισμούς, για την αποκομιδή, θα χρησιμοποιούνται κλειστά φορτηγά 4Χ4 ειδικής κατασκευής χωρίς συμπίεση με μηχανισμό ανύψωσης κάδου και με δυνατότητα μεταφόρτωσης στα μεγαλύτερα απορριμματοφόρα, τα οποία θα μεταφέρουν τα απορρίμματα στο ΧΥΤΑ. Η δυναμικότητα σχεδιασμού του νέου ΧΥΤΑ έχει καθορισθεί στους 4.000 τόνους. Προβλήματα από ανεξέλεγκτη απόρριψη μπαζών δεν παρατηρούνται πλέον στο νησί.

Η ημερήσια παραγωγή απορριμμάτων για τους μόνιμους κατοίκους υπολογίζεται με 1,00kg/κατ και για τους εποχιακούς με 1,1kg/κατ. Η ετήσια ποσότητα υπολογίστηκε σε 3.629τόνοι/έτος. Με αυτή την ποσότητα σχεδιάστηκε και ο ΧΥΤΑ (4.000τόνοι). Δεν έχει υπάρξει ποιοτική ανάλυση των απορριμμάτων.

Ανακύκλωση δεν υφίσταται στο νησί. Μεμονωμένες ενέργειες (ιδιωτικές) πραγματοποιούνται στο νησί εδώ και λίγα χρόνια. Ιδιώτης φέρνει από το Βόλο γεραμούς και πρέσα και μαζεύει παλιοσίδηρα και εγκαταλελειμμένα αυτοκίνητα, τα πολτοποιεί και τα μεταφέρει στο Βόλο.

Για να μπορέσει να αναπτυχθεί η ανακύκλωση στο νησί θα πρέπει να υπάρξει στη Σκόπελο ένας χώρος-κέντρο συλλογής των προς ανακύκλωση προϊόντων, όπου θα

πραγματοποιείται η συλλογή και διαχωρισμός τους. Έπειτα θα πρέπει να υπάρξει ένα πλοίο μεταφοράς το οποίο θα προσεγγίζει το νησί ανά αραιά χρονικά και θα μαζεύει τα απορρίμματα. Για τη μείωση του κόστους αυτό το πλοίο θα μπορούσε να χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τη μεταφορά ανακυκλώσιμων προϊόντων και να προσεγγίζει και άλλα νησιά του Αιγαίου.

Παλιότερα είχε παρατηρηθεί απόρριψη σκουπιδιών και άλλων ουσιών από πλοία τα οποία περνούσαν είτε ανοικτά από τη Σκόπελο είτε κοντά σε αυτή. Το αποτέλεσμα ήταν η ρύπανση (όχι σημαντική) κάποιων ακτών του νησιού. Κατά καιρούς παρατηρείται συγκέντρωση σκουπιδιών σε ορισμένες ακτές τα οποία εικάζεται ότι έχουν έρθει στο νησί μέσω της θάλασσας, από την Αλόνησο.

Ρύπανση ακτών από χερσαίες πηγές σημειώνεται σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις. Η μία αφορά την περιοχή Πάνορμος και οφείλεται στην εκεί απουσία αποχετευτικού δικτύου. Η δεύτερη αφορά τη λειτουργία του ελαιοτριβείου (1-2 μήνες περίπου κάθε χρόνο), του οποίου τα λύματα δυστυχώς οδηγούνται ανεπεξέργαστα στην ακτή, δίπλα από το λιμάνι. Η επέκταση του δικτύου και η κατασκευή του βιολογικού καθαρισμού θα δώσει λύσει στα παραπάνω προβλήματα.

3.6 Διαχείριση Υδατικών πόρων και λυμάτων του νησιού

3.6.1 Υδατικοί πόροι

Ως προς τα υδρολογικά στοιχεία και τους υδάτινους πόρους το νησί χαρακτηρίζεται από ένα περιορισμένο δίκτυο μικρών χειμάρρων και εποχιακών ρεμάτων. Επίσης έχει αρκετές διάσπαρτες πηγαίες αναβλύσεις χωρίς σημαντική παροχή (Έρευνα για την αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου, 2006).

Οι σημαντικότεροι χειμάρροι – ρέματα του νησιού είναι οι εξής :

1. Ο χειμάρρος Πάνορμος αναπτύσσεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού. Πηγάζει από το λόφο Κόπρισεσ σε υψόμετρο 350μ και εκβάλλει στον ομώνυμο με αυτόν όρμο. Έχει κλίση 8,8% και μήκος πάνω από 5χλμ. Ανήκει στην υδρολογική λεκάνη του Πανόρμου που είναι η σημαντικότερη στο νησί και έχει έκταση 3 τετρ. χλμ. Η λεκάνη καλύπτεται από

δάση σε ποσοστό 80-90% και από θάμνους. Στη λεκάνη αυτή θα κατασκευαστεί λιμνοδεξαμενή για την οποία γίνεται αναφορά παρακάτω.

2. Ο χειμάρρος της Μηλιάς αναπτύσσεται βόρεια της περιοχής Πανόρμου και έχει μήκος πάνω από 2 χλμ με μέση κλίση 29%. Η λεκάνη απορροής του έχει έκταση 1 τετρ. χλμ. και χαρακτηρίζεται από έντονη δασοκάλυψη. Μέρος της λεκάνης αυτής αξιοποιείται από τη λιμνοδεξαμενή.
3. Το ρέμα ποταμός ή Λιμνονάρι εκβάλλει στον όρμο Λιμνονάρι, είναι αρκετά αξιόλογο και αναπτύσσεται στο νότιο τμήμα του νησιού. Αποστραγγίζει τους λόφους Πευκιά και Αλυκιά αλλά και την περιοχή νότια των Κοπρισίων. Το ρέμα εμφανίζει μικρή ροή και κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Η λεκάνη απορροής του συνορεύει με τη λεκάνη του Πανόρμου.
4. Τα ρέματα Τριπόχτη και Κονάρι αποστραγγίζουν τις κορυφές Καφάσι και Παλούκι. Ανήκουν στην υπολεκάνη του Σταφύλου που είναι η μεγαλύτερη στο νησί με έκταση 5,3 τετρ. χλμ.
5. Το ρέμα Αγίας Τριάδος αποστραγγίζει τη βόρεια πλευρά του νοτιοανατολικού ακραίου τμήματος του νησιού.
6. Το ρέμα Βαθύρεμα βρίσκεται στη δυτική πλευρά του νησιού στα βόρεια του χειμάρρου Μηλιά. Αποστραγγίζει την νοτιοδυτική πλευρά του ορεινού όγκου Δέλφι και εκβάλλει στην περιοχή του Έλιος.
7. Το ρέμα Βαθειάς βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του κεντρικού τμήματος του νησιού, βορειοδυτικά της Σκοπέλου. Στη λεκάνη απορροής του περιλαμβάνεται ο λόφος Ρεβίθι, τα Σεντούκια και η δυτική πλευρά του σχηματισμού «Παππού».
8. Το ρέμα Κεραμωτό βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του νησιού, αντιδιαμετρικά ως προς το Λουτράκι και διασχίζει κάθετα το επίμηκες σχήμα του νησιού. Αυτό τροφοδοτείται από πηγαίες αναβλύσεις στις πλευρές του ρέματος με παροχή 65 τετρ. μ./ημ.

Το υπόλοιπο υδρογραφικό δίκτυο περιλαμβάνει μικρότερα ανώνυμα ρέματα και μισγάγγειες και κυρίως το δίκτυο που αποστραγγίζει τη βόρεια πλευρά του σχηματισμού Δέλφι. Σε όλη την έκταση της Σκοπέλου έχουν απογραφεί 150 μικροπηγές και 89 φρέατα, δηλαδή 239 σημεία ύδατος.

Τα σημαντικότερα από αυτά αναφέρονται παρακάτω (Πιν.3).

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΟΣ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΠΑΡΟΧΗ
Σκόπελος	2 φρέατα	Γεφύρι	Υδρευση πόλης
Σκόπελος	Πηγή	Αλούπι	Μικρή παροχή
Σκόπελος – δυτικά του Σταφύλου	Πηγή	Μυρτιές	
Σκόπελος – ανατολικά του όρμου	Πηγή	Μετόχι	
Σκόπελος – βόρεια του Πανόρμου	Πηγή	Ποτάμι	30μ3/ημ
Κλήμα	Πηγή	3 πηγές	Μικρή παροχή

Λουτράκι	Πηγή-φρέαρ	Πηγή Κατακαλού – κοινοτικό φρέαρ	120μ3/ημ
Γλώσσα – ρέμα Κατακαλού	Πηγές	Μαχαλάς	80-90μ3/ημ
Γλώσσα – ρέμα Κατακαλού	Πηγή	Στεφανή Κορφιάτη	30-40μ3/ημ
Γλώσσα – ρέμα Κατακαλού	Πηγές	Σύστημα πηγών ρέματος	65μ3/ημ
Γλώσσα	Πηγή	Περιβόλια	
Γλώσσα	Πηγή	Λειβαδάκι	30μ3/ημ
Γλώσσα	Γεώτρηση	Καλλάκι	40-50μ3/ημ
Έλιος	Φρέαρ	Μάτι	180μ3/ημ
Έλιος	Φρέαρ	Φρέαρ Ταζιάρχη	Μικρή παροχή
Έλιος	Γεώτρηση	Γεώτρηση κοντά στην Παναγιά	Μικρή παροχή
Έλιος	Πηγή	Παραλία	

Πίνακας 3. Υδρογραφικό δίκτυο Σκοπέλου (πηγή: Έρευνα για τη αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου, 2006)

Οι χείμαρροι, τα ρέματα και οι πηγές υπάρχουν καταγεγραμμένοι σε χάρτες που διαθέτει η ΔΕΥΑ Σκοπέλου. Οι συνολικές ποσότητες ύδατος που διατίθενται από τις παραπάνω πηγές είναι γενικά περιορισμένες και διάσπαρτες. Οι πλέον αξιόλογοι υδατικοί πόροι εντοπίζονται στην περιοχή της Γλώσσας, ενώ στην περιοχή της πόλης της Σκοπέλου (που περιλαμβάνει και το μεγαλύτερο μέρος του νησιού) και στην περιοχή κατασκευής της λιμνοδεξαμενής οι υδάτινοι πόροι είναι ιδιαίτερα περιορισμένοι.

Αναφορικά με την ποιότητα των υδάτων, έχουν πραγματοποιηθεί από τη ΔΕΥΑ Σκοπέλου μετρήσεις κυρίως στις γεωτρήσεις και στις πηγές που χρησιμοποιούνται για την ύδρευση του νησιού. Τα αποτελέσματα των μετρήσεων δείχνουν ότι τα νερά του νησιού είναι γενικά ημίσκληρα και το επίπεδο των χλωριόντων στις περισσότερες περιπτώσεις χαρακτηρίζεται ανεκτό. Τα περισσότερα ύδατα χαρακτηρίζονται από

ικανοποιητική έως μέτρια ποσιμότητα. Στις γεωτρήσεις όπου γίνονται υπεραντλήσεις, η υφαλμύρωση έχει αρχίσει και δείχνει τα σημάδια της.

Γενικά δεν υπάρχει θέμα ποιότητας των περιορισμένων υδάτινων πόρων, αλλά θέμα ποσότητας – επάρκειας για την κάλυψη των υδρευτικών – αρδευτικών αναγκών του νησιού, καθώς και δυνατότητα εκμετάλλευσής τους λόγω της διασποράς.

Σε ότι αφορά στα υπόγεια νερά, σύμφωνα με τις συνθήκες περατότητας των γεωλογικών σχηματισμών αναπτύσσονται οι ακόλουθοι υδροφορείς (σε περιοχές που έχουν μελετηθεί) :

1. Μηλιές, όρμος Πανόρμου, Λούτσα

Ανάπτυξη υποεπιφανειακών υδροφόρων οριζόντων μέσα στη μάζα των αλλουβιακών αποθέσεων με πρωτογενές πορώδες υψηλού δυναμικού. Για την εκμετάλλευση της υδροφορίας αυτής έχουν διανοιχθεί πηγάδια και μερικές γεωτρήσεις.

2. Λιμνονάρι

Ανάπτυξη υπόγειας υδροφορίας χαμηλού δυναμικού η οποία αναπτύσσεται εκλεκτικά μόνο στις διαρρηγμένες ζώνες του σχηματισμού των δολομιτών οι οποίοι επικρατούν κατά βάση στην περιοχή.

3. Βορειοδυτικές ακτές

3.6.2 Ύδρευση

Κύρια πηγή ύδρευσης για το νησί αποτελούν οι γεωτρήσεις και οι πηγές. Γενικά σε όλο το νησί αξιοποιούνται δύο πηγές, 35 γεωτρήσεις (υπάρχουν και αρκετές ιδιωτικές γεωτρήσεις). Υπάρχουν και άλλες δύο πηγές με σημαντικές παροχές, οι οποίες όμως δεν αξιοποιούνται λόγω της θέσης τους.

Η ποιότητα του νερού είναι καλή με μόνο πρόβλημα κάποια σημάδια υφαλμύρωσης. Το νερό χλωριώνεται . Το καλοκαίρι όμως λόγω της μεγάλης ζήτησης και του μικρού χώρου των δεξαμενών, η χλωρίωση δεν πραγματοποιείται όπως πρέπει, χωρίς όμως να δημιουργούνται προβλήματα ποιότητας. Για το λόγο αυτό έχουν πραγματοποιηθεί μελέτες για την κατασκευή δεξαμενών (4000 κυβικά μέτρα στη Σκόπελο, 1000 κυβικά μέτρα στη Γλώσσα, 1000 κυβικά μέτρα στο Κλήμα) για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων αλλά και για την αυτονομία τους από διακοπή ηλεκτρικού ρεύματος (μέχρι 24 ώρες).

Το δίκτυο του νησιού δεν αντιμετωπίζει ιδιαίτερα προβλήματα. Η ετήσια ζήτηση φτάνει τα 600.000 κυβικά μέτρα, με την αναλογία χειμώνα/καλοκαιριού να είναι στο 1/5. Η ζήτηση το καλοκαίρι καλύπτεται οριακά. Σε περιπτώσεις κινδύνου λειψυδρίας εφαρμόζεται κλιμακωτό τιμολόγιο μαζί με διοικητικά μέτρα (Λεμονής, 2006).

3.6.3 Διαχείριση λυμάτων

Η διαχείριση λυμάτων αναλυτικότερα για κάθε χωριό/οικισμό :

Σκόπελος: Το σύνολο του οικισμού καλύπτεται από αποχετευτικό δίκτυο. Μέχρι την δεκαετία του 80 τα λύματα οδηγούνταν ανεπεξέργαστα στο λιμάνι. Τώρα πλέον τα λύματα οδηγούνται με αγωγό 200 μ. έξω από το λιμάνι. Έχουν ήδη δημοπρατηθεί εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού, ο οποίος θα εγκατασταθεί 1χλμ έξω από τον οικισμό, στην περιοχή των λατομείων. Ο βιολογικός καθαρισμός θα είναι τύπου ενεργού ιλύος παρατεταμένου αερισμού για 15.000 άτομα ισοδύναμου πληθυσμού με προοπτική για επέκταση τα επόμενα 40 χρόνια. Θα καλύπτει όλη την πόλη της Σκοπέλου αλλά και τον οικισμό του Σταφύλου. Τα λύματα θα οδηγούνται μακριά από το λιμάνι σε απόσταση 400 μ..

Γλώσσα: Στη Γλώσσα το αποχετευτικό δίκτυο καλύπτει το 60% του οικισμού. Ο υπόλοιπος οικισμός εξυπηρετείται από βόθρους, οι οποίοι όμως έχουν κορεστεί με συνέπεια την ύπαρξη κινδύνου της δημόσιας υγείας. Υπάρχει μελέτη στο αρχικό στάδιο για την κατασκευή μονάδας βιολογικού καθαρισμού.

Λουτράκι: Δεν διαθέτει καθόλου αποχετευτικό δίκτυο με συνέπεια την ύπαρξη σημαντικών προβλημάτων ρύπανσης.

Κλήμα: Το Κλήμα δεν διαθέτει αποχετευτικό δίκτυο, αλλά λόγω του μικρού αριθμού κατοίκων δεν αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα.

Έλιος: Το Έλιος διαθέτει επαρκές αποχετευτικό δίκτυο και σύστημα δεξαμενών. Τα λύματα διοχετεύονται σε κλίνες εξατμισοδιαπνοής, οι οποίες όμως έχουν κορεστεί με συνέπεια την ύπαρξη κινδύνων για τη δημόσια υγεία. Για το λόγο αυτό έχει μελετηθεί η κατασκευή μονάδας βιολογικού καθαρισμού δυναμικότητας 4000 ατόμων.

Στάφυλος: Μικρό μέρος του οικισμού καλύπτεται από το αποχετευτικό δίκτυο της Σκοπέλου. Στον υπόλοιπο λειτουργούν βόθροι.

Πάνορμος: Ο οικισμός δεν διαθέτει αποχετευτικό δίκτυο με αποτέλεσμα την ύπαρξη

σοβαρού προβλήματος ρύπανσης. Υπάρχει μελέτη κατασκευής αποχετευτικού δικτύου και μεταφοράς των λυμάτων στη μονάδα του Έλιος.

Αγνώντας: Στον Αγνώντα υπάρχει επαρκές αποχετευτικό δίκτυο και μονάδα επεξεργασίας λυμάτων με βιοδίσκους δυναμικότητας 750 ατόμων, που υπερκαλύπτει τις ανάγκες του οικισμού. Η μονάδα έχει τοποθετηθεί στην προβλήτα του λιμανιού του Αγνώντα. Ο βιολογικός λειτουργεί ομαλά αλλά χρειάζεται μόνιμο προσωπικό για την ακόμα ομαλότερη λειτουργία του και τη μείωση προβλημάτων δυσοσμίας που παρατηρούνται μερικές φορές.

3.7 Μεταφορές και μετακίνηση

Για τη δημόσια μεταφορά στο εσωτερικό του νησιού χρησιμοποιούνται λεωφορεία. Κάποια από αυτά ανήκουν σε ιδιώτες, ενώ άλλα ανήκουν στο δήμο και εκμισθώνονται σε ιδιώτες. Τα λεωφορεία διανύουν τη διαδρομή Σκόπελος- Γλώσσα. Εκκινούν ανά τακτά χρονικά διαστήματα, τα οποία φτάνουν ακόμα και τα 15 λεπτά κατά τους θερινούς μήνες, με την αυξημένη τουριστική κίνηση.

Επιπλέον υπάρχουν και αγοραία ταξί (με έδρα τη σκόπελο και τη Γλώσσα) που εξυπηρετούν τις ανάγκες του νησιού. Δυστυχώς τα λεωφορεία δεν επαρκούν (και ίσως δεν μπορούν λόγω στενότητας των δρόμων) να κινηθούν και να μεταφέρουν κόσμο και πέρα του επαρχιακού δρόμου Σκοπέλου-Γλώσσας, όπως π.χ στα μοναστήρια του νησιού.

Κατά τους χειμερινούς μήνες δεν παρατηρούνται προβλήματα με το κυκλοφοριακό και τη στάθμευση σε όλο το νησί. Κατά τους θερινούς μήνες παρατηρούνται αρκετά προβλήματα κυρίως στην πόλη της Σκοπέλου και τις παραλίες.

Κυκλοφοριακό πρόβλημα παρατηρείται κυρίως στον περιφερειακό δρόμο, στην παραλιακή και στο λιμάνι της Σκοπέλου. Το πρόβλημα οξύνεται κατά την άφιξη και αναχώρηση πλοίων με τη συσσώρευση οχημάτων. Προβλήματα στάθμευσης παρατηρούνται στην πόλη της Σκοπέλου. Υπάρχει ένας δημόσιος χώρος στάθμευσης χωρητικότητας 250 αυτοκινήτων. Στις ώρες αιχμής (8-10το βράδυ, το καλοκαίρι) ο αριθμός των αυτοκινήτων που εισέρχονται στην πόλη φτάνει τα 700. Όσα δεν βρίσκουν κανονικό χώρο στάθμευσης διοχετεύονται στο δρόμο που ενώνει τη Σκόπελο με τα μοναστήρια, στο

δρόμο Σκόπελος-Στάφυλος και στο περιφερειακό Σκοπέλου. Η έλλειψη χώρων στάθμευσης δημιουργεί σημαντικό κυκλοφοριακό πρόβλημα στους παραπάνω δρόμους.

Επιπλέον προβλήματα στάθμευσης παρατηρούνται και στις περισσότερες παραλίες. Στο Στάφυλο υπάρχει ιδιωτικός χώρος στάθμευσης 100 αυτοκινήτων που δεν επαρκεί για τις ανάγκες, με τα επιπλέον αυτοκίνητα να σταθμεύουν εκατέρωθεν του δρόμου που συνδέει την παραλία με τον επαρχιακό δρόμο, δημιουργώντας κυκλοφοριακό πρόβλημα.

Στον Αγνώντα οι ανάγκες καλύπτονται με το δημοτικό χώρο στάθμευσης στο λιμάνι και με τις ξέφραγες αλάνες. Παρ' όλα αυτά, η στάθμευση εκατέρωθεν του δρόμου δημιουργεί αρκετές φορές κυκλοφοριακό πρόβλημα. Στον Πάνορμο οι ανάγκες καλύπτονται από τους ιδιωτικούς χώρους στάθμευσης των εστιατορίων και των καφετεριών, ενώ η στάθμευση στο δρόμο δημιουργεί έντονα κυκλοφοριακά προβλήματα. Στη Μηλιά υπάρχουν μεγάλοι χώροι στάθμευσης που καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες.

Στα υπόλοιπα μέρη δεν παρατηρούνται ιδιαίτερα προβλήματα. Ιδιαίτερα προβλήματα θορύβου από την κίνηση των οχημάτων δεν παρατηρούνται παρά μόνο από τη διέλευση δίδροχων εντός της πόλης της Σκοπέλου και κατά την άφιξη των πλοίων με τη συσσώρευση πολλών οχημάτων. Τα ατυχήματα που συμβαίνουν στην νήσο είναι ελάχιστα και ελάχιστος σημασίας. Ζώνες ήπιας κυκλοφορίας στο νησί υπάρχουν εντός των παραδοσιακών οικισμών. Πιο συγκεκριμένα στη Σκόπελο απαγορεύεται η διέλευση εντός του παραδοσιακού οικισμού φορτηγών άνω των 2 τόνων, γιατί τα μεγαλύτερα φορτηγά καταστρέφουν τους δρόμους (καλντερίμια), που είναι επενδυμένοι με πλάκα και πέτρες. Επιπλέον αρκετές φορές τα περασμένα χρόνια (πριν 4-5 χρόνια) ίσχυαν απαγορεύσεις διέλευσης δίδροχων και αυτοκινήτων εντός του παραδοσιακού οικισμού για συγκεκριμένες ώρες την καλοκαιρινή περίοδο.

Επίσης ζώνη ήπιας κυκλοφορίας αποτελεί και η παραλιακή οδός της χώρας από το λιμάνι και πέρα (εντός του παραδοσιακού οικισμού), η οποία μετατρέπεται σε πεζόδρομο από τις 15/6 έως 15/9 κάθε χρόνο και για τις ώρες 8 το βράδυ έως 1 τα μεσάνυχτα.

Υποδομές για χρήση εναλλακτικών μέσων δεν υπάρχουν στο νησί. Στη Σκόπελο και τη Γλώσσα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ποδήλατο αλλά αυτό είναι δύσκολο λόγω των

μεγάλων κλίσεων. Στο Έλιος η χρήση ποδηλάτων είναι εύκολη και θα μπορούσαν να υπάρχουν ειδικές λωρίδες στους δρόμους αποκλειστικά για ποδήλατα. Το ίδιο μέτρο (ειδική λωρίδα στο δρόμο) θα μπορούσε να ισχύει και σε άλλες περιοχές και δρόμους όπως στον επαρχιακό δρόμο Σκοπέλου-Σταφύλου. Ο εν λόγω δρόμος ενδείκνυται κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού τουριστών που διαμένουν σε δωμάτια, εκατέρωθεν, αλλά και της ήπιας κλίσης του. Ήδη πολλοί τουρίστες πραγματοποιούν την απόσταση Στάφυλος-Σκόπελος με τα πόδια ή με ποδήλατα, χωρίς ειδική λωρίδα, θέτοντας σε κίνδυνο την ασφάλεια τη δική τους και των διερχόμενων αυτοκινήτων.

Η Σκόπελος συνδέεται διά θαλάσσης με τα λιμάνια του Βόλου, του Αγίου Κωνσταντίνου (Φθιώτιδα), της Θεσσαλονίκης, της Κύμης, του Τρικεριού (Πήλιο), της Σκιάθου και της Αλοννήσου. Η σύνδεση με την Αθήνα πραγματοποιείται μέσω του λιμανιού του Αγίου Κωνσταντίνου στη Φθιώτιδα, πριν τα Καμένα Βούρλα, αφού η απόσταση Πειραιάς - Βόρειες Σποράδες είναι αρκετά μεγάλη. Έτσι όσοι θέλουν να μεταβούν στη Σκόπελο από την Αθήνα, ταξιδεύουν οδικώς στον Άγιο Κωνσταντίνο (180χλμ) και έπειτα παίρνουν το θαλάσσιο μέσο της αρεσκείας τους. Κάθε θαλάσσιο μέσο έχει δική του οδική ανταπόκριση με την Αθήνα και δεν είναι απαραίτητη η χρησιμοποίηση ΚΤΕΛ.

Για τις θαλάσσιες μεταφορές χρησιμοποιούνται τριών ειδών μέσα. Υπάρχουν πλοία που μεταφέρουν επιβάτες και οχήματα, υδροπτέρυγα (flying cats) που μεταφέρουν μόνο επιβάτες και σκάφη τύπου catamaran, που είναι πιο μεγάλα από τα υδροπτέρυγα και μεταφέρουν και αυτά μόνο επιβάτες.

Η Σκόπελος δεν διαθέτει αεροδρόμιο. Το νησί εξυπηρετείται από το αεροδρόμιο της Σκιάθου από όπου γίνονται και οι όποιες διεθνείς μεταφορές. Δυστυχώς τα αεροπλάνα δεν έχουν απευθείας ανταπόκριση με κάποιο θαλάσσιο μέσο, οπότε όσοι έρχονται μέσω αεροδρομίου μπορεί να περιμένουν μέχρι και αρκετές ώρες στο λιμάνι της Σκιάθου το μέσο της γραμμής για να τους μεταφέρει στη Σκόπελο.

Η Σκόπελος διαθέτει ελικοδρόμιο, 4 χλμ μακριά από τη χώρα. Το ελικοδρόμιο δημιουργήθηκε κυρίως για την προσέγγιση ασθενοφόρων ελικοπτέρων αλλά εδώ και καιρό βρίσκεται σε αχρηστία.

3.8 Τουρισμός στη Σκόπελο

Στη Σκόπελο υπάρχει η Ένωση Ξενοδόχων που αριθμεί 35 μέλη. Συνολικά τα ξενοδοχεία στο νησί έχουν δυναμικότητα 3.000 κλινών, ενώ τα ενοικιαζόμενα δωμάτια δυναμικότητα περίπου 7.000 κλινών. Συνολικά η δυναμικότητα του νησιού φτάνει τις 10.000 κλίνες (ίσως και τις 12.000). Παρακάτω ακολουθεί λίστα με τα ξενοδοχεία του νησιού (Πιν.4).

Ξενοδοχεία Σκοπέλου			
*	ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΩΜΑΤΙΑ
4	ΑΛΚΗΣΤΕ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	25
4	ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	10
4	ΚΑΒΟΥΡΗΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	12
4	ΣΚΟΠΕΛΟΣ VILLAGE	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	34
3	ΑΙΟΛΟΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	42
3	ΑΜΑΛΙΑ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	70
3	ΑΠΕΡΙΤΤΟΝ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	31
3	ΔΙΟΝΥΣΟΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	52
3	HIRAS VILLAGE	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	29
3	ΠΡΙΓΚΗΠΙΑΣ ΣΤΑΦΥΛΟΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	65
3	ΡΗΓΑΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	66
3	SEA VIEW	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	6
2	ΑΙΓΑΙΟ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	14
2	ΑΓΝΑΝΤΙ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	12
2	ΑΝΕΛΗ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	8
2	ΔΕΛΦΙΝΙ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	34
2	DENISE	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	25
2	ΕΛΛΗ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	24
2	ΙΩΝΙΑ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	47
2	JULLY	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	19
2	SUN RISE	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	23
1	ΑΔΩΝΕ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	8
1	ΔΡΟΣΙΑ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	10
1	ΕΛΕΝΗ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	37
1	ΦΩΤΗΣ	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	15
1	THEA HOME	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	12
2	ΑΡΙΑΔΝΗ	ΣΤΑΦΥΛΟΣ	20
2	ΟΣΤΡΙΑ	ΣΤΑΦΥΛΟΣ	17
4	ADRINA BEACH	ΠΑΝΟΡΜΟΣ	52
2	ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ	ΠΑΝΟΡΜΟΣ	19
2	PANORMOS BEACH	ΠΑΝΟΡΜΟΣ	34
2	DELPHI	ΕΛΙΟΣ	63
2	ΧΟΒΟΛΟ	ΕΛΙΟΣ	25
2	ZANETTA	ΕΛΙΟΣ	70
2	ΣΕΛΙΝΟΥΝΤΑ	ΛΟΥΤΡΑΚΙ	19

Πίνακας 4. Ξενοδοχεία Σκοπέλου και χωρητικότητά τους (πηγή: Λεμονής, 2006)

Η διακίνηση των τουριστών πραγματοποιείται από τα δυο λιμάνια του νησιού, στη Σκόπελο και στο Λουτράκι (Γλώσσα) (Πιν.5).

Μηνιαία αποβίβαση επιβατών (Σκόπελος 2005)

ΜΗΝΑΣ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ	ΟΧΗΜΑΤΑ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	1946	176
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	1661	104
ΜΑΡΤΙΟΣ	2520	158
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	6048	702
ΜΑΪΟΣ	6748	421
ΙΟΥΝΙΟΣ	14497	1224
ΙΟΥΛΙΟΣ	29905	3339
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	37220	4887
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	12445	734
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	3915	213
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	3013	168
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	2110	135
ΣΥΝΟΛΟ	122028	12261

Πίνακας 5. Μηνιαία αποβίβαση επιβατών για το έτος 2005 (πηγή: Λιμεναρχείο Σκοπέλου, ΕΛΣΤΑΤ και Λεμονής, 2006)

Με βάση διαθέσιμα στοιχεία, η τουριστική κίνηση στο νησί έφτασε στο ζενίθ της τη χρονιά του 2001 και έκτοτε έχει αρχίσει να μειώνεται σημαντικά. Ο αριθμός των 150.000 επιβατών που αποβιβάστηκαν στο νησί το 2005 μπορεί να μεταφραστεί περίπου στους 120.000 τουρίστες. Όπως φαίνεται στον πίνακα, η κυρίως κίνηση στο νησί πραγματοποιείται τους καλοκαιρινούς μήνες και το Σεπτέμβριο, όσο δηλαδή διαρκεί και η τουριστική περίοδος.

Όσον αφορά την προέλευση των τουριστών η αναλογία αλλοδαπών / Ελλήνων βρίσκεται κοντά στο 1 προς 2. Οι ξένοι τουρίστες προέρχονται κυρίως από Σκανδιναβία, Ιταλία, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο. Προτιμούν ως περίοδο διακοπών τους τον Ιούνιο και το Σεπτέμβριο. Οι Έλληνες προέρχονται κυρίως από βόρεια Ελλάδα και Θεσσαλία και επισκέπτονται το νησί κυρίως Ιούλιο – Αύγουστο.

Ο εναλλακτικός τουρισμός δεν είναι ανεπτυγμένος στο νησί. Γίνονται προσπάθειες ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Ήδη έχουν κατασκευαστεί δύο επιδοτούμενες μονάδες, οι οποίες λειτουργούν από το 2006. Υπάρχουν οι προοπτικές, για συνεδριακό τουρισμό αφού το νησί διαθέτει τις υποδομές (2-3 μεγάλα ξενοδοχεία) για να φιλοξενήσει τέτοιες δραστηριότητες. Δεν υπάρχει οργανωμένος θρησκευτικός τουρισμός, αλλά η ύπαρξη 300 εκκλησιών και αρκετών πανέμορφων μοναστηριών σε όλο το νησί δείχνει τις προοπτικές

ανάπτυξης του. Το ορεινό περιβάλλον με τα καταπράσινα δάση είναι ιδανικό για την ανάπτυξη του περιπατητικού τουρισμού. Είναι βέβαια αναγκαία η δημιουργία μονοπατιών και περιπτέρων ώστε τα πανέμορφα μέρη του νησιού να είναι προσβάσιμα.

Το νησί διαθέτει τις εγκαταστάσεις για την ανάπτυξη αθλητικού τουρισμού. Το κλειστό γυμναστήριο και το στάδιο του νησιού με στίβο ολυμπιακών διαστάσεων, όπως επίσης και οι σκέψεις για την κατασκευή κολυμβητηρίου οδηγούν προς την κατεύθυνση αυτή. Ο μαθητικός τουρισμός δεν είναι ανεπτυγμένος αν και πριν λίγα χρόνια επισκέπτονταν το νησί ξενόγλωσσα σχολεία από την Αθήνα. Όπως και στο συνεδριακό τουρισμό, οι υποδομές υπάρχουν και το έδαφος είναι πρόσφορο για την ανάπτυξη του. Θα μπορούσαν να επισκέπτονταν το νησί σχολεία (κυρίως από κοντινές περιοχές) που θα πραγματοποιούσαν τις τριήμερες ή πενταήμερες εκδρομές τους.

Ο τουρισμός της τρίτης ηλικίας μέσω των ΚΑΠΗ, είναι ανεπτυγμένος στο νησί, όχι όμως σε ιδιαίτερο βαθμό. Αρκετά ΚΑΠΗ επισκέπτονται οργανωμένα το νησί κυρίως το Μάιο και το Σεπτέμβριο, με προέλευση τη Θεσσαλία και τη Βόρεια Ελλάδα. Ο τουρισμός της τρίτης ηλικίας συνδυάζεται με το θρησκευτικό τουρισμό, αφού αγαπημένος προορισμός των ατόμων τρίτης ηλικίας αποτελούν τα μοναστήρια του νησιού. Σίγουρα το νησί προσφέρεται για επίσκεψη και τους υπόλοιπους μήνες (εκτός ίσως από τους χειμερινούς).

Σήμερα, με την ύπαρξη κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου δίνεται η δυνατότητα για οργανωμένες καταδύσεις και στην Ελλάδα. Το νησί διαθέτει αξιοθαύμαστο υποβρύχιο περιβάλλον, όπως επίσης και υποθαλάσσιες περιοχές με αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Με κατάλληλες ρυθμίσεις και συνεννοήσεις (με αρχαιολόγους, με το θαλάσσιο πάρκο), θα μπορούσαν να καθορισθούν περιοχές όπου θα επιτρέπονταν οι καταδύσεις.

Η Σκόπελος διαθέτει αρχαιολογικούς χώρους, οι οποίοι μένουν ανεκμετάλλευτοι πολλά χρόνια. Η αξιοποίηση τους (διάνοιξη δρόμων, κατασκευή περιπτέρων στους χώρους, δημιουργία μουσείων) σίγουρα θα προσελκύσει αρκετούς τουρίστες.

Όσον αφορά τα ξενοδοχεία εκτός από 3-4 πολύ καλά που διαθέτουν εξυπηρέτηση υψηλού επιπέδου και παρέχουν όλες τις ανέσεις, τα υπόλοιπα καταλύματα και υπηρεσίες κινούνται στο μέσο όρο. Βέβαια πλέον τα περισσότερα διαθέτουν πισίνα, κλιματιζόμενα

δωμάτια, αλλά απέχουν αρκετά από το να προσφέρουν υπηρεσίες υψηλού επιπέδου στους επισκέπτες τους.

Το επίσημο site του νησιού είναι το www.skopelos.gr και ανήκει στο Δήμο. Το site προσφέρει ελάχιστες πληροφορίες για το νησί ενώ πολλά από τα μέρη του είναι ανενεργά. Παρόλαυτα ενδιαφέρον παρουσιάζει το φωτογραφικό υλικό. Πέρα από το επίσημο site υπάρχουν άλλα δύο ιδιωτών, τα οποία καλύπτουν το κενό του επίσημου δικτυακού τόπου, του Γιάννη Χατζητρακόσα και της Δήμητρας Ρέκκα. Το site www.skopelosweb.gr (Χατζητρακόσας) παρέχει μεγάλο αριθμό πληροφοριών για το νησί όπως επίσης διαφημίσεις-ενημέρωση για τουριστικά καταλύματα. Αποτελείται από περισσότερες από 1000 σελίδες. Το site www.skopelos.net (Ρέκκα) περιλαμβάνει και αυτό πολλές πληροφορίες για το νησί και υπηρεσίες online request με φόρμες κράτησης για τα διάφορα καταλύματα του νησιού. Περιλαμβάνει γύρω στις 1500 web pages.

Όσον αφορά τις οχλήσεις από τον τουρισμό, αρκετά προβλήματα παρατηρούνται κυρίως από τη λειτουργία υπαίθριων μαγαζιών διασκέδασης (μπαρ, μπουζούκια). Τα μαγαζιά που είναι σε κλειστούς χώρους μπορούν να λειτουργούν έως τις 5 τα ξημερώματα ενώ τα υπαίθρια μπαρ έως τις 2:30-3, λόγω της δυνατής μουσικής. Τα υπαίθρια μαγαζιά, τα οποία δεν έχουν καθόλου ηχομόνωση, ενοχλούν τα παρακείμενα ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια και αποτελούν εστίες ηχορύπανσης. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι δεκάδες μηνύσεις και το κλείσιμο κάποιων από αυτά. Στη Σκόπελο υπάρχουν πάνω από 5-6 τέτοια μαγαζιά, τα οποία συγκεντρώνουν πάνω από το 60% των τουριστών που θέλουν να διασκεδάσουν.

Κατασκευές σε ακτές υπάρχουν αρκετές σε όλο το νησί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η παραλία του Αγώντα η οποία πάνω από τη μισή έχει καταληφθεί από εστιατόρια και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Τα μαγαζιά είναι νόμιμα, αλλά η αισθητική ρύπανση παραμένει. Το ίδιο αλλά σε μικρότερο βαθμό συμβαίνει στην παραλία του Πανόρμου με τα εστιατόρια να απέχουν 4-5 μέτρα από τη θάλασσα, αλλά να μην ενοχλούν τόσο τους τουρίστες αισθητικά. Μόνιμες κατασκευές (μικρά μπαρ-καντίνες) υπήρχαν και σε άλλες παραλίες όπως ο Στάφυλος το Βελανιό και η Μηλιά αλλά πλέον αντικαταστάθηκαν από άλλες κινητές.

3.9 Φυσικό περιβάλλον και πρωτογενής παραγωγή

3.9.1 Φυσικό περιβάλλον

Η Σκόπελος ολόκληρη αποτελεί ένα τοπίο ιδιαίτερης ομορφιάς και αξίας μιας και καλύπτεται κατά 97% από πράσινο. Δικαίως έχει χαρακτηριστεί το γαλάζιο και πράσινο νησί. Κατά μήκος των δρόμων της ο επισκέπτης ανακαλύπτει τοπία απaráμιλλής φυσικής ομορφιάς, με τα πεύκα να ενώνονται σχεδόν με τη θάλασσα.

Θέλοντας να ξεχωρίσουμε κάποια τοπία καταγράφονται τα εξής (Λεμονής, 2006) :

1) Όρμος Σταφύλου: Ο όρμος του Σταφύλου περιλαμβάνει εκτός από την παραλία και άλλους μικρούς πανέμορφους ορμίσκους με τα δέντρα να φτάνουν κυριολεκτικά στη θάλασσα. Η θέα από το δρόμο είναι υπέροχη, ενώ η πρόσβαση σε αυτούς μπορεί να επιτευχθεί μέσω μονοπατιών και μέσω θαλάσσης. Χαρακτηριστικό του οι δυο μικροί βράχοι μέσα στη θάλασσα.

2) Όρμος Αγνώντας: Το πανέμορφο λιμανάκι του Αγνώντα με τη μουριά σχεδόν μέσα στη θάλασσα και τις δεκάδες μικρές σπηλιές αποτελεί ένα καταπληκτικό τοπίο.

Συνέχεια στο πανέμορφο τοπίο δίνει το ακρωτήριο Αμάραντος με τις πολύ μικρές παραλίες του και τα χαρακτηριστικά τρία πεύκα πάνω σε μία λωρίδα βράχου.

3) Όρμος Μπλο: Ο μικρός όρμος Μπλο βρίσκεται κολλητά στον όρμο του Πανόρμου και αποτελεί φυσικό καταφύγιο σκαφών. Γίνεται ορατός από τις μικρές παραλίες Αντρίνες και αποτελεί ίσως ένα από τα ομορφότερα τοπία της Ελλάδας. Είναι καταπράσινος με απίστευτα γαλαζοπράσινα νερά. Κατά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο αποτέλεσε καταφύγιο καϊκιών και σκαφών, τα οποία κρύβονταν εκεί από τους Γερμανούς, μιας και ο όρμος δεν είναι ορατός από τα ανοιχτά.

4) Εκκλησιάκι Αι Γιάννης στο Καστρί: Το εκκλησιάκι του Αι Γιάννη πάνω σε ένα τεράστιο βράχο στη θάλασσα κοντά στην ακτή θυμίζει Μονεμβασιά και Μετέωρα. Εκατό λαξευτά σκαλοπάτια οδηγούν στο μικρό εκκλησιάκι στην κορυφή του βράχου ανάμεσα στα δέντρα.

5) Παναγίτσα του Πύργου: Το σύμβολο του νησιού και το σήμα κατατεθέν του. Βρίσκεται στην άκρη του παλιού λιμανιού στο βόρειο τμήμα του παραδοσιακού οικισμού της Σκοπέλου. Φωτογραφίες της έχουν ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο και έχει πρωταγωνιστήσει αρκετές φορές σε διαφημίσεις του ελληνικού τουρισμού.

6) Ο οικισμός της Σκοπέλου: Ολόκληρος ο παραδοσιακός οικισμός της Σκοπέλου, χτισμένος αμφιθεατρικά στους πρόποδες του βουνού Δέλφι, αποτελεί τοπίο απaráμιλλης ομορφιάς και γραφικότητας. Τα μικρά σοκάκια του και οι μικρές εκκλησίες του θεωρούνται μοναδικά.

3.9.2 Βιότοποι του νησιού

Στη Σκόπελο εμφανίζονται σε μεγάλη έκταση τα πευκοδάση χαλεπίου πεύκης, η μακκία βλάστηση σε συνδυασμό με τις βραχώδεις ακτές και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις που αποτελούνται κυρίως από ελαιώνες. Σημαντική είναι και η έκταση των διάσπαρτων συστάδων αριάς και άλλων πλατύφυλλων ειδών σε όλο το νησί.

Αναλυτικότερα η βλάστηση στο νησί καλύπτεται από τους παρακάτω τύπους :

- 1) Αμμονιτρόφιλη βλάστηση
- 2) Φυτοκοινωνίες γλυκών και υφάλμυρων νερών : καλαμώνες, υγρά λιβάδια με βούρλα
- 3) Δάση χαλεπίου πεύκης (η ανάπτυξη ιδιαίτερα εκτεταμένων δασών χαλεπίου πεύκης αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία του τοπίου του νησιού)
- 4) Υψηλοί θαμνώνες με ρείκι
- 5) Θαμνώνες με πουρνάρι
- 6) Φρύγανα με είδη λαδανιάς
- 7) Υψηλοί θαμνώνες με αριά
- 8) Υγρόφιλη βλάστηση με πλατάνια
- 9) Φυτοκοινωνία με νούφαρα

Οι τύποι φυσικών οικοτόπων κοινοτικού ενδιαφέροντος που απαντώνται στο νησί είναι οι εξής (Natura 2000) :

- 1) Μονοετής βλάστηση στις αμμώδεις ακτές με συσσώρευση οργανικού υλικού

- 2) Μεσογειακά αλίπεδα με ποικίλες φυτοκοινότητες της τάξης *Juncetalia maritima*
- 3) Πευκοδάση με ενδημικά είδη πεύκων της Μεσογείου : δάση χαλεπίου πεύκης
- 4) Δάση με αριά
- 5) Βλάστηση με αγριοκάλαμο
- 6) Παρόχθια δάση ανατολικής πλατάνου
- 7) Θαμνώνες αειφυλλών σκληρόφυλλων
- 8) Φρύγανα με *Sarcopoterium spinosum*
- 9) Χαμηλές διαπλάσεις των βραχωδών ακτών
- 10) Υψηλοί θαμνώνες με άρκευθο τη φοινικική

Οι βιότοποι της Σκοπέλου έχουν καταγραφεί από το πρόγραμμα του τότε ΥΠΕΧΩΔΕ «οριοθέτηση – προστασία - διαχείριση των βιοτόπων Πηλίου, Σκιάθου, Σκοπέλου Ν.Μαγνησίας, 1996» (Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος, Διεύθυνση Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού, Τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος), το οποίο προτείνει ποιοι από αυτούς πρέπει να ενταχθούν σε προγράμματα προστασίας:

1. Η περιοχή Αγνάντιο – Δρακοντόσχιμα

Χαρακτηρίζεται από σχετικά μεγάλη έκταση, μεγάλη ποικιλότητα σε φυτοκοινωνίες - τύπους οικοτόπων, υψηλή φυσικότητα των φυτοκοινωνιών και αντιπροσωπευτικές χλωριδικές συνθέσεις της δασικής φυτοκοινότητας χαλεπίου πεύκης. Χαρακτηρίζεται επίσης από την ύπαρξη φυτοκοινωνιών με πολύ περιορισμένη εξάπλωση στη Σκόπελο (θαμνώνες με *euphorbia dendroides*, βραχόφιλες φυτοκοινωνίες με *ptilostemon*) που αποτελούν φυσικούς σχηματισμούς υψηλής αισθητικής αξίας, ενώ το συνολικό άγριο τοπίο (απότομοι βραχώδεις σχηματισμοί προσπελάσιμοι μόνο στις ανώτερες θέσεις θέας του φαραγγιού ενώ στο βάθος χάσκει η σχεδόν πάντα ταραγμένη θάλασσα) προσδίδει στην περιοχή ακόμη μεγαλύτερη ελκυστικότητα στην αναμυχή. Για τους παραπάνω λόγους καθίσταται μία από τις προτεινόμενες προς αποτελεσματική προστασία περιοχές του νησιού.

2. Οι περιοχές όρμος Πανόρμου και Λιμνονάρι

Χαρακτηρίζονται από μεγάλη σχετικά έκταση, μέτρια ποικιλότητα σε τύπους βλάστησης- οικοτόπων αλλά αντιπροσωπευτική του συνόλου των διαφορετικών τύπων οικοτόπων της Σκοπέλου. Επιπλέον χαρακτηρίζεται από ποικιλία σε τύπους φυσικών οικοτόπων οι οποίοι συγκροτούν κατά θέσεις μωσαϊκά υψηλής αισθητικής και δυναμικής

αξίας και μπορεί να ενταχθεί σε ένα καθεστώς ήπιας προστασίας με στόχο την αναβάθμιση του αδόμητου φυσικού περιβάλλοντος της.

3. Το έλος Λούτσας (περιοχή μετά το Δίτροπο και λίγο πριν τον Πάνορμο)

Βρίσκεται στο εσωτερικό μίας μεγάλης καλλιεργημένης έκτασης, καλύπτει ελάχιστη επιφάνεια, κυριαρχείται από ένα τύπο οικοτόπου-βλάστησης που έχει εδώ μοναδική εμφάνιση όσον αφορά τη Σκόπελο. Ο μικρός αυτός εσωτερικός υγρότοπος που συγκεντρώνει ορισμένα μοναδικά οικολογικά χαρακτηριστικά (είναι ο μοναδικός υγρότοπος του νησιού) δικαιολογεί την πρόταση ένταξης του για προστασία.

4. Η περιοχή του έλους της Μηλιάς (συμπεριλαμβάνεται και η παραλία της Μηλιάς)

Χαρακτηρίζεται από μέτρια έως μεγάλη έκταση και ποικιλότητα σε τύπους οικοτόπων (υγρόφιλη με καλάμια, δασική με χαλεπίου πεύκης) που στην πλειοψηφία τους είναι έντονα τροποποιημένες (λόγω των ανθρώπινων επεμβάσεων), όπως π.χ οι καλάμινες. Οι κυριότερες ασκούμενες δραστηριότητες – επεμβάσεις αναφέρονται στη διάνοιξη δρόμων, στις εκχερσώσεις, στην πλήρη σχεδόν αποξήρανση του έλους και τη μετατροπή του σήμερα σε χώρο στάθμευσης των αυτοκινήτων των λουομένων και στην οικιστική ανάπτυξη. Επρόκειτο για τον μοναδικό παράκτιο υγρότοπο σχετικά μεγάλης έκτασης του νησιού που θα έπρεπε να διατηρηθεί σε καλή οικολογική κατάσταση. Στον όρμο της Μηλιάς αντιμετωπίζοντας τον ως σύνολο παρατηρούνται πρότυπα οικολογικής διαδοχής της βλάστησης με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και οικολογική σημασία. Θεωρείται ότι η καταστροφή του έλους θα είναι μη αναστρέψιμη αν συνεχιστούν οι ανθρώπινες δραστηριότητες.

5. Η ευρύτερη περιοχή του όρους Παλούκι

Χαρακτηρίζεται από μεγάλη έκταση, μέτρια ποικιλότητα (θαμνώνες, δάση χαλεπίου πεύκης, ρείκια και κουμαριές), υψηλή αισθητική και δυναμική αξία, μέτρια ευαισθησία, μεγάλη σταθερότητα και μέτρια αντιπροσωπευτικότητα στη σύνθεση. Το σύνθετο μωσαϊκό του όρους Παλούκι συγκροτείται από μία ποικιλία φυσικών οικοτόπων για τους οποίους θεωρούμε ότι το υπάρχον καθεστώς ελεύθερης άσκησης των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων είναι μερικώς βελτιωμένο και με ορισμένα διαχειριστικά μέτρα και χαλαρούς όρους προστασίας θα μπορούσε να εξασφαλίσει τη διατήρηση της φυσικής βλάστησης στο διηνεκές.

6. Η περιοχή της Γλώσσας

Χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο ως αγροτικό τοπίο, καθώς κυριαρχούν οι γεωργικές καλλιέργειες και η κύρια οικολογική της σημασία έγκειται στην ύπαρξη των ρεμάτων που από τη μία και την άλλη όχθη τους αποικίζονται από συστάδες ανατολικής πλατάνου και άτομα ιτιάς. Η προστασία θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά με τη δημιουργία πολλών προστατευόμενων μικρών ζωνοειδών πυρήνων κατά μήκος των ρεμάτων.

7. Ο μη καταγεγραμμένος καλαμιώνας δίπλα στο λιμάνι της Σκοπέλου

Δίπλα στο λιμάνι της Σκοπέλου (εξωτερικά του λιμανιού, στην κολυμβητική παραλία της Σκοπέλου) έχει δημιουργηθεί καλαμιώνας, κυρίως λόγω των όμβριων υδάτων που διοχετεύονται σε εκείνη την περιοχή. Ο καλαμιώνας έχει πολύ μικρό μέγεθος (λίγων τετραγωνικών μέτρων), αλλά μπορεί να θεωρηθεί σημαντικός λόγω παρουσίας ορνιθοπανίδας αλλά και της μη ύπαρξης άλλων σημαντικών υγροτόπων στο νησί.

3.9.3 Πανίδα του νησιού

Στη Σκόπελο δεν παρατηρούνται ενδημικά, σπάνια ή απειλούμενα είδη. Τα σημαντικότερα είδη χερσαίων θηλαστικών, ερπετών είναι τα εξής :

Σκαντζόχοιρος, Βραχοποντικός, Δεκατιστής, Ποντίκι, Κουνάβι, Λαγός, Ζαμένης, Σπιτόφιδο, Σαπίτης, Γουστέρα, Νανόσκιγκος, Σιλιβούτι, Πρασινόφρυνος.

Σε ότι αφορά στην ορνιθοπανίδα συνολικά στο νησί απαντούν 94 είδη από τα οποία τα 56 είναι μεταναστευτικά και τα 42 φωλιάζουν. Αναλυτικότερα :

- 37 είδη απαντώνται μόνο κατά τη μετανάστευση και δεν αναπαράγονται στο νησί
- 26 είδη είναι επιδημητικά, από τα οποία 3 δεν αναπαράγονται στο νησί (αιγαιόγλαρος, μυχός, αρτέμης)
- 18 είδη είναι μεταναστευτικά και αναπαράγονται στο νησί
- 7 είδη είναι χειμερινοί επισκέπτες
- 6 είδη εμφανίζονται περιστασιακά

Από τα 94 είδη, 65 είναι σπάνια ή παρουσιάζεται αναγκαιότητα προστασίας τους σε εθνικό, πανευρωπαϊκό ή παγκόσμιο επίπεδο. Τα 44 απαντώνται σε υγροτόπους, τα 42 σε δάση

χαλεπίου πεύκης, τα 52 σε θαμνώδεις μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις και καλλιέργειες και τα 41 σε βραχώδεις ακτές και θαλάσσιους κόλπους

- 1 είδος, ο αιγαιόγλαρος, είναι είδος παγκόσμιου ενδιαφέροντος για προστασία
- 35 είδη είναι ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για προστασία
- 2 είδη, ο θαλασσοκόρακας και ο καλαμόκιρκος, είναι είδη ελληνικού ενδιαφέροντος για προστασία.

Στη Σκόπελο απαντώνται τα εξής ψάρια: Σαργοί, Συναγρίδες, Σκαθάρια, Μελανούρια, Τσιπούρες, Φαγκριά, Λιθρίνια, Ροφοί, Αστακογαρίδες, Καλαμάρια, Χταπόδια. Τα είδη των κητωδών που έχουν αναφερθεί στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή είναι τα τρωτά Ζωνοδέλφιο και Δελφίνι, το σπάνιο Σταχτοδέλφιο και η Ραμφοφάλαινα. Επίσης έχουν παρατηρηθεί χελώνες *Caretta* οποίες όμως δεν αναπαράγονται στις ακτές των νησιών των Βόρειων Σποράδων.

Το θαλάσσιο οικοσύστημα των Βόρειων Σποράδων αποτελεί μία από τις σημαντικότερες περιοχές διαβίωσης του πλέον απειλούμενου θαλάσσιου θηλαστικού της Ευρώπης, της Μεσογειακής φώκιας. Η Μεσογειακή φώκια *Monachus monachus* είναι το σπανιότερο είδος φώκιας και ένα από τα έξι περισσότερο απειλούμενα θηλαστικά στον κόσμο. Ως Νο.1 απειλούμενο θαλάσσιο θηλαστικό της Ευρώπης, η μεσογειακή φώκια είναι είδος με κοινοτικό ενδιαφέρον για την Ευρωπαϊκή ένωση και αναφέρεται σαν είδος προτεραιότητας σε οδηγία της ΕΟΚ για τη Διατήρηση των Φυσικών Οικοτόπων και της Άγριας Πανίδας και Χλωρίδας. Στην Ελλάδα η μεσογειακή φώκια συμπεριλαμβάνεται ως απειλούμενο είδος στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλοζώων της Ελλάδας και προστατεύεται εξ ολοκλήρου με προεδρικό διάταγμα.

Ο παγκόσμιος πληθυσμός της μεσογειακής φώκιας έχει υπολογιστεί σε 420-560 άτομα, ενώ στην Ελλάδα ζουν 200-250 άτομα του είδους. Μελέτες κατέγραψαν την ύπαρξη πληθυσμών σε ολόκληρη την νησιωτική και παράκτια Ελλάδα. Οι σημαντικότεροι πληθυσμοί της μεσογειακής φώκιας βρίσκονται στις περιοχές των Βόρειων Σποράδων και των Ιονίων Νήσων. Συγκεκριμένα καταγράφηκαν 14 διαφορετικά καταφύγια της μεσογειακής φώκιας. Από αυτά τα 12 εντοπίστηκαν στις ακτές της Σκοπέλου, 1 στις ακτές της νησίδας Άγιος Γεώργιος και 1 στις ακτές της νησίδας Δασιά. Ο σημαντικότερος αριθμός καταφυγίων εντοπίστηκε στο ανατολικό τμήμα της Σκοπέλου. Πιο συγκεκριμένα 9

σπηλιές –καταφύγια φώκιας, εντοπίστηκαν στο τμήμα της ακτογραμμής από τη θέση Σάρρες μέχρι το ακρωτήριο Κιούρτος (το ανατολικότερο σημείο της Σκοπέλου) προς τα ανατολικά και μέχρι τη θέση Βελανιό προς τα νότια. 4 από αυτά τα καταφύγια χρησιμοποιήθηκαν σίγουρα για αναπαραγωγή.

Τα καταφύγια αυτά έχουν σαν κύριο χαρακτηριστικό τους το ότι είναι θαλάσσιες σπηλιές με εισόδους στην επιφάνεια της θάλασσας είτε κάτω από αυτήν, που στο βάθος τους υπάρχει παραλία με άμμο, βότσαλα η επίπεδα βράχια. Πραγματοποιήθηκαν 85 άμεσες παρατηρήσεις ατόμων μεσογειακής φώκιας, εκ των οποίων οι 36 αφορούσαν νεογέννητα που διένυαν την περίοδο γαλουχίας τους. Από αναλύσεις αναγνωρίστηκαν 8 ώριμες φώκιες και 7 νεογέννητες. Σημειώνεται ότι τα άτομα του πληθυσμού δεν ζουν αποκλειστικά στην περιοχή αλλά μετακινούνται και εκτός αυτής, όπως επίσης και άτομα από άλλες περιοχές περνούν κάποιο διάστημα της ζωής τους στην περιοχή που έγινε η μελέτη.

Απειλή για το είδος αποτελούν οι τυχαίες ή σκόπιμες θανατώσεις από την αλιευτική ή τουριστική δραστηριότητα, αλλά κυρίως η συρρίκνωση των ενδιαιτημάτων. Επίσης σημαντική είναι και η επίδραση από ρύπανση και κυρίως πετρελαιοκηλίδες. Στην περιοχή της Σκοπέλου τα παραπάνω φαινόμενα είναι περιορισμένα.

3.9.4 Πρωτογενής Παραγωγή

Η καλλιεργούμενη έκταση στο νησί περιλαμβάνει 11.000 στρέμματα, από τα οποία τα 8.000 είναι ελαιώνες και τα 2.500 δαμασκηνιές. Ο αριθμός των ελαιόδεντρων ανέρχεται στις 180.000 και των δαμασκηνίων στις 100.000. Οργανωμένες καλλιέργειες άλλων δέντρων ή λαχανικών δεν καλύπτουν έκταση πάνω από 500 στρέμματα (Λεμονής, 2006).

Στο νησί υπάρχουν δύο ελαιοτριβεία και δύο μονάδες επεξεργασίας για δαμάσκηνα. Ακριβής αριθμός των ανθρώπων που ασχολούνται με την καλλιέργεια της ελιάς δεν μπορεί να υπάρξει αφού ελάχιστοι δηλώνουν ως επίσημο βιοποριστικό επάγγελμα την αγροτική καλλιέργεια. Η παραγωγή ποικίλλει από έτος σε έτος και μπορεί να φτάσει τους 300 τόνους, ανά δύο χρόνια, ελαιόλαδο (ανά δύο χρόνια υπάρχει καλή σοδειά στο νησί), και τους 10 τόνους το χρόνο δαμάσκηνα.

Για τη διευθέτηση των γεωργικών υποθέσεων υπάρχει ο Γεωργικός Συνεταιρισμός Σκοπέλου, με 3 μόνιμους υπαλλήλους. Υπάρχουν 35 μονάδες καλλιέργειας ελαιόδεντρων που έχουν πιστοποιηθεί ως βιολογικές, αλλά προβλέπεται να πιστοποιηθούν και αρκετές άλλες.

Οι συστηματικές και οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες στο νησί, φτάνουν τις 23, εκ των οποίων οι 22 εκτρέφουν γίδες και η 1 πρόβατα. Πέραν αυτών υπάρχουν και 40 μικρότερες μονάδες που εκτρέφουν 10-20 ζώα.

Επίσημο σφαγείο υπάρχει στην Αλόνησο. Στο νησί μερικές σφαγές πραγματοποιούνται σε χώρο στο Έλιος, αλλά πρόκειται να κατασκευαστεί επίσημο, που θα καλύπτει όλες τις προδιαγραφές, στη Σκόπελο.

Βιολογικές πιστοποιημένες μονάδες υπάρχουν δύο, αλλά με την πάροδο του χρόνου θα πιστοποιηθούν και άλλες.

Υπάρχουν περίπου 37 άδειες αλιείας (μισές στη Σκόπελο, μισές στη Γλώσσα), όμως μόνο οι 10 περίπου κάτοικοι έχουν σαν βιοποριστικό επάγγελμα την αλιεία. Οι περισσότεροι που δεν είναι δηλωμένοι αλιείς είναι συνταξιούχοι αλιείς ή ναυτικοί που ασχολούνται ερασιτεχνικά με το ψάρεμα.

Παραδοσιακές και μοναδικές ποικιλίες στο νησί θεωρούνται τα δαμάσκηνα Σκοπέλου και η γίδα Σκοπέλου. Τα δαμάσκηνα χρησιμοποιούνται για την κατασκευή μαρμελάδων, αλλά κυρίως για την παρασκευή του περίφημου γλυκού του κουταλιού «αυγάτο». Υπάρχουν 2 ποικιλίες δαμάσκηνων, τα αζάν και οι επικονιάστριες ποικιλίες (ξινή και αυγάτο). Τα μαύρα αποξηραίνονται και χρησιμοποιούνται σε φαγητά, τα ξινά χρησιμοποιούνται και από διαβητικούς αλλά και στα φαγητά, ενώ το αυγάτο χρησιμοποιείται για την παρασκευή του γλυκού. Η παραγωγή δαμάσκηνων αντιμετώπιζε προβλήματα λόγω δυσκολίας στην επεξεργασία και έλλειψης εργατικών χεριών (στην τουριστική περίοδο). Όμως με τη χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχει τάση για την επαναφορά των καλλιεργειών. Πλέον η καλλιέργεια των δαμάσκηνων είναι επιδοτούμενη. Η παραγωγή του γλυκού αυγάτο φτάνει τους 10 τόνους.

Η γίδα Σκοπέλου μελετάται από το 1981 συστηματικά από το γεωπόνο του νησιού. Υπάρχει πρόγραμμα γενετικής βελτίωσης χρηματοδοτούμενο από το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Το 2004 δημιουργήθηκε ο Κτηνοτροφικός συνεταιρισμός Εκτροφέων Αιγών Φυλής Σκοπέλου. Όλοι οι γιδοτρόφοι συμμετέχουν στο πρόγραμμα της Ε.Ε.

3.10 Πολιτισμός και Κοινωνία

Το νησί διαθέτει Κέντρο Υγείας (ΕΣΥ) στο κέντρο της χώρας, στον περιφερειακό της δρόμο. Το κέντρο υγείας έχει επανδρωθεί με τις εξής ειδικότητες (Ερευνα για την αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου, 2006) :

- 5 ιατροί, εκ των οποίων 3 παθολόγοι, 1 παιδίατρος και 1 οδοντίατρος
- 4 αγροτικοί ιατροί
- 4 νοσηλεύτριες
- 2 μαίες
- 3 οδηγοί ασθενοφόρων
- 2 άτομα διοικητικό προσωπικό

Το κέντρο υγείας διαθέτει 3 δωμάτια με 5 κλίνες. Επίσης έχει εξοπλιστεί με 2 ασθενοφόρα.

Στη Γλώσσα υπάρχει Περιφερειακό Ιατρείο επανδρωμένο με 2 αγροτικούς ιατρούς. Τα επείγοντα και σοβαρά περιστατικά μεταφέρονται στο Βόλο ή στην Αθήνα, ενώ υπάρχει και η δυνατότητα χρήσης ελικοπτέρου. Πέραν του κέντρου υγείας στη Σκόπελο και του ιατρείου στη Γλώσσα, υπάρχουν 5 ιδιωτικοί γιατροί, οι 4 οδοντίατροι και ο 1 πνευμονολόγος.

Το νησί διαθέτει τις παρακάτω εκπαιδευτικές υποδομές:

Σκόπελος: 2 νηπιαγωγεία, 2 δημοτικά, 1 γυμνάσιο, 1 λύκειο

Γλώσσα: 1 νηπιαγωγείο διθέσιο, 1 δημοτικό, 1 λύκειο με λυκειακές τάξεις

Έλιος: 1 νηπιαγωγείο, 1 δημοτικό, 1 ΤΕΕ

Επιπλέον υπάρχουν ιδιωτικά φροντιστήρια για μαθήματα και ξένες γλώσσες.

Όλες οι ανάγκες σε διδακτικό προσωπικό και κτήρια καλύπτονται επαρκώς. Εδώ και λίγα χρόνια έχει θεσπιστεί ο θεσμός της Βοήθειας στο Σπίτι. Άτομα κατάλληλα ειδικευμένα με κατάλληλο εξοπλισμό επισκέπτονται τακτικά ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (π.χ. ηλικιωμένοι) και προσφέρουν βοήθεια.

Στο νησί λειτουργούν δύο ΚΕΠ (ένα στη Σκόπελο και ένα στη Γλώσσα). Υπάρχει μόνο μια βιβλιοθήκη η οποία όμως δεν λειτουργεί. Οι αγρότες για συμβουλές απευθύνονται στο γεωπόνο και στον αγροτικό συνεταιρισμό του νησιού. Υπηρεσίες παροχής πληροφοριών σε νέους επιχειρηματίες όπως επίσης και αλλοδαπούς πολίτες που έρχονται να διαμείνουν στο νησί απουσιάζουν παντελώς. Η δημιουργία ενός γραφείου με σκοπό την εξυπηρέτηση και την πληροφόρηση των παραπάνω θα τους διευκόλυνε να ξεπεράσουν αρκετά από προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Στη Σκόπελο υπάρχουν αρκετές παραδοσιακές δραστηριότητες, είτε αυτές αφορούν τη μαγειρική είτε τις κατασκευές. Περίφημη και πολύ γνωστή είναι η Σκοπελίτικη στριφτή τυρόπιτα με παραδοσιακό Σκοπελίτικο τυρί. Υπάρχουν επίσης και παραλλαγές της με χόρτα, κρεμμύδι και γλυκιά κρέμα. Πολύ ωραίος είναι και ο ροφός σπιτάδο. Γνωστά και ιδιαίτερα είναι και τα γλυκά, όπως τα χαμαλιά, οι ροζέδες, τα αμυγδαλωτά και το αυγάτο, το οποίο αναφέρθηκε και παραπάνω.

Σε ότι αφορά στις κατασκευές, πολύ γνωστά είναι τα περίφημα μαχαίρια Σκοπέλου, τα οποία έχουν λαβή από κέρατο κατσίκας και θήκη από πεύκο. Σήμερα έχει απομείνει ένας μόνο κατασκευαστής. Παράδοση στο νησί έχει και η μικροναυπηγική. Παλιότερα υπήρχαν αρκετοί που ασχολούνταν με τη κατασκευή μικρών διακοσμητικών πλοίων.

Σημαντική δραστηριότητα αποτελεί και η κεραμική με τα πολύ γνωστά μελανόμορφα αγγεία του Ρόδιου. Η παράδοση συνεχίζεται μέχρι και σήμερα από γενιά σε γενιά. Επίσης γνωστή είναι και η παραδοσιακή Σκοπελίτικη φορεσιά του γάμου. Η κατασκευή της κοστίζει πολύ (πάνω από 6.000€), αφού είναι όλη χειροποίητη.

Οι πολιτιστικές δραστηριότητες στο νησί πραγματοποιούνται κυρίως στο καλοκαίρι και έχουν δύο σημαντικά σκέλη. Το πρώτο αφορά το πολιτιστικό φεστιβάλ της Σκοπέλου που περιλαμβάνει επιδείξεις χορών, θεατρικές παραστάσεις, Σκοπελίτικη κουζίνα, συναυλίες και πραγματοποιείται κυρίως τον Αύγουστο σε κατάλληλους χώρους στη

Σκόπελο, τη Γλώσσα και το Έλιος. Το δεύτερο αφορά το Φωτογραφικό Κέντρο Σκοπέλου που έχει αποκτήσει διεθνή φήμη. Δυστυχώς το ΦΚΣ τα τελευταία χρόνια έχει υποβαθμιστεί.

Στο νησί υπάρχει ένα μουσείο, το λαογραφικό, το οποίο άρχισε να λειτουργεί από το 1992. Βρίσκεται στο κέντρο της χώρας και περιλαμβάνει εκθέματα των δύο τελευταίων αιώνων. Τα κυριότερα εκθέματα είναι τα εξής :

- Σκοπελίτικη οικοσκευή
- Τοπικές ενδυμασίες και όλες τις παραλλαγές αυτών
- Αρχαικό υλικό αποτελούμενο από παλαιά έγγραφα της δημογεροντίας Σκοπέλου, καθώς και άλλα σπάνια βιβλία και κείμενα
- Μοντέλα παλαιών πλοίων της Σκοπέλου
- Πλούσιο φωτογραφικό αρχείο
- Υλικό λαϊκών τεχνιτών (μαχαιράδων, αγγειοπλαστών, ζωγράφων)

4. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΣΚΟΠΕΛΟ

4.1 Γενικά στοιχεία

Ο αγροτουρισμός αποσκοπεί στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, προσφέροντας οικονομική άνθηση και ευμάρεια. Παράλληλα επιτρέπει την συνέχεια της παραγωγής προϊόντων που μπορεί να έχουν εκλείψει όπως παραδοσιακά προϊόντα (υφαντά κεντήματα) και διατηρεί τέχνες που υπό άλλες συνθήκες θα είχαν πεθάνει.

Τα προγράμματα αγροτουρισμού παρέχουν ενοικιαζόμενα επιπλωμένα δωμάτια, εστιατόρια οικογενειακής μορφής με τοπική παραδοσιακή κουζίνα, χώρους άθλησης και αναψυχής σε περιοχές με φυσικές ομορφιές (www.in.gr).

Οι αγρότες και οι αγρότισσες που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό είναι υποχρεωμένοι να παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα ανάλογα με την απασχόληση τους προκειμένου να έχουν ικανοποιητική επαγγελματική κατάρτιση και να παρέχουν στους επισκέπτες ποιοτικές και άμεσες υπηρεσίες.

Στην περίπτωση της Σκοπέλου, η εφαρμογή του αγροτουρισμού έγκειται περισσότερο σε προσωπικές συμφωνίες των τουριστών με τους κατοίκους του νησιού που παρέχουν καταλύματα και όχι τόσο σε μια οργανωμένη διαχείριση και προβολή του αειφορικού-αγροτουριστικού προϊόντος.

Η παραγωγή βιολογικών δαμάσκηνων, λαδιού και μελιού, η παρατήρηση της αγροτικής ζωής των κατοίκων του νησιού θα έπρεπε να είναι σε πρώτο πλάνο, δεδομένου του χαρακτήρα και του φυσικού πλούτου του νησιού. Η γεωγραφική του θέση είναι τέτοια που δεν επιδέχεται σε μεγάλο βαθμό άλλες μορφές τουρισμού. Η περίπτωση της γειτονικής τουριστικής Σκιάθου, επισκιάζει την παρατήρηση άλλων σύγχρονων μορφών μαζικού τουρισμού. Συνεπώς η Σκόπελος θα πρέπει να προσελκύσει άτομα τα οποία θα έχουν έντονο το στοιχείο επικοινωνίας ανθρώπου-φύσης.

Στην παρούσα στιγμή, λαμβάνει χώρα χρηματική ενίσχυση σε γεωργούς για την καλλιέργεια γεωργικών προϊόντων σε μικρά νησιά του Αιγαίου Πελάγους, όπως η

Σκόπελος, από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης. Ενισχύονται γεωργοί που καλλιεργούν την ποικιλία «δαμάσκηνα Σκοπέλου» στη νήσο Σκόπελο, ενώ επίσης υπάρχουν πόροι για οικονομική ενίσχυση των ελαιοκαλλιεργητών των μικρών νησιών του Αιγαίου Πελάγους, των οποίων τα ελαιοκτήματα πληρούν τους παρακάτω όρους:

- α) Είναι εγγεγραμμένα στο Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών του Ελαιοκομικού Τομέα (ΣΓΠ-ΕΤ).
- β) Έχουν ελάχιστη πυκνότητα φύτευσης 80 δένδρα ανά εκτάριο.
- γ) Διατηρούνται σε καλή καλλιεργητική κατάσταση.
- δ) Εφαρμόζονται οι κανόνες πολλαπλής συμμόρφωσης.

Η Σκόπελος, η οποία παράγει λάδι και μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις βιολογικό, θα πρέπει να εκμεταλλευτεί τα τωρινά δεδομένα και να στραφεί στην κατανάλωση τέτοιων οικονομικών πόρων έτσι, ώστε να βελτιωθούν και να αναβαθμιστούν οι ήδη υπάρχουσες γεωργικές εγκαταστάσεις, με σύγχρονα συστήματα, ενταγμένα και στα πλαίσια των βιολογικών καλλιεργειών για να ευνοηθεί έτσι, ταυτόχρονα, η ανάπτυξη περισσότερων αγροτουριστικών φορέων και παραγόντων, στις μορφές που θα προταθούν παρακάτω.

4.2 Στρατηγική προς την αγροτουριστική ανάπτυξη της Σκοπέλου

Με βάση τα παραπάνω μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητή αναγκαιότητα του αγροτουρισμού την σημερινή εποχή και ειδικότερα στην περίπτωση της Σκοπέλου. Η έμφαση που δίνεται την σημερινή εποχή στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού έχει ως στόχο την ενίσχυση της σχέσης ανθρώπου και φύσης.

Προκειμένου η ανάπτυξη του αγροτουρισμού να είναι επιτυχής θα πρέπει να υπάρχει και παράλληλη επιμόρφωση των πολιτών της Σκοπέλου για τις θετικές επιπτώσεις αυτής. Οι πολίτες έχοντας γνώση των αρνητικών επιπτώσεων που προκαλούν οι ενέργειες τους στο περιβάλλον θα ευαισθητοποιηθούν και θα στραφούν στην ενίσχυση της επαφής ανθρώπου – φύσης.

Επίσης την σημερινή εποχή παρατηρείται η υιοθέτηση στρατηγικών ώστε να αναπτυχθούν μειονεκτικές, απομακρυσμένες και νησιωτικές περιοχές. Ο ανθρώπινος

παράγοντας τοποθετείται το επίκεντρο αυτής της προσπάθειας (Παπακωνσταντινίδης, 1992).

Ο αγροτουρισμός αφορά τουριστικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας, οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής, που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο από ανθρώπους που απασχολούνται στη γεωργία. Φυσικά δεν θα μπορούσαν να λείπουν και οι περιπτώσεις της Βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας.

Η Οικονομική Επιτροπή (1514/31.3.81) και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (270346/3602/14.4.81) εξέδωσαν σχετικές αποφάσεις *«περί ενίσχυσης ορεινών περιοχών και άγονων νησιών και κατασκευής τουριστικών καταλυμάτων»*. Την προώθηση των αγροτουριστικών προγραμμάτων ανέλαβαν το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, η Αγροτική Τράπεζα και ο ΕΟΤ, θεσπίζοντας τα κριτήρια ένταξης των δικαιούχων στο πρόγραμμα καθώς και τις οικονομικές ενισχύσεις (ΕΟΤ/Μανώλογλου, 1993):

Οι δικαιούχοι που επιλέγονται πρέπει να είναι οικονομικά ενεργοί αγρότες (γεωργοί κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς).

- Να είναι ιδιοκτήτες κατοικίας που επαρκεί για την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών και να περισσεύουν δωμάτια (από 2 μέχρι 6), τα οποία να μπορούν να διαρρυθμιστούν ώστε να λειτουργούν ως τουριστικά καταλύματα. Επίσης, οι δικαιούχοι μπορεί να είναι ιδιοκτήτες συνεχόμενης οικοπεδικής έκτασης, όπου μπορεί να επεκταθεί η κύρια οικία για δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων ή ιδιοκτήτες ισογείου κατοικίας, με δυνατότητα να επεκταθεί σε ύψος με ανάλογες δυνατότητες.
- Να είναι ιδιοκτήτες οικοδομήσιμων οικοπέδων κατά πλήρη κυριότητα, στα οποία να είναι δυνατή η ανέγερση νέων κατοικιών για ενοικίαση κατά τους θερινούς μήνες ή για κατοίκηση και ενοικίαση κ.λπ.
- Οι δήμοι, κοινότητες και συνεταιρισμοί που ενδιαφέρονται, εντάσσονται στο πρόγραμμα για κατασκευή ξενώνων μέχρι 15 δωματίων ή για αξιοποίηση υφισταμένων παραδοσιακών κτιρίων.

- Οι συνταξιούχοι που επιθυμούν να επιστρέψουν στις κοινότητες καταγωγής τους θα πρέπει να έχουν 5ετή προοπτική παραμονής σ' αυτές.

Σύμφωνα με τον Pevetz (1990, στον Bubendorf, 1993), για να υπάρξουν ρεαλιστικές πιθανότητες αγροτουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να τηρηθεί ένα ευρύ φάσμα προϋποθέσεων ποικίλης φύσης. Ορισμένες από αυτές είναι προϋποθέσεις που πρέπει να υπάρχουν στο φυσικό χώρο, ενώ άλλες θα πρέπει να πληρούνται από διάφορες κοινωνικές ομάδες. Ο Bubendorf (1993) κατέγραψε τις παρακάτω προϋποθέσεις ως τις πλέον σημαντικές:

- ελκυστικός χώρος (φυσικός και πολιτιστικός), ωραιότητα του τοπίου
- επαρκώς δομημένη γη, καλά διατηρημένη από την οικογενειακής μορφής γεωργία
- γεωργία μεσαίας ή χαμηλής έντασης, μικτή γεωργία με κτηνοτροφία
- πλεονεκτική θέση της αγροτικής κατοικίας
- ευρύχωροι οικιακοί χώροι, που να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για αγροτουριστικούς σκοπούς, χωρίς να απαιτούνται νέες μεγάλες επενδύσεις
- πρόσθετος άνετος χώρος για τους φιλοξενούμενους, είτε ήδη υπάρχων, είτε με τη δυνατότητα να κατασκευαστεί μόνο με μικρές επενδύσεις
- επαρκές οικογενειακό εργατικό δυναμικό
- το ελάχιστο απαιτούμενο της τουριστικής υποδομής (δρόμοι, τηλέφωνα, εστιατόρια, καταστήματα κ.ά.)
- ελκυστικός ψυχαγωγικός εξοπλισμός, είτε στην αγροτική εκμετάλλευση, είτε στην περιοχή
- τιμές αποδεκτές από τους τουρίστες και σταθερές σε σχέση με την ποιότητα του αγροτουριστικού προϊόντος
- ευαισθησία και φιλοξενία από την αγροτική οικογένεια, αλλά και διατήρηση της δικής της ταυτότητας
- επιχειρησιακή δυνατότητα στην κοινότητα και στην περιοχή
- εξωτερικά ερεθίσματα και εμπνεύσεις (έξω από το χώρο του τουρισμού ή της γεωργίας, έξω από την περιοχή ή και από τη χώρα κ.λπ.)
- ύπαρξη μιας δυνατής τοπικής κεντρικής ομάδας που να ενδιαφέρεται πραγματικά για την αγροτουριστική ανάπτυξη της περιοχής
- επαγγελματική παροχή συμβουλών από μία καλά οργανωμένη υπηρεσία marketing

- ολοκληρωμένη αναπτυξιακή προσέγγιση (π.χ. συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων μερών της περιοχής στη διαδικασία)
- προώθηση του αγροτουριστικού προϊόντος
- επαρκής υποστήριξη από το δημόσιο τομέα
- ισχυρή συμφωνία του πληθυσμού ώστε να υποστηρίζεται η αναπτυξιακή διαδικασία
- αντοχή του επιχειρηματία-αγρότη αλλά και ολόκληρης της οικογένειάς του
- γνώση, ως ένα βαθμό, ορισμένων βασικών ξένων γλωσσών
- συνεργασία των αγροτών της περιοχής
- γνώση εφαρμοσμένων μαθηματικών, πληροφορικής και λογιστικής.

Βέβαια, είναι αδύνατο μία περιοχή να πληροί όλες αυτές τις προϋποθέσεις. Ωστόσο, όσο περισσότερες από αυτές πληρούνται, τόσο πιο επιτυχής είναι η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή.

Στον χώρο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας γίνεται λόγος για ενεργοποίηση του Ενδογενούς Δυναμικού. Οι κατευθύνσεις της πολιτικής αυτής είναι οι εξής: α) ενίσχυση της επιχειρηματικότητας σε τοπικό επίπεδο, β) αύξηση της παραγωγικότητας μέσα από την ενίσχυση της απόδοσης των συντελεστών παραγωγής και γ) ενίσχυση των τοπικών πρωτοβουλιών.

Η πολιτική αυτή συνδυάστηκε με την εφαρμογή μιας νέας περιφερειακής πολιτικής, σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο, με στόχο την άρση των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών μέσα από την κινητοποίηση του παραγωγικού δυναμικού σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

Συνεπώς μέσα από αυτή την προσπάθεια θα επιτευχθεί ενίσχυση και βελτίωση των αγροτουριστικών προγραμμάτων και η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στις περιοχές-στόχους, και ως παράδειγμα, τέτοιες κατευθύνσεις θα μπορούσαν να ακολουθηθούν για την περίπτωση της Σκοπέλου.

4.3 Διαχείριση και ανάπτυξη διαφόρων μορφών αγροτουρισμού

Στην τουριστική βιβλιογραφία έχουν αναφερθεί διάφορες μορφές αγροτουρισμού. Ο αγροτουρισμός μπορεί να πάρει δύο γενικές μορφές: με παροχή στέγασης και χωρίς παροχή στέγασης, ενώ κάποια είδη συμμετέχουν και στις δύο μορφές (Shaw and Williams, 1994). Αυτές οι μορφές αγροτουρισμού μπορούν να οργανωθούν και να επεκταθούν και στην περίπτωση της Σκοπέλου, καθώς δεν απαιτούν τεράστια οικονομικά κεφάλαια και στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στη ύπαρξη των υφιστάμενων τουριστικών (και όχι μόνο) εγκαταστάσεων.

4.3.1 Αγροτουρισμός σε φάρμα

Ο Nilsson (2002) στην μελέτη του για τον τουρισμό σε φάρμες ορίζει την μορφή αυτή σαν υποομάδα του αγροτικού τουρισμού. Σύμφωνα με τη μελέτη αυτή, λοιπόν, ο αγροτικός τουρισμός βασίζεται στο αγροτικό περιβάλλον ως εκ τούτου ο τουρισμός της φάρμας στηρίζεται στην φάρμα και στον ιδιοκτήτη (οικοδεσπότη) της φάρμας.

Ο επισκέπτης του αγροτουριστικού καταλύματος μένει στο ίδιο το σπίτι της αγροτικής οικογένειας. Αυτή η μορφή αγροτουρισμού ταιριάζει σε τουρίστες που θέλουν να συμμετάσχουν σε αγροτικές δραστηριότητες και σε όσους ακολουθούν προγράμματα εθελοντικής εργασίας (π.χ. μάζεμα ελιάς, φρούτων) κλπ., καθώς και σε χαμηλού εισοδήματος επισκέπτες. Το αγροτικό κατάλυμα συνήθως προσφέρει αθλητικές δραστηριότητες ή ευκαιρίες για κολύμπι, ποδηλασία, περπάτημα, ιππασία κλπ.

Σε ξένες χώρες παρατηρείται το φαινόμενο οι επισκέπτες να συμμετέχουν ενεργά στην αγροτική παραγωγή. Γνωστός σύνδεσμος στο εξωτερικό είναι οι Εθελοντές Εργάτες σε Βιολογικές Φάρμες-Willing Workers on Organic Farms (WWOOF) που ξεκίνησε το 1971 στην Αγγλία από ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων και έχει επεκταθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, Ευρώπη, βορ. Αμερική, Αφρική, Ασία, νοτ. Ειρηνικό. Κύριος σκοπός είναι να μάθει στους τουριστικούς επισκέπτες εναλλακτικούς τρόπους ζωής και μεθόδους οργάνωσης της καλλιέργειας (Heatherington, 2011; Marques, 2006).

Το αγρόκτημα είναι ο τόπος από τον οποίο ξεκινά η παραγωγική διαδικασία των φρέσκων, υψηλής ποιότητας βιολογικών προϊόντων τα οποία προμηθευόμαστε από τα τοπικά σουπερμάρκετ, εστιατόρια ή τα σημεία πωλήσεων των αγροκτημάτων.

Τα βιολογικά αγροκτήματα δε βασίζονται απλά και μόνο στη φύση για την παραγωγή φυτικών και ζωικών προϊόντων, αλλά αποτελούν μέρος της. Οι βιοκαλλιεργητές, δίνουν τον καλύτερο εαυτό τους για την παραγωγή ειδών διατροφής από την περιβάλλουσα ύπαιθρο διαχειριζόμενοι τα αγροτικά οικοσυστήματα όσον πιο φυσικά γίνεται.

Εργάζονται με την αντίληψη ότι η γεωργία αποτελεί ένα κλειστό κύκλωμα. Για παράδειγμα, η χρήση κοπριάς ή κομποστών που παράγονται στο αγρόκτημα βελτιώνει τη γονιμότητα του εδάφους ενώ ελαχιστοποιεί την πιθανότητα διάβρωσης του εδάφους καθώς και την απώλεια νερού και θρεπτικών στοιχείων. Επιπλέον, εισροές όπως η κοπριά και οι ζωοτροφές θα πρέπει να παράγονται στο ίδιο ή σε γειτονικά αγροκτήματα από αυτό στο οποίο χρησιμοποιούνται.

Οι βιοκαλλιεργητές δημιουργούν μία αρμονική σχέση μεταξύ φύσης και ανθρώπου χρησιμοποιώντας πρακτικές οι οποίες έχουν μικρό αντίκτυπο στη φύση. Ένα παράδειγμα είναι η ζιζανιοκτονία με μηχανικούς και όχι χημικούς τρόπους. Το βιολογικό αγρόκτημα είναι ένας χώρος στον οποίο οι άνθρωποι ζουν μαζί με τα φυτά και τα ζώα ενώ παράγουν ταυτόχρονα γευστικά τρόφιμα και ποτά τα οποία και θα μπορούν να καταναλωθούν από τους ίδιους τους επισκέπτες, εκτός από την μεταποίηση και εμπορία τους.

Ζώα, όπως οι αγελάδες, οι χοίροι, τα κοτόπουλα και τα αιγοπρόβατα ζουν σε άνετους ανοιχτούς χώρους στα αγροκτήματα που εφαρμόζεται η βιολογική γεωργία και τρέφονται μόνο με τροφές που ταιριάζουν στις ανάγκες τους και σύμφωνα με κανόνες που καθορίζονται από τον Κανονισμό του Συμβουλίου (ΕΚ) με αριθ. 834/2007 της 28ης Ιουνίου 2007 για τη βιολογική παραγωγή και τη σήμανση των βιολογικών προϊόντων και για την κατάργηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) με αριθ. 2092/91, τον Κανονισμό της Επιτροπής (ΕΚ) με αριθ. 889/2008 της 5ης Σεπτεμβρίου 2008, με λεπτομερείς κανόνες για την παραγωγή, τη σήμανση και τον έλεγχο, συμπεριλαμβανομένης της πρώτης τροποποίησής του σχετικά με τους κανόνες παραγωγής της βιολογικής μαγιάς και τον κανονισμό της Επιτροπής (ΕΚ) με αριθ. 1235/2008 της 8ης Δεκεμβρίου 2008 με λεπτομερείς κανόνες σχετικά με την εισαγωγή βιολογικών προϊόντων από τρίτες χώρες.

Οι βιοκαλλιεργητές εργάζονται σκληρά για να επιτύχουν δυνατά και υγιή φυτά χρησιμοποιώντας μόνο ότι μπορεί να προσφέρει το αγρόκτημά τους, όπως το έδαφος, το νερό και την κοπριά.

Οι αγρότες ωφελούνται συναντώντας ανθρώπους απ' όλο τον κόσμο με διαφορετική κουλτούρα και τρόπο σκέψης. Ο επισκέπτης για αντάλλαγμα προσφέρει κάποιες ώρες προσωπικής εργασίας. Στην Ελλάδα δεν έχει παρατηρηθεί κάτι το αντίστοιχο μέχρι σήμερα, ωστόσο η δομή της Σκοπέλου θα ευνοούσε μιας τέτοιας μορφής αγροτουρισμό. Ειδικότερα στις περιοχές μεταξύ Αγώντα και Σκοπέλου, καθώς και της Γλώσσας, οι οποίες είναι ιδιαιτέρως ανεπτυγμένες αγροτικά, θα πρέπει να υπάρξει στροφή στη αγροτουριστική εκμετάλλευση των ήδη υπάρχοντων καλλιεργειών.

4.3.2 Αγροτουρισμός σε αυτοεξυπηρετούμενα δωμάτια

Αυτή η μορφή αγροτουρισμού είναι η πιο συνηθισμένη καθώς απαιτεί λιγότερη εργασία εκ μέρους του αγρότη, ενώ σέβεται την ιδιωτική ζωή του αγρότη και του επισκέπτη. Σε αυτή την περίπτωση η τροφοδοσία είναι προσωπική υπόθεση και η κύρια προσφορά οι δραστηριότητες γι' αυτήν την κατηγορία των επισκεπτών. Το κυνήγι, το ψάρεμα, η πεζοπορία είναι επίσης συνηθισμένες προσφορές αλλά όχι με την συμμετοχή του ιδιοκτήτη. Στην Ιταλία υπάρχουν πολυτελείς οικείες κτισμένες με παραδοσιακά υλικά, πέτρα, ξύλο κεραμίδια και κατάλληλες υποδομές για προσέλκυση υψηλού εισοδήματος επισκεπτών, πύργοι και κάστρα στην Τοσκάνη. Τέτοια συγκροτήματα συνήθως ανήκουν σ' επιχειρηματίες κι όχι σε αγρότες. Φυσικά οι επισκέπτες δεν συμμετέχουν στην αγροτική ζωή του τόπου (Λογοθέτης, 1998). Μια τέτοια μορφή αγροτουρισμού θα εξυπηρετούνταν από τις ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις της Σκοπέλου. Τα διάσπαρτα τουριστικά καταλύματα τα οποία υπάρχουν στη Σκόπελο, θα πρέπει να αναβαθμιστούν σε μια πιο αγροτουριστική σκοπιά και σε συνεννόηση με τα ιδιαιτέρως εμπορικά καταλύματα της Σκοπέλου και της Γλώσσας, να υπάρχουν αγροτουριστικές εκδρομές και περίπατοι στην αγροτική ενδοχώρα, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω

4.3.3 Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί

Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί αποσκοπούν στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε συγκεκριμένες περιοχές, μέσα από συλλογική δράση. Οι δραστηριότητες αυτού του

συνεταιρισμού είναι η συγκέντρωση των προϊόντων που παράγονται από μέλη του συνεταιρισμού, η διανομή αυτών στους χονδρέμπορους ή στους λιανέμπορους προκειμένου να φτάσουν τελικά στον τελικό προορισμό τους που είναι ο τουρίστας.

Ο αγροτουριστικός συνεταιρισμός είναι ένας οικονομικός οργανισμός που στοχεύει στην βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των μελών της. Παράλληλα ο συνεταιρισμός είναι και ένας κοινωνικοοικονομικός οργανισμός που επιδιώκει την πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική εξύψωση των ανθρώπων που συμμετέχουν σε αυτόν.

Τα άτομα που συμμετέχουν στον αγροτουριστικό συνεταιρισμό καταφέρνουν να αποκτήσουν ισχυρότερη δύναμη διαπραγμάτευσης και επιτυγχάνουν μείωση του ανά μονάδα κόστους παραγωγής των προϊόντων αγροτουριστικού χαρακτήρα (Καραθανάση, Παντουβάκη, Ταγκαλάκη και Χανιωτάκης).

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί. Αυτοί οι συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν τα τελευταία χρόνια και προέρχονται από διαφορετικές περιοχές. Οι συνεταιρισμοί έκαναν την εμφάνιση τους το 1983 στην Πέτρα της Λέσβου. Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 18 συνεταιρισμοί στους οποίους δραστηριοποιούνται κυρίως γυναίκες της υπαίθρου. Οι γυναίκες απασχολούνται σε τουριστικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες. Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να ενισχύσουν το εισόδημα της γυναίκας αγρότισσας. Όταν πρωτοδημιουργήθηκαν λειτουργούσαν υπό συλλογική προσπάθεια αλλά αργότερα μετατράπηκαν σε εταιρίες. Η ανεργία που απειλεί τις γυναίκες στην ύπαιθρο την σημερινή εποχή οδηγεί πολλές φορές τις αγρότισσες να συμμετάσχουν σε αυτούς τους συνεταιρισμούς προκειμένου να ενισχύσουν το εισόδημα τους σε μικρό βαθμό βέβαια αφού οι εισπράξεις τους είναι πενιχρές. Ο λόγος που ωθεί πολλές φορές τις γυναίκες να συμμετάσχουν στους συνεταιρισμούς αυτούς είναι η ανάγκη τους για προσφορά υπηρεσιών και εκτός σπιτιού. Με άλλα λόγια η γυναίκα της υπαίθρου άδραξε την ευκαιρία να βγει από το σπίτι και να έχει μια δική της επιχείρηση.

Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί χρηματοδοτούνται από διάφορα προγράμματα. Τέτοια προγράμματα είναι το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα και το Leader. Βασικός παράγοντας για την σωστή οργάνωση και λειτουργία ενός συνεταιρισμού είναι η εκπαίδευση του αγροτικού πληθυσμού και ιδιαίτερα των γυναικών.

Οι εκπαιδεύσεις αυτές διοργανώνονται από το Πρόγραμμα Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας σε διάφορες περιοχές της χώρας. Κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει τις δικές του θεματικές ενότητες οι οποίες προσαρμόζονται ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περιοχής. Φορείς που συμμετέχουν σε προγράμματα αγροτικής και αγροτουριστικής εκπαίδευσης είναι το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων μέσω των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων, και ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης μέσω των Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (www.agrtour.gr). Ο γυναικείος συνεταιρισμός Σκοπέλου έχει ήδη έντονη δράση, εδώ και αρκετά χρόνια, ωστόσο μεγαλύτερη προβολή του, τον έκανε ευρύτερα γνωστό, καθώς βρίσκεται σε «γεωγραφική ανταγωνιστικότητα» με πιο προβεβλημένους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, όπως είναι αυτοί του Πηλίου. Η περιοχή της Γλώσσας, στην οποία και εδρεύει ο συνεταιρισμός είναι περιοχή με αγροτουριστική δράση και η περαιτέρω διαφήμιση και συνεργασία του γυναικείου συνεταιρισμού με τις παρακείμενες αγροτικές περιοχές, θα μπορούσε να μυήσει τον επισκέπτη σε ολόκληρο τον αγροτικό ιστό και πεδίο δράσης του νησιού.

4.4 Διαχείριση των ήδη υπαρχόντων εγκαταστάσεων

Η διαμονή στον αγροτουρισμό μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τις επιθυμίες και τις ιδιαίτερες ανάγκες του επισκέπτη. Έτσι λοιπόν οι εγκαταστάσεις για την διαμονή των επισκεπτών, μπορεί να είναι απλά υπνοδωμάτια, διαμερίσματα αυτοεξυπηρετούμενα συνήθως, αγροικίες, σπιτάκια για ενοικίαση τους καλοκαιρινούς μήνες, μερικά εκ των οποίων φιλοξενούν μέχρι 16-18 άτομα και είναι πολύ καλά εξοπλισμένα (πισίνες, spa, κτλ) τα οποία είναι κατάλληλα και για παραμονή πέρα απ' την τουριστική περίοδο. Στην διαμονή δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και τα camping όπου είναι μια σχετικά χαμηλού κόστους διαμονή για τον τουρίστα, που δίνει στους λάτρεις αυτού του είδους μια εμπειρία κοντά στην φύση περισσότερο απ' όλες τις άλλες εγκαταστάσεις για διαμονή.

4.5 Συνεργασία Αγροτουριστικών φορέων

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού συντελείται μέσα από διάφορα αρμόδια όργανα που αναλαμβάνουν δράση γύρω από τον αγροτουρισμό και φροντίζουν για την σωστή λειτουργία του, προώθηση και εξέλιξή του. Έτσι εκτός από τις ενέργειες των κατοίκων του νησιού, καθώς και των επιχειρηματιών, είναι αναγκαία η διαδραστικότητα και συνεννόηση

του Δημόσιου φορέα, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, του Ιδιωτικού τομέα και των διαφόρων ανώνυμων εταιριών.

Το κράτος και άλλοι δημόσιοι οργανισμοί μπορούν ν' αναλάβουν επιχειρηματικές δραστηριότητες σε περιπτώσεις εκμετάλλευσης της περιουσίας του ίδιου του κράτους (ιαματικές πηγές, χιονοδρομικά κέντρα, πρότυπα κρατικά αγροκτήματα, παιδικές κατασκηνώσεις). Υπάρχουν αρκετές τέτοιες περιπτώσεις επιχειρήσεων που έχουν δημιουργηθεί είτε από κρατικές υπηρεσίες είτε από δημόσιους οργανισμούς (ΕΟΤ). Τέτοιες επιχειρήσεις έχουν κοινωνικό χαρακτήρα (Περιφέρεια Κρήτης, 2004).

Η παρέμβαση του δημόσιου τομέα σε επιχειρηματικές δραστηριότητες του αγροτουρισμού μπορεί να εκδηλωθεί και έμμεσα μέσω των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με το σύστημα των προγραμματικών συμβάσεων. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό οι ΟΤΑ , μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις με φορείς του δημοσίου τομέα. Οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), δηλαδή οι δήμοι και οι κοινότητες είναι οι πιο κατάλληλοι φορείς για να αναλάβουν επιχειρηματικές δραστηριότητες σε τοπικό επίπεδο στον τομέα του αγροτουρισμού. Διαθέτουν οργάνωση σ' όλες τις αγροτικές περιοχές, έχουν γνώση πάνω στην εκτέλεση έργων, μπορούν να εξασφαλίσουν οικονομικά μέσα από το κράτος, αλλά πάνω απ' όλα εκφράζουν την θέληση των δημοτών τους στις αναπτυξιακές επιλογές της περιοχής τους (Λογοθέτης, 1998).

Κάτω από τις σημερινές παραγωγικές συνθήκες η ιδιωτική επιχείρηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του αγροτουρισμού τουλάχιστον για τις περιοχές που παρουσιάζουν αναπτυξιακή αυτονομία. Αλλά και για τις άλλες περιοχές, ο ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας μπορεί να είναι θετικός αν βέβαια λειτουργήσει κάτω από ίσες ανταγωνιστικές συνθήκες με τις ομοειδείς επιχειρήσεις γενικά του δημόσιου τομέα. Στον τομέα του αγροτουρισμού η ιδιωτική επιχείρηση μπορεί να πάρει οποιαδήποτε νομική μορφή (ατομική, ομόρρυθμη εταιρεία, ΕΠΕ, ΑΕ κτλ).

Το 1989 ξεκίνησε η ίδρυση των αναπτυξιακών εταιρειών ενώ με την πάροδο των χρόνων διευρύνεται όλο και περισσότερο με συμμετοχή των ΟΤΑ, των δήμων και άλλων φορέων. Οι κύριοι στόχοι τέτοιων εταιρειών είναι αναπτυξιακοί. Σχεδιάζουν δηλαδή την ανάπτυξη των περιοχών και την αξιοποίηση κατά το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό των

διαθέσιμων εθνικών και κοινοτικών πόρων μέσα από την διαχείριση των προγραμμάτων. Στηρίζει τεχνικά τους κατοίκους και τους φορείς της περιοχής στους τομείς επιμόρφωση, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες σε θέματα προστασίας περιοχών, διατήρηση πολιτιστικής κληρονομιάς ανάπτυξης συνοχής της περιοχής. Μέσα στα πλαίσια της λειτουργίας των αναπτυξιακών εταιρειών διοργανώνονται και ημερίδες με διάφορα θέματα (ποιότητας, κλπ).

Τελευταίος, αλλά όχι λιγότερο σημαντικός κρίκος για την περεταίρω αειφορική αγροτουριστική ανάπτυξη της Σκοπέλου είναι η συμμετοχικότητα των κατοίκων. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας κρίνεται από σημαντική έως ακραίως αναγκαία, οι κάτοικοι είναι οι πρώτοι που αποκομίζουν οφέλη από τις αλλαγές που συντελούνται στον τόπο τους, τα οποία οι ίδιοι πρέπει να μπορούν να κρίνουν κατά πόσο θα είναι υπέρ της τοπικής κοινωνίας, και κατά πόσο ενέχουν μελλοντικό κίνδυνο, να έχουν άποψη για να μπορούν να διασφαλίζουν το μέλλον του τόπου τους. Η συμμετοχή των κατοίκων δεν περιορίζεται μόνο στην θεωρία αλλά και στην πράξη μπορούν να λαμβάνουν μέρος σε κινήσεις προώθησης και διαφήμισης του τόπου μέσω των πολιτιστικών συλλόγων, με καινοτόμες ιδέες, που θα έχουν χαρακτήρα.

Η συμμετοχή των πολιτών είναι η αναδιανομή δύναμης που τους δίνει την δυνατότητα να μοιραστούν τα πολλαπλά οφέλη που προκύπτουν. Ο Pretty (1995) σε μια μελέτη του περιγράφει και αναλύει την συμμετοχή της κοινωνίας σε επτά επίπεδα. Ξεκινώντας από το επίπεδο της υποκινούμενης συμμετοχής καταλήγοντας στο επίπεδο της αυτοϋποκινούμενης συμμετοχής. Κάθε επίπεδο αντανακλά την επιρροή που δέχεται από εξωτερικούς παράγοντες, γεγονός που αποδεικνύει την σχέση των κατοίκων αλλά και την ισχύ των δεσμών μεταξύ τους. Η κινητοποίηση είναι περιγράφεται ως ο πλήρης έλεγχος των κατοίκων πάνω σε όλες τις πλευρές της διαδικασίας της ανάπτυξης.

4.6 Προτάσεις προς την αγροτουριστική ανάπτυξη

Όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες υποενότητες και κεφάλαια, η Σκόπελος είναι ένα νησί το οποίο εξαρτάται από την αγροτική κυρίως, αλλά και την κτηνοτροφική παραγωγή του. Η δομή του είναι τέτοια (Δάση σε ποσοστό 47,8 %, Βοσκότοποι σε ποσοστό 26,4 % και καλλιέργειες σε ποσοστό 21,2 %), η οποία θα έπρεπε να έχει ήδη στρέψει τον τουρισμό του νησιού, να ακολουθήσει μια πιο αγροτουριστική μορφή.

Παρατηρώντας τη διάρθρωση των τριών τομέων παραγωγής στο νησί διαπιστώθηκε ότι στον πρωτογενή τομέα κυριαρχεί η ελαιοκαλλιέργεια (ακολουθούμενη από μικρής έκτασης δαμασκηνοκαλλιέργεια) και στον τριτογενή κυριαρχούν οι τουριστικές δραστηριότητες. Επίσης διαπιστώθηκε, έλλειμμα στο δευτερογενή τομέα και ειδικά στη μεταποίηση.

Η Μεσόγειος αναδιάρθρωθηκε τουριστικά, έχει συμπιεστεί το κόστος και έχει γίνει στροφή στον πολυτελή τουρισμό, γεγονότα που επηρεάζουν και τη θέση Σκοπέλου στο διεθνή και ελληνικό ανταγωνισμό. Υπήρξαν παράγοντες (φύση, παράδοση κ.α.) οι οποίοι συντέλεσαν στην ανάπτυξη αλλά λόγω της κυριαρχίας συμβατικού μοντέλου τουρισμού, πλέον το νησί έχει οδηγηθεί σε στασιμότητα με τάσεις ύφεσης, παρατηρώντας επίσης τάση υποβάθμισης του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος του νησιού.

Η κρίση καλλιέργειας ελιάς και δαμάσκηνου κ.α. επήλθε εξωγενώς από την απελευθέρωση του εμπορίου αγροτικών προϊόντων του Π.Ο.Ε. και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.

Σήμερα δεν είναι μόνο το απόλυτα φυσικό τοπίο που θεωρείται ότι χρήζει προστασίας αλλά και το ανθρωπογενές αγροτικό. Η προστασία του πολιτιστικού τοπίου εντάσσεται στις κατευθύνσεις του ευρωχωροταξικού σχεδιασμού.

Ακολουθεί χάρτης με ενδεικτικές τοποθεσίες, οι οποίες κρίνονται κατάλληλες για αναδιάρθρωση αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής ή και δημιουργία νέων εγκαταστάσεων. Με το γαλάζιο χρώμα εστιάζονται οι περιοχές αγροτικής και κτηνοτροφικής ανάπτυξης, ενώ με το κόκκινο χρώμα παρουσιάζονται ευρύτερες περιοχές οι οποίες χρησιμοποιούνται ως περιπατητικές, τουριστικές περιοχές, και θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως σύνδεσμοι του αγροτουριστικού προϊόντος του νησιού με την απόλαυση της φυσικής ομορφιάς που παρέχεται. Οι περιοχές της Γλώσσας, της Σκοπέλου και του Αγνώνα, μπορούν να γίνουν υποδοχείς και φορείς ανανεωμένης αγροτουριστικής δραστηριότητας. Εξαιτίας της γεωμορφολογίας της Σκοπέλου, η οποία και είναι ορεινή, δεν δύναται να παρουσιάσουν ακριβείς συνιστώμενες περιοχές, ωστόσο οι υπογραμμισμένες στο χάρτη περιοχές, είναι έντονης αγροτικής δραστηριότητας. Τα αγροκτήματα και οι καλλιέργειες έχουν παρουσιάζουν μια μορφή διασποράς σε διάφορα μέρη. Επιπροσθέτως, ο χώρος που απαιτείται για νέες ή αναβαθμισμένες εγκαταστάσεις, επαφίεται στην έκταση που διαθέτει ο κάθε ενδιαφερόμενος υφιστάμενος, ή μελλοντικός αγροτουριστικός φορέας

Εικόνα 2. Χάρτης ενδεικτικών περιοχών εφαρμογής αγροτουρισμού (πηγή: European space imaging, 2013)

Συνοψίζοντας την τελευταία ενότητα, οι κυριότερες ενέργειες που πρέπει να γίνουν είναι οι κάτωθι :

- Ενημέρωση και εκπαίδευση των κατοίκων και επαγγελματιών του νησιού, με διάφορες καμπάνιες και ημερίδες για τις μορφές του αγροτουρισμού και τα οφέλη που θα υπήρχαν εάν το νησί στραφεί σε τέτοιου είδους κατηγορία τουρισμού. Ήδη προς αυτό την κατεύθυνση έχουν γίνει αρκετά βήματα με τελευταίο την κατάρτιση δεκάλογου Τουριστικής Συμπεριφοράς για τους πολίτες μέσω του λογαριασμού της ΔΕΥΑΣ.
- Ανάδειξη του σπάνιου φυσικού πλούτου του νησιού με αγροτουριστικές εκδρομές, επισκεπτόμενοι τις διάφορες αγροτικές εγκαταστάσεις.
- Στην περιοχή του Αγνώντα, ή ακόμα και της Γλώσσας, οι οποίες είναι πλήρως αγροτικές, δημιουργία νέων ή αναβάθμιση αγροτικών και κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων, με σκοπό την ανάπτυξη αγροτουριστικών εγκαταστάσεων οι οποίες θα εξυπηρετούν τους επισκέπτες.
- Εκτύπωση και διανομή έντυπου, αλλά και ηλεκτρονικού υλικού με προωθητικό βίντεο για τη Σκόπελο το οποίο θα διανεμηθεί στις εκθέσεις στις οποίες ήδη προσπαθεί να

δώσει το παρών (πχ. Έκθεση Τουρισμού EMITT, Έκθεση Τουρισμού ITB Berlin, Έκθεση Τουρισμού TTR 2013).

- Κατοχύρωση (τουριστικού) λογότυπου στη Γενική Γραμματεία Εμπορίου.
- Πιστοποίηση με συγκεκριμένα κριτήρια και βελτίωση των υπηρεσιών, με έμφαση στην βιολογική γεωργική παραγωγή και κτηνοτροφία.
- Αναδρομή και ένταξη στα διάφορα Οικονομικά Κοινωνικά Προγράμματα στήριξης (βλ. Κεφ. 4.1- 4.3) με σκοπό την οικονομική ενίσχυση των αγροτών για δημιουργία νέων, σύγχρονων εγκαταστάσεων.
- Η συμμετοχή σε επιπλέον εκθέσεις τουρισμού μικρότερων αγορών
- Κατασκευή πληροφοριακών περιπτέρων στα λιμάνια του νησιού
- Συνεργασία με όλους τους φορείς υποστήριξης και ανάδειξης του αγροτουρισμού (Περιφέρειες, Αναπτυξιακές Εταιρίες ή ακόμα και ιδιωτικοποιημένες Ανώνυμες Εταιρίες).
- Αναβάθμιση υπάρχοντων υποδομών, κυρίως στην περιοχή της Γλώσσας, σε συνεργασία με τον ήδη ενεργό Γυναικείο Αγροτικό Συνεταιρισμό.
- Στροφή σε μεγαλύτερη εφαρμογή της βιολογικής Καλλιέργειας και Κτηνοτροφίας, η οποία στις περισσότερες των περιπτώσεων ευνοεί την ταυτόχρονη ύπαρξη αγροτουριστικού καταλύματος. Το ελαιόλαδο που παράγεται στα 2 ελαιοτριβεία του νησιού είναι εξαιρετικής ποιότητας και χαμηλής οξύτητας πραγματικά υπέροχο τόσο στη ποιότητα όσο και στη γεύση , το άρωμα και το χρώμα. Οι Σκοπελίτες σε κάθε σπίτι χρησιμοποιούν τις Ελιές και τις κάνουν «πράσινες» με μάραθο , «πατητές» με θυμάρι και «ξιδάτες» με ξύδι οι οποίες δεν λείπουν σχεδόν καμιά φορά από το τραπέζι. Δυστυχώς ακόμη τα εργοστάσια δεν τυποποιούν πολλά από τα προϊόντα αλλά αναμένεται να δημιουργηθεί και χώρος τυποποίησης πολύ σύντομα. Αυτός ο χώρος θα μπορούσε να επεκταθεί, με ιδιωτικά ή κοινοτικά κονδύλια, να μετατραπεί σε αμιγώς βιολογική, πιστοποιημένη ελαιοπαραγωγή και να συνδυαστεί με αγροτουριστικά καταλύματα - φάρμες, οι οποίες θα μπορούν να λειτουργούν, όλο το χρόνο, σε συνδυασμό και με κτηνοτροφικές μονάδες, τις αμπελοκαλλιέργειες, την παραγωγή μελιού και δαμάσκηνων και το γυναικείο Αγροτικό Συνεταιρισμό, έχοντας μια ενδεικτική μορφή όπως αυτή παρουσιάζεται παρακάτω:

Δραστηριότητες φάρμας

Χειμώνας

Μάζεμα της ελιάς

Περιποίηση χειμερινού κήπου
Γέννηση ζώων
Παρασκευή παραδοσιακών γλυκών
Περιποίηση ζώων

Άνοιξη

Περιποίηση αμπελώνα
Περιποίηση Άνοιξιάτικου κήπου
Παρασκευή προϊόντων
Περιποίηση ζώων

Καλοκαίρι

Περιποίηση αμπελώνα
Περιποίηση Καλοκαιρινού κήπου
Συγκομιδή καρπών κηπευτικών
Περιποίηση ζώων

Φθινόπωρο

Τρύγος Παρασκευή κρασιού
Περιποίηση φθινοπωρινού κήπου
Περιποίηση ζώων

- Προσπάθεια για ανάδειξη της εκτροφής (αν είναι δυνατόν και βιολογικής) της περίφημης «αίγας Σκοπέλου» και οργάνωση της σε ειδικές φάρμες με σκοπό την προσέλκυση επισκεπτών. Για την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων των αιγών φυλής Σκοπέλου αρχικό βήμα θεωρήθηκε η γενετική βελτίωση του υπάρχοντος πληθυσμού και στη συνέχεια η παραγωγή αρσενικών υψηλής γενετικής αξίας, που θα χρησιμοποιηθούν στην αναβάθμιση ντόπιων πληθυσμών αιγών των περισσότερων περιοχών της χώρας. Ήδη, με πρόγραμμα γενετικής βελτίωσης επιδιώκεται η παραγωγή ζώων με αποδόσεις μεγαλύτερες από τις μητέρες τους, ώστε να φθάσουν σε επίπεδα που να καθιστούν οικονομικά συμφέρουσα τη διατήρησή τους προς, όφελος των παραγωγών και της εθνικής οικονομίας γενικότερα. Για να πραγματοποιηθεί ο στόχος αυτός, εφαρμόζεται ο έλεγχος των αποδόσεων των ζώων, οι σχεδιασμένες συζεύξεις και η δημιουργία γενεαλογικών

βιβλίων (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων - Κέντρο Γενετικής Βελτίωσης Ζώων Καρδίτσας, 2006).

Προκειμένου να επιτευχθεί μια ολοκληρωμένη απόδοση του αγροτουρισμού στη Σκόπελο, που να είναι ενταγμένη στη γενικότερη τουριστική πολιτική για συνολική ποιοτική αναβάθμιση και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, τα προγράμματα του αγροτουρισμού θα πρέπει να περιλαμβάνουν και διάφορες εγκαταστάσεις και δομές, όπως:

- Κέντρα εστίασης και αναψυχής
- Μικρές εγκαταστάσεις πολιτιστικών χρήσεων
- Μικρές εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής (εκθεσιακοί χώροι, χώροι άθλησης κλπ.)
- Εργαστήρια μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και πρατήρια πώλησης κλπ.
- Γραφείο πληροφοριών και κρατήσεων (Εξάρχος και Καραγιάννης, 2004).

Η Σκόπελος είναι ένα νησί σχετικά εύκολα προσβάσιμο, με ιδανικές συνθήκες τόσο γεωγραφικές, όσο και κλιματικές για την ανάπτυξη αγροτουριστικής δράσης. Το γεγονός της συνόρευσης με την γειτονική Σκιάθο, η οποία είναι εμπορικά τουριστική, αναγκαστικά ωθεί τη Σκόπελο σε αναζήτηση υποστήριξης εναλλακτικών τουριστικών μορφών. Η καθημερινότητα των κατοίκων, η αγροτική τους εμπειρία και το φυσικό κάλλος του νησιού, δεν θα μπορούσαν παρά να προτείνουν από μόνα τους τη στροφή στον αειφορικό τουρισμό και στον αγροτουρισμό. Η λέξη αειφορία και αγροτουρισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και ήδη οι Τοπικές αρχές του νησιού έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους εκεί, με σκοπό τόσο την οικονομική ενίσχυση του νησιού, όσο και την ανάδειξη του φυσικού πλούτου του και στις επόμενες γενιές.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αποστολόπουλος, Κ. και Γιάγκου, Δ. (1998), “Αγροτουρισμός και Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί”: παράγοντες τοπικής ανάπτυξης του ελληνικού αγροτικού χώρου, στο Χ. Ζιώγανας (Επιμέλεια), *Ανταγωνιστικότητα και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα*. Εταιρεία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη.

Αποστολόπουλος Κ. και Σδράλη Δ. (2007), “Ηπιες μορφές τουρισμού”, Σημειώσεις.

Βαρβαρέσος, Σ. (2000) *Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα*, Εκδόσεις Προπομπός.

Βαρβαρέσος, Σ. (2000) *Τουρισμός. Οικονομικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.

Βαφειάδης, Γ., Κοντογεωργός, Χ. και Παπακωνσταντινίδης, Λ. (1992), *Αγροτουρισμός και ισόρροπη ανάπτυξη*, Εκδόσεις Α.Τ.Ε., Αθήνα.

Γαϊόραμα (2003) Δραστηριότητες στη φύση, Μάιος.

ΕΛ.Ο.Τ. (2003) Ελληνική Προδιαγραφή. Αγροτουρισμός – ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού. Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης Α.Ε., ΑΛΟΤΠΡΔ1417 (29/12/2003), Αθήνα.

ΕΟΤ / Μανώλογλου, Ε. (1993) *Εγχειρίδιο Αγροτουρισμού, Μέρος Α'.* Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), Direction I' Training; Altur Programme. Αθήνα.

Εξάρχος, Γ. και Καραγιάννης, Σ. (2004) *Αγροτουρισμός: Μοχλός για την ανάπτυξη της υπαίθρου*. Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης, Θεσσαλονίκη

Ζαχαράτος, Γ. και Τάρτας, Π. (1999), *Πολιτική και Κοινωνιολογία της τουριστικής*

ανάπτυξης, Τόμος Γ' Πάτρα, σελ.114.

Ηγουμενάκης, Ν., Κραβαρίτης, Κ. και Λύτρας, Π. (1998,1999), *Εισαγωγή στον τουρισμό*, Εκδοτικός Οίκος Interbooks.

Καλδής, Π. (2000) *Αγροτουρισμός και ανάπτυξη*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.

Καραγιάννης, Σ. και Έξαρχος, Γ. (2006) *Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική*, Εκδόσεις: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης, Ηράκλειο, σελ. 40.

Καραθανάση, Β., Παντουβάκη, Μ., Ταγκαλάκη, Α., και Χανιωτάκης, Ι., «Εμπορία Προϊόντων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας», 2ος κύκλος, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων: Τομέας Γεωπονίας.

Λεμονής, Μ. (2006) Έρευνα για την αειφόρο ανάπτυξη της Σκοπέλου, Τομέας Υδατικών Πόρων Υδραυλικών και Θαλασσίων Έργων, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Λογοθέτης, Μ. (1988) *Αγροτικός τουρισμός: Μια εναλλακτική λύση.*, ΑΤΕ & Λογοθέτης, Μ., Αθήνα.

Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ. (2003) *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου: Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές*, Εκδόσεις Θεμέλιο.

Παπακωνσταντινίδης, Λ. (1992) *Αγροτουρισμός... σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος

Περιφέρεια Κρήτης, 2004

Σφακιανάκης, Μ. (2000) *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.

Τσάρτας, Π. (1996) *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εκδόσεις Εξάντας.

ΥΠΕΧΩΔΕ «οριοθέτηση – προστασία - διαχείριση των βιοτόπων Πηλίου, Σκιάθου, Σκοπέλου Ν. Μαγνησίας, 1996» (Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος, Διεύθυνση Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού, Τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος).

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων - Κέντρο Γενετικής Βελτίωσης Ζώων Καρδίτσας, Γίδια Σκοπέλου. Αποτελέσματα ελέγχου αποδόσεων 2004-2006

Ξενόγλωσσα Βιβλιογραφία

Barbieri, C., & Mshenga, P. M. (2008) “The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms”, *Sociologia Ruralis*, 48, (166–183).

Bryden, J. (1994) “Prospects for rural areas in an enlarged Europe”, *Journal of Rural Studies* 10 (4), (387-394).

Bubendorf, T.S. (1993) Agri-Tourism in Slovakia. MSc thesis, Swiss Federal Institute of Technology, Faculty of Agriculture, Zurich, Sweden & Agricultural University, Faculty of Economics, Dept. of Regional Development, Nitra, Slovakia.

Burton, R. J. F. (2004) “Seeing through the “good farmer’s” eyes: towards developing an understanding of the social symbolic value of “productivist” behavior”, *Sociologia Ruralis*, 14, (195–216)

Clarke, J. (1996) “Farm accommodation and the communication mix”, *Tourism Management*, 17, (611–620).

Del Gaudio, V. (1970) *Αγροτουρισμός και κουλτούρα*, Roma

European TrendChart on Innovation - Annual Innovation Policy Report for Greece, European Commission, covering period September 2003 – August 2004

Fennell, David A. (2001) *Οικοτουρισμός*, Εκδόσεις Έλλην.

Goodall, B. and Ashworth, G. (1988) *Marketing in the tourism industry*. United Kingdom: Croom Helm.

Heatherington, T. (2011) “Introduction. Remaking rural landscapes in twenty-first century Europe”. *Anthropological Journal of European Cultures* 20 (1), (1-9).

Iakovidou, O. (1997) “Agro-tourism in Greece: the case of women agro-tourism co-operatives of Ambelakia”. *MEDIT*, 1, (44–47).

Ioannides, D. (1995) “A flawed implementation of sustainable tourism: The experience of Akamas, Cyprus”, *Tourism management*, (16).

Lickorish Leonard, J. and Jenkins Carson, L. (2004) *Μια Εισαγωγή στον Τουρισμό*, Εκδόσεις Κριτική.

Lisac, F. (2001) *Το Βιβλίο του βουνού*, Εκδόσεις Ερευνητές, Αθήνα.

Marques, H. (2006) “Searching for complementarities between agriculture and tourism – the demarcated wine-producing regions of northern Portugal”, *Tourism Economics*, 12, (147–155).

McGehee, N. G. (2007) “An agritourism systems model: a Weberian perspective”, *Journal of Sustainable Tourism*, 15, (111–124).

McGehee, N. G., & Kim, K. (2004) “Motivation for agri-tourism entrepreneurship”, *Journal of Travel Research*, 43, (161–170).

McGehee, N. G., Kim, K., & Jennings, G. R. (2007) “Gender and motivation for agritourism entrepreneurship”, *Tourism Management*, 28, (280–289).

Middleton Victor, T.C., Hawkins Chamberlain (1997) “Sustainable Tourism: A Marketing Perspective”.

Nilsson, P.A. (2002) “Staying on farms an ideological background”, *Annals of Tourism Research*, (29).

- Opperman, M. (1996) "Tourism in southern Germany", *Annals of Tourism Research*, (23)
- PA Cambridge Economic Consultants (1987) "A Study of Rural Tourism", *English Tourist Board and Rural Development Commission*.
- Perkins, H.C. (2006) "Commodification: re-resourcing rural areas". In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P.H. (Eds.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, (243-257).
- Pretty, J. (1995) "The many interpretations of participation", In *Focus* (16).
- Roberts, L., & Hall, D. (2001) "Rural tourism and recreation: Principles to practice". Cambridge: *CABI Publishing*.
- Rural Development Commission (1996) *The Impact of Tourism on Rural Settlements*, London.
- Selwyn, T. (1996) "The Tourist Image: Myths and Myth Making in Tourism". London: *Wiley*. Center for economic development.
- Sharpley, R., & Sharpley, J. (1997) "Rural tourism: An introduction", *Thomson Business Press*.
- Shaw, G. and Williams, A. (1994) "Critical Issues in Tourism: A geographical perspective", *Oxford: Blackwell*.
- UNEP/MAP/PAP (1997) "Negotiating a Sustainable Future for Land", European Commission.
- Wall, G. (2000) "Agrotourism", In J. Jafari (Ed.), *Encyclopaedia of tourism* (pp. 14–15). London: Routledge.
- WCED (1987) "Our Common Future", Brundtland Commission.
- Woods, M. (2010) "Performing rurality and practicing rural geography", *Progress in*

Human Geography 34 (6), (835-846).

WTO (2004) “*Rural Tourism in Europe: Experiences, Development and Perspectives*”,
WTO.

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

www.agrtour.gr

www.greekhotels.gr

www.hnms.gr

www.in.gr

<http://www.ipsos-mori.com>

www.meteo.gr

<http://www.osha.gov/pls/imis/sicsearch.html>

www.skopelos.gr

www.skopelos.net

www.skopelosweb.gr

www.statistics.gr

<http://www.ypeka.gr>